מדרש · אגדה · מדרש רבה · מפרשים · פירוש מהרז״ו

# פירוש מהרז"ו על דברים רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

**ספריית אור ברסלב** · or-breslev.co.il

# פירוש מהרז"ו על דברים רבה

רבי זאב וולף [מהרז"ו] איינהורן

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פירוש-מהרזו-על-דברים-רבה/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

# תוכן העניינים


**פרק א** ..... 6
פסקה א ..... 6
פסקה ב ..... 7
פסקה ג ..... 8
פסקה ה ..... 9
פסקה ו ..... 9
פסקה ח ..... 9
פסקה ט ..... 9
פסקה י ..... 10
פסקה יא ..... 13
פסקה יב ..... 14
פסקה יג ..... 15
פסקה יד ..... 16
פסקה טו ..... 16
פסקה טז ..... 17
פסקה יז ..... 18
פסקה יח ..... 18
פסקה יט ..... 18
פסקה כ ..... 19
פסקה כא ..... 20
פסקה כב ..... 20
פסקה כג ..... 20
פסקה כד ..... 20
פסקה כה ..... 20
**פרק ב** ..... 21
פסקה א ..... 21
פסקה ב ..... 21
פסקה ג ..... 22
פסקה ד ..... 22
פסקה ה ..... 22
פסקה ו ..... 23
פסקה ז ..... 23
פסקה ח ..... 24
פסקה ט ..... 24
פסקה י ..... 25
פסקה יא ..... 25
פסקה יב ..... 26
פסקה יג ..... 27
פסקה יד ..... 27
פסקה טו ..... 27
פסקה טז ..... 28
פסקה יז ..... 28
פסקה יח ..... 29
פסקה יט ..... 29
פסקה כ ..... 30
פסקה כא ..... 31
פסקה כב ..... 31
פסקה כג ..... 32
פסקה כד ..... 32
פסקה כה ..... 34
פסקה כו ..... 34
פסקה כח ..... 35
פסקה כט ..... 36
פסקה ל ..... 36
פסקה לב ..... 37
פסקה לג ..... 38
פסקה לד ..... 39
פסקה לה ..... 39
פסקה לו ..... 39
פסקה לז ..... 39
**פרק ג** ..... 41
פסקה א ..... 41

פסקה ב ..... 42
פסקה ד ..... 45
פסקה ה ..... 45
פסקה ו ..... 46
פסקה ז ..... 46
פסקה ח ..... 47
פסקה ט ..... 48
פסקה י ..... 49
פסקה יא ..... 49
פסקה יב ..... 51
פסקה יג ..... 52
פסקה יד ..... 53
פסקה טז ..... 55
פסקה יז ..... 55
פסקה יח ..... 56
**פרק ד** ..... 56
פסקה א ..... 56
פסקה ב ..... 57
פסקה ג ..... 58
פסקה ד ..... 59
פסקה ה ..... 60
פסקה ו ..... 60
פסקה ז ..... 61
פסקה ח ..... 61
פסקה ט ..... 61
פסקה י ..... 61
פסקה יא ..... 62
**פרק ה** ..... 62
פסקה א ..... 62
פסקה ב ..... 62
פסקה ג ..... 63
פסקה ד ..... 64
פסקה ה ..... 64
פסקה ו ..... 65
פסקה ז ..... 65
פסקה ח ..... 66
פסקה ט ..... 66
פסקה י ..... 66
פסקה יא ..... 67
פסקה יב ..... 67
פסקה יג ..... 68
פסקה יד ..... 70
פסקה טו ..... 71
**פרק ו** ..... 72
פסקה א ..... 72
פסקה ב ..... 73
פסקה ג ..... 73
פסקה ד ..... 74
פסקה ה ..... 74
פסקה ו ..... 75
פסקה ז ..... 75
פסקה ח ..... 75
פסקה ט ..... 76
פסקה י ..... 76
פסקה יא ..... 76
פסקה יב ..... 77
פסקה יג ..... 77
**פרק ז** ..... 77
פסקה א ..... 77
פסקה ב ..... 78
פסקה ג ..... 79
פסקה ד ..... 80
פסקה ה ..... 80
פסקה ו ..... 80

פסקה ז ..... 81
פסקה ח ..... 81
פסקה ט ..... 82
פסקה י ..... 84
פסקה יא ..... 86
פסקה יב ..... 87
**פרק ח** ..... 87
פסקה א ..... 87
פסקה ב ..... 88
פסקה ג ..... 89
פסקה ד ..... 89
פסקה ה ..... 90
פסקה ו ..... 90
פסקה ז ..... 93
**פרק ט** ..... 93
פסקה א ..... 93
פסקה ב ..... 94
פסקה ג ..... 95
פסקה ד ..... 95
פסקה ה ..... 96
פסקה ו ..... 96
פסקה ז ..... 97
פסקה ח ..... 97
פסקה ט ..... 97
**פרק י** ..... 100
פסקה א ..... 100
פסקה ב ..... 101
פסקה ג ..... 102
פסקה ד ..... 102
**פרק יא** ..... 103
פסקה א ..... 103
פסקה ב ..... 104
פסקה ג ..... 104
פסקה ד ..... 105
פסקה ה ..... 105
פסקה ו ..... 107
פסקה ז ..... 107
פסקה ח ..... 107
פסקה ט ..... 107
פסקה י ..... 108
פסקה יא ..... 108

# פרק א

## פסקה א

**אלה הדברים**. על שהדברים כפולים בפסוק ג' ובפסוק ה' על כן דורש פסוק בט' סימנים הראשונים:

**יפת אלהים ליפת**. מגילה דף ט' ירושלמי מגילה פרק א' הלכה ט'. ב"ר סוף פ' ל"ו. ומ"ש בלשונותיו של יפת יון הוא מיפת כמ"ש בראשית יו"ד ובני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ולשון יוני הוא הטוב והמובחר מכלם וכלשון הגמ' שם יפיפותו של יפת יהיה באהלי שם ואין יתרון לבני יפת זה על זה אלא ליון בלשונו ועליו כוון בברכה זו יפת אלהים ליפת ומ"ש וישכון באהלי שם לפי פשוטו פירושו לאלהים ישכון באהלי שם אלא שא"כ היה לו לומר כן בברכת שם ולא בברכת יפת. וא"כ הי"ל יהי' באהלי שם אלא לרמוז שישכון השכינה באהלי שם ואהלו פירושו בתי כנסיות וב"מ כמ"ש יושב אהלים וכמ"ש מה טובו אהליך יעקב ועל שדורש עוד שהתורה מרפא הלשון הקדים מאמר זה שדומה לו:

**אמר הקב"ה**. על שלומד מן הפסוק הרי שהקב"ה אומר כן ומ"ש מרפא לשון פירושו חולי לשון בין שהוא לקוי בכבדות פה בין שהוא לקוי בעון לה"ר התורה רפואה לכל מדוה ופירוש הפסוק מרפא לשון לשון עץ החיים על שלומד לשון התורה בלשונו היא מרפא לשונו ע"פ מדת ממעל ומנגד וד"ק ע' ערכין דף ט"ו ילקוט משלי ט"ו:

**עץ חיים אלא תורה**. כמ"ש ויק"ר ריש פ' כ"ה ופ' ל"ה סי' ו':

**תדע לך לעתיד לבא**. כמ"ש ויק"ר פ' כ"ז סי' ד' קהלת רבה פסוק מה שהיה שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות לעתיד לבוא עושה במקצת בעוה"ז וכן כאן שעל שלעתיד ירפא על ידי התורה כל הלשונות בהכרח שבעוה"ז עשה מקצת על ידי צדיקים:

**מגן עדן אילנות משובחים**. פי' שהם דומים לאילנות שבגן עדן וע' שמ"ר פ' כ"ו סי' כ"א השלישית וכו' ושם לא אמר מגן עדן:

**ועל הנחל יעלה**. כל עץ מאכל וגו' והי' פריו למאכל ועלהו לתרופה:

**ר"י וריב"ל**. ע' סנהדרין דף ק' מנחות דף צ"ח:

**לתרפיון**. ע' פר"א סוף פרק נ"א ושם איתא א"ר יוחנן לתרופה מצצין עלי' ושרף מזונה ודורש לתרופה מלשון טרף נתן ליראיו הוא המזון שמוצצים מהעלים השרף והוא מזון טוב ובירושלמי שקלים פרק ו' הלכה ב' לתרופה מצצין עלי' ותרף מזונה אולי צ"ל ושרף מזונה כמ"ש בפר"א הנ"ל וגם כאן מ"ש לתרפיון נכון להגיה ולפרש כמו שם בפר"א לדעת ר' יוחנן וא"כ מ"ש כל שהוא אלם וכו' הוא דעת ריב"ל ובסנהדרין שם הגירסא ר' יוחנן אמר לתרופה ממש לתואר פנים של בעלי פה:

**שכן כתוב מזה ומזה**. היינו מ"ש ועל הנחל יעלה על שפתו מזה. והוקשה לו שתיבת שפתו משמע שפתו אחת ואיך אמר מזה ומזה ולפי פשוטו יפורש ע"פ מדה ט' כאלו כתוב על שפתו מזה ועל שפתו מזה ודורש גם כפי מה שכתוב ע"פ גז"ש על התורה ודורש לתרופה נוטריקון תורה לרפואה ובילקוט הגי' להתיר פה ושניהם אמת:

**ממקום אחר**. ממשלי ומיחזקאל נלמוד ממקומו מן התורה אצל אלה הדברים ע"פ מדה ט"ו ב' כ"מ כאן כתוב לא איש דברים אנכי וכאן כתוב אלה הדברים אשר דיבר משה והכריע כאן קודם שזכה לתורה כאן לאחר שזכה לתורה נעשה איש דברים ובתנחומא כאן סי' ב' באריכות וע' שמ"ר פ' ג' סי' ט"ו:

## פסקה ב

**מוכיח אדם אחרי**. מפרשי הפשט חתרו למצוא פי' הפסוק ועלתה בידם בדוחק תיבת אחרי ולפי דברי המדרש מבואר יפה ורש"י במשלי הביא דברי מדרש זה בשם תנחומא ולא מצאתי בתנחומא וע"ש ברש"י תוספת דברים ופי' שרוה"ק אומרת מוכיח אדם להביאו אחרי ימצא חן בעיני יותר ממחליק לשון ואינו מוכיח זהו פשוטו ע"פ מדה ט' אך ע"פ מדה י"ז יפורש על משה מוכיח זה משה כמ"ש אלה הדברים וכמ"ש בספרי כאן על שהם דברי תוכחות אמר אלה הדברים שהוכיח לישראל שנקראו אדם חן ימצא שמצא חן בתוכחתו יותר ממחליק לשון והוא בלעם שהחליק לשונו שדיבר שלא כרצונו להחניפם שיגבה לבם ויחטאו ויפלו ועל שהי' לב בלעם לרע נהפכו כל ברכותיו לקללות ונפלו על ידו וברש"י במשלי הביא שם שהחליק בנבואותיו על שאמר ודיבר ולא יקימנה כשאומר להביא רעה אינו מקיים שאינו מקפיד על עוונות ישראל ע' ב"ר פ' נ"ג סי' ד' וכן לא הביט און ביעקב וגו' וכן הוא בילקוט וזהו מ"ש עוד במשלי כ"ט ה' גבר מחליק על רעהו רשת פורש על פעמיו:

**משה הוכיחני אחר ישראל**. דורש אדם על ישראל שנקראו אדם כמ"ש ב"ר ריש פר' כ"ז ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה א"כ מ"ש אחרי א"ת אחרי אלא אחרי וע"פ מדה ט' אחרי ישראל או שדורש אחרי לדבקים אחרי כמ"ש אחרי ה' אלהיכם תלכו וכמ"ש דבקה נפשי אחריך וע"פ מדה י"ז כמפורש למה ה' יחרה אפך בעמך ומ"ש ומוכיח לישראל אחרי היינו הפרוש הראשון כנ"ל.

**אתם חטאתם**. חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם משמע שעל חטא גדול החרון אף גדול ואיך אמר למה ה' יחרה אפך הרי ב' כ"מ והכריע פסוק הג' מוכיח אחרי שעשה כדרך מוכיח מגביה החטא על החוטא ומשפיל החטא למי שחטא נגדו:

**טוב הוא לסייע**. שמ"ר פר' מ"ג סימן ו' במ"ר פר' ב' סי' י"ב ופי' מאחר שאתה נותן עליהם עונש גדול כזה לכלותם מזה יטעו שונאיך שיש ממש בעגל ע"כ אתה מתקנא בו וכמ"ש במכילתא יתרו פסוק לא יהיה לך וגו' אל קנא וכן במסכתא ע"ג דף נ"ד כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור הרי שהשונאים אומרים כך ולפי האמת שאין בעגל ממש אין עליהם עונש כלי' אך מאחר שגזרת עליהם עונש כלי' בהכרח להצדיק דינך לומר שיש בעגל ממש וא"כ זה הודאה לעבודת גלולים ואם אומר שאין בו ממש הרי שאין הדין אמת ויש חילול ה' בדבר ועון חילול הש"י גדול מעון ע"ג כמ"ש סנהדרין ק"ו והובא ילקוט ש"ב פסוק ויהי דוד בא עד הראש שרצה דוד לעבוד ע"ג שלא יתחלל שמו ומפסוק איש גלוליו לכו עבודו ואת שם קדשי לא תחללו וכל זה ע"פ מדה ט' שמאחר שאמר למה ה' יחרה אפך בהכרח שהיו שם טענות אלו וכאלו. ועוד דקדקו חז"ל שהיל"ל ה' למה יחרה אפך אלא אמר למה ה' למה אתה עושה הכל לבדך הרי לך מסייע:

**תניינותכם הוא**. עי' מ"כ וכמ"ש בספרי כאן והובא בילקוט שמרומז כאן היו"ד נסיונות. במדבר בערבה וגו':

## פסקה ג

**אלה עשית והחרשתי**. וס"ד אוכיחך ואערכה לעיניך ובחמשה פסוקים הקודמים פירש מה שעשה וא"כ מ"ש אלה עשית מיותר ע"כ דורש שמ"ש אלה עשית אין פי' על המבואר בה' פסוקים הנ"ל אלא ע"פ גז"ש על עון העגל ומ"ש והחרשתי פי' שלא עשיתי לך כחטאתך אלא נחמתי על הרעה:

**ואומר סלח נא**. הנה אצל העגל לא כתוב סלח נא כי אם וסלחת לעוונינו ועי' מ"ש שמ"ר פר' נ"א סוף סי' ד' ותבין כאן:

**דמית היות אהיה כמוך**. כמ"ש ב"ר ריש פר' כ"ד ומדרש תהלים ריש מזמור י"ד שהרשעים מדמים היוצר לצורה לרעתם ומ"ש במדרש שמדמין הצורה ליוצרה אמר דרך כינוי והכוונה להיפך וכמ"ש אהי' כמוך אהי' הוא היוצר כמוך הוא הצורה:

**אעורר כל**. הוקשה לו מ"ש אערכה לעיניך ולא פירש מה יערוך ע"כ דורש התיבה נוטריקון אעורר כל וכמו שדרשו על המדה של מעביר ראשון ראשון כשיש רובו עונות מצרף גם הראשונות:

**ראויות היו התוכחות**. היינו הקללות שבתורה היו ראוים שיאמרם בלעם והברכות של בלעם שיאמרם משה:

**שונא מוכיחנו**. כך הוא רוצה ואינו כפי האמת:

**אוהבן ברכן**. על שרוצה בברכתם ואינו כפי האמת על כן הוכיחם משה אלה הדברים וגו':

## פסקה ה

**זה שאין לו פרוטה** [כ"ה הגי' בקצת ספרים]. על שאין לו כלום אין לו הרגש בטובת העולם ואם הי' לו מעט מקניני העולם היו מחזיקים לדבר טוב וקיום. אך שלמה שהי' לו כל טוב שבעולם יותר מכל אדם והוא אומר שהוא הבל הבלים יש לסמוך עליו:

**תרדין בימות החמה**. ע' עוד קה"ר פסוק קניתי עבדים וגו':

**וכל די דיירין**. כל אלו שהביא הוא דרך אגב הדרשה הראשונה ממשה:

## פסקה ו

**כדבורים**. על שפסוק זה מיותר כמ"ש בריש הפרשה ע"כ דורש א"ת הדברים אלא הדבורים וכמ"ש בילקוט כאן ובמ"כ ומלשון זה דבר אחד לדור מלשון הנהגה וזהו אלה הדברים אשר דיבר משה אלה הנהגות שנהג משה:

**סם חיים לישראל**. שמ"ר פ' ה' סי' ט' וש"נ:

**לבעלי' מסגלת**. שמכרת כוורתה ואינה הולכת למקום אחר:

**לאביהם שבשמים**. ע' ויק"ר סוף פ' ל"ד כבוד ה' יאספך ומש"ש:

**הרי ארגמן**. ע' ויק"ר פ' ל"א ריש סי' ד' ותבין כאן ודורש מדה ט"ו בכ"מ כמ"ש בסימן ב' והכריע מ"ש אל כל ישראל שאצל ישראל היו לו דברים ושם כתוב לא איש דברים אנכי וגו' דברך אל עבדך שאצל הש"י לא הי' איש דברים:

## פסקה ח

**שישנה את התורה**. והי' צריך לחזור גם החטאים והתוכחות עליהם ולא רצה לשנות התוכחות:

**תלמיד שהי' מהלך עם רבו**. שלמד אצלו ידיעות ואומנות של אבנים טובות:

**שאמרתי שמעו נא**. ואין הדברים דומים כי אז היו ישראל בצרה של צמאון והיו בתלונה על משה ולא הי' עת תוכחה לא כן עתה שישראל ברווחה עומדים לכנוס לארץ ומשה היה קודם מותו זהו עת לתוכחה:

## פסקה ט

**מיד חזר וברכן**. שהתוכחות דרך רוגז וקפידא ועצב והברכות בשמחה ועין טובה ורצון וזהו חזר שחזר מקפידא לרצון:

**ועליהם תבא ברכות**. אם הכוונה על המוכיחים הוא מיותר שהיל"ל ותבוא ברכת טוב על כן דורש עליהם על מקבלי התוכחות ע"פ מדה כ' אא"ע למוכיחים ת"ע למקבלי התוכחה. ובכן ע"פ מדה י"ז אחר מדה כ' דורש כאן מדה סמוכין:

**אמר הקב"ה**. שמשה אחר שברכם אמר ויברך אתכם כאשר דיבר לכם שהקב"ה בעצמו יברך וע"ז השיב הקב"ה שכן יעשה לעתיד שהמזמור ס"ג אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה מדבר כולו לעתיד שרוה"ק מודיע לנו שיברכנו בעצמו כ"י:

## פסקה י

**שנתמנה חכם או דיין**. ושואל מאחר שנתמנה לדיין ע"פ דעת כל הציבור ונתרצו שידון אפילו בעצמו והשיב שאעפ"כ אסור:

**מהו והוא באחד**. היל"ל אחד ועוד מהו ומי ישיבנו הרי אין כאן שאלה ותשובה למה ע"כ דורש ע"פ מדה ט' והוא באחד שמוציא משפט באחדותו ובעצמו כ"י ואם אדם יעשה כן יבא אחר וישיב על משפטו אך הקב"ה מי ישיב על דינו. וכמ"ש בשי"ר כסוק לסוסתי והוא באחד שדן יחידי לכל באי עולם ואין להשיב על מי שאמר והיה העולם:

**א"ר ראובן מהו חותמו**. שי"ר שם ב"ר פר' פ"א סימן ב' ועל שהוא וחותמו אמת הוא דן דין אמת בעצמו:

**בשעה שנתמנה משה**. כמ"ש בסדר יתרו וישב משה לשפוט את העם פי' שנתמנה לכך כמ"ש ולוט יושב ועפרון יושב וכן ועלי יושב בכלם דרשו שנתמנו שופט וכן כאן ואז אמר לו יתרו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך ודורש שמ"ש כאן ואומר אליכם בעת ההיא לאמר היינו בעת הנ"ל שאמר לו יתרו העצה וזהו לא אוכל אנכי לבדי לשאת אתכם כמפורש שם בפרשת ואתה תחזה של יתרו וכמ"ש בסמוך ובסוף הסי' בדברי ר' יוחנן וזה ע"פ מדה י"ז:

**וידועים**. בעלי מדע ודעת:

**ואתה תחזה וכו'**. וחושב ארבע דברים אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וכאן כתיב הבו לכם אנשים חכמים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם. ונדרש ע"פ מדה י"ז דכאן כתוב ג' ושם כתוב ד' כאלו כתובים כל הז' ביחד שלכתחלה יביא של שבע המעלות כולם ואם לא מצא יביא של ד' כפסוקים של יתרו ואם לא מצא יביא של ג' כפסוקים של כאן ואם לא מצא יביא של אחד כמ"ש ביתרו שם ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אותם ראשים על העם ובלי ספק שכוון המדרש לפסוק זה שכתוב במקומו גם צ"ע שלא הביא פסוק של כאן ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ואתן אותם ראשים עליכם הרי של שני מדות וזה סותר למ"ש ביתרו

ויקח משה אנשי חיל ב' כ"מ מדה ט"ו ובהכרח לומר שכוונת המדרש לכל פסוקים אלו המפורשים שכולם מכחישים זא"ז ומכריעים זה על זה שאם מצא משבע יביא ואם לא יביא מד' ואם לא יביא מג' ואם לא יביא מב' כמ"ש כאן ואקח וגו' חכמים וידועים ואם לא יביא מא' כמ"ש ביתרו ויקח משה אנשי חיל וגו' ומ"ש אם לא מצא משבע יביא מד' אין הכוונה שלא יהדר כלל על ששה וחמשה שבוודאי מחויב להדר אלא המדרש תופס לשון הפסוקים וגם בהכרח שמ"ש שאם לא מצא משבע יביא מד' פי' יביא איזה ד' שיהי' ולא בדווקא של יתרו וכן איזה ג' שיהי' ולא דווקא של כאן וכן איזה אחד שיהיה ולא דוקא אנשי חיל ולשון הספרי כאן מז' מדות שאמר לו יתרו למשה לא מצא אלא ג' ומ"ש ז' מדות שאמר לו יתרו היינו ע"פ מדה י"ז כנ"ל ומ"ש לא מצא אלא ג' נ"ל שכוונתו שביתרו כתיב ויקח משה אנשי חיל וגו' וכאן כתוב ואקח וגו' חכמים וידועים ומכריע ששניהם אמת שמצא ג' אלו ולקחם ומה שחלקם בכתובים ללמדנו לדורות משנים ואחד כנ"ל ודו"ק מאד:

**אשת חיל מי ימצא**. והפרשה מדבר בחכמי ישראל והדיינים כמ"ש נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ היינו בשער המשפט כמ"ש והציגו בשער משפט ולשון מי ימצא משמע שהוא לשון הכרזה שמי שיודע מאנשי חיל יביא ויודיע וכו' מכל הז' וזהו כעת יתרו שנתבקשו והכריזו וע' ויק"ר פ' ט"ז סי' ב' מי האיש החפץ חיים:

**והשליכו לתוכו**. על שאין בזנב עינים כמו בראש ובנמשל שהקטנים אין בהם חכמה ועיני השכל ואינם יודעים להזהר ונכשלים כפי ההנהגה של טבעם הרעה אך הגדולים מתקנים הכל בתפלתם:

**כשהקטנים נשמעים לגדולים**. שהמון העם אף שחוטאים והש"י גוזר עליהם גזירות לענשם מאחר שהגדולים מוכיחים אותם והם מקבלים תוכחתם אז הגדולים מתפללים בעדם ומבטלים הגזירות כמשה ויהושע וכן כל מנהיגי הדורות:

**בפסיפת**. פי' בערוך אבני גזית תרגומו אבן פסיפת. ומ"ש בתוך חוכתה. שאז בהכרח לדקדק שתהא נאה והנמשל על ישראל בחטא העגל אחר מעשה סיני שהי' הכל תלוי במשה ותיקן הכל במה שטחן העגל לעפר והשקה לבני ישראל ובמה שהרג ע"י בני לוי ואחר כך בתפלתו שני פעמים מ' יום לבד מ' יום הראשונים לקבל התורה וכל זה ע"י שקבל משה את ישראל וחטאם בעצמו ומסר נפשו עליהם במ"ש אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת וריב"ל מדבר אם המניעה מצד הראשים ור' אושעיא מדבר אם המניעה מצד העם:

**עם זקני עמו ושריו**. וס"ד ואתם בערתם הכרם גזילת העני בבתיכם. ועל שלא שמרו הזקנים את הכרם ה' צבאות בית ישראל ולא עשו צרכיהם כאלו בערו הם וגזלתם בבתיהם:

**וכל כך למה**. חוזר למ"ש בריש הסימן שאין לדון יחידי וק"ו ממשה שהרבה בדיינים. וכל המאמרים הובאו דרך אגב:

**ר"י אמר בעת יתרו**. שאמר לו כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך וזהו שאמר גם כאן לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם וגו' לענין מינוי שופטים וכמפורש כאן בענין שרי אלפים ומאות וחמשים ועשרות ואצוה את שופטיכם וגו' כל הענין בעסק המשפט וכמ"ש ביתרו ג"כ וכנ"ל בריש סי' זה וזה ע"פ מדה י"ז. וא"כ מ"ש בעת ההיא הדבר למוד מענינו שהוא בעת יתרו ושם לא פירש שדיבר משה כן לבני ישראל וכאן פירש:

**בעת מתאוננים**. דגם שם בסדר בהעלותך כתוב שאמר משה להש"י לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה כי כבד ממני וכאן פירש שגם לישראל אמר כן וצ"ע שהרי מפורש בפרשה שמדבר במינוי שופטים לדון ולשפוט שעל כן מינה עליהם שרי אלפים וכו' עד שרי עשרות ובענין מתאוננים לא מינה רק שבעים זקנים לענין נתינת השלו והאמת שר' חייא לא בא לחלוק על ר"י שהוא באמת כפשט הפרשה אלא שבא לדרוש שמרומז כאן גם ענין מתאוננים על שכתוב כאן ב' פעמים א' לא אוכל לבדי לשאת אתכם והב' איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם ודורש ע"פ מדה י' שאחד על מינוי דיינים שביתרו וא' על מינוי שבעים זקנים שבמתאוננים ומרומז במ"ש טרחכם ומשאכם על ענין מתאוננים ומ"ש וריבכם על ענין יתרו וגם ר' יוחנן לא יחליק בזה רק חולקים במ"ש בעת ההיא שאין פירושו רק על עת אחת וטעם פלוגתתם נ"ל דפליגא בפלוגתא דר' ינאי ור' חייא רבה בב"ר פ' כ"ב סי' ה' וש"נ ומקומות הרבה דר' ינאי סובר קודם מתן תורה בא יתרו ור"ח רבה סובר לאחר מתן תורה בא וכאן כתוב בפסוק ו' ה' אלהינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה שזה היה בשנה שני' בעשרים בחודש כמ"ש במדבר י' פסוק י"א וא"כ מ"ש כאן בפסוק ט' ואומר אליכם בעת ההיא היינו ג"כ בזמן הנ"ל וזה הי' כבר אחר מ"ת וסובר ר"י כר"ח רבה שענין יתרו לאחר מ"ת ויתכן שזהו מ"ש בעת ההיא ור"ח כאן שחושבו אחר ר' יוחנן בהכרח שהוא ר"ח בר אבא תלמיד לר"י וסובר כר' ינאי שקודם מתן תורה בא יתרו ומ"ש כאן בעת ההיא הי' בוודאי אחר מתן תורה אינו עת יתרו אלא עת מתאוננים. ומ"ש כאן שבענין מתחוננים אמר לא אוכל אנכי לבדי ושם מפורש שהי' בענין האספסוף כתבתי בישוב זה במ"ר פ' ז' ריש סי' ד':

**האנכי הריתי**. אם אנכי ילידתיהו כי תאמר אלי שאהו בחיקך. אגב שהביא פסוק לא אוכל אנכי לבדי שאת הביא גם הפסוק שקודם לזה האנכי הריתי ודורש בו איזה טענה הוא שלא יוכל לבדו ומי זה שילד אותם שיוכל לישא אותם ע"כ דורש כאן מדה ט' ע"פ מדה י"ז האנכי הריתי אלא אתה שמפורש במקום אחר שהקב"ה הכתיב על עצמו העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם אתה תשא אותם:

**הרבה אתכם ע"ג דייניכם**. שהגדול שלכם טפל לכם ואתם העיקר כמ"ש שמ"ר פ' מ"ב סוף סי' ב' לך רד כי שחת עמך. ובספרי כאן שאם נתחייבתי ממון נפשות אתה תובע:

## פסקה יא

**מלבא לקחת לו גוי**. דברים ד' ל"ד וזה כי הגדלת על כל שמך עד ע"ב:

**לא גילה הקב"ה**. כמ"ש ויאכילך את המן וגו' ולא ידעו אבותיך הרי גילה לו הגלות והגאולה ונתינת הארץ ולמה לא גילה לו גם טובת המן וע' שמ"ר פ' כ"ה ריש סי' ה' שבשעה שאמר אברהם הנני אמר לו הקב"ה בו בלשון אני נותן לבניך את המן וזה ע"פ מדת ממעל ומנגד וכאלו מפורש והענין בזה שאם לא הי' כתוב אשר לא ידעון אבותיך הי' פירוש המדרש שם כפשוטו אך מאחר שכתוב אשר לא ידעון אבותיך בהכרח לפרש שאמר עליו כן בשמים ולא ידע אברהם:

**כך הוא דרכן**. אבות סוף פ' א' שמאי אומר וכו' וזהו כי הגדלת על כל שמך אמרתך יותר מאשר הבטחת:

**על שולחנו של פרעה**. לאו דווקא אלא פירושו ממה שהי' מצוה להספיק להם מזונות כי עבדיו היו וכמ"ש יחזקאל ל"ט כ' ושבעתם על שולחני סוס ורכב גו':

**תבן לא הי' נתן**. מה שהיו צריכים לעבודתם בכדי לענותם ואיך הי' נותן להם מעדנים הרי בעת מרים לא זכרו צרותם ועינוים רק זכרו בשקר טובתם במצרים ואלו ידעו מהמן היו אומרים שגם המן אכלו שם:

**שמגדל בניו ככוכבים**. שמ"ש כה יהיה זרעך כולל שני ענינים א' לריבוי המספר וכמ"ש וספור את הכוכבים אם תוכל לספור אותם וא"כ הי"ל כה ירבו זרעך אלא שכלל גם הוייתם גדלם ורומם ושהם צבא העליונים שהם קימים תמיד באיש ולא במין. וכאן אצל מעשה הברכה שבא לספר איך ברכם אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב היינו לענין הריבוי מהו שאמר עוד לרוב שפירושו יותר מריבוי כוכבי שמים וזהו שאמר מהו לרוב הרבה ארבה אחד לענין הריבוי ואחד לענין הגידול והרוב ויקר ערכם:

**תפלתני מריבי עמי תשימני**. נוסח זה הורכב משני נוסחאות בש"ב כ"ב הנוסח ותפלטיני מריבי עמי תשמרני לראש ובתהלים י"ח הנוסח תפלטיני מריבי עם תשימני לראש וזהו שדורש שמ"ש מריבי עם שמריבים זה עם זה ובאים לדין אצלי ומ"ש מריבי עמי פי' מה שעמי מריבים עמי ואני צריך לבא בדין אצלם ויתכן שדורש עמי א"ת עמי אלא עמי:

**מה אתה יושב לך אצלן**. מאחר שאין אתה רוצה לשפוט אותם מה תעשה אצלן הרי מניתיך למלך עליהם:

**לשמע אוזן ישמעו לי**. סמוך לפסוק תפלטיני כתוב לשמע אוזן ישמעו לי ותחילה כתוב תשמני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני לשמע אוזן ישמעו לי בני נכר יכחשו לי שלפי הסידור והפשט מדבר הכל באומות אחרות לבד ישראל ותחלה אמר לשמע אוזן ישמעו לי ואח"כ אמר יכחשו לי ומאחר שישמעו איך יכחשו ע"כ דורש ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב כך תפלטיני מריבי עמי לשמע אוזן ישמעו לי שדוד אמר שאינו רוצה שיבואו לדון לפניו וע"פ מדה ט' בהכרח שהשיב לו הש"י מה אתה יושב לך אצלם והשיב לשמע אוזן ישמעו שמאמר שאתה מכריחני לדונם תן בלבם שישמעו לי ואח"כ עוד אמר דוד תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני בני נכר יכחשו לו בני נכר יבולו שאם יכחש ויבולו אכלם ואבלם לעובדי כוכבים שיקיימו דברי ולא כן לישראל ודו"ק מאד:

**אם דנת את הגוי**. זה טעם על מ"ש שלא רצה דוד לשפוט אותם ולמה ופירוש המדרש שאם לא מדקדק בדינם ימסור דין לשמים:

**חייכם שאני יכול**. וכמ"ש בספרי כאן איך אחר שהוציאם ממצרים באותות ובמופתים וקרע להם הים והוריד להם המן איך אמר שאינו יכול לשאת אותם לבדו אלא שמתירא שלא יכשל על ידם וכמ"ש לעיל בסוף סי' י' בשם ספרי:

## פסקה יב

**לעתיד לבא**. דורש מ"ש והנכם היום שתיבת היום מיותר וכן תיבת לרוב מיותר ודורש היום על העוה"ז כמו שדורשים על מ"ש היום לעשותם ומחר בעוה"ב לקבל שכרם וכן כאן היום בעוה"ז ככוכבים ולעתיד לרב כתיב חסר וע' ב"ר פ' צ"ז סי' ג' וידגו לרב:

**הרי הוא כמותו**. ע' לקמן פ' ה' סי' ט':

**ברוך הגבר אשר יבטח**. והי' ה' מבטחו ובאופן זה נדמה לו שיבטח בו והוא יושיע אותו להיות עליון על הכל:

**עתיד מחיצתן של צדיקים**. ירושלמי שבת סוף פרק ו' במ"ר פ' כ' סי' כ' באריכות פסיקתא פ' ל"ה סי' ב' באריכות:

**אף בעוה"ז וכמ"ש**. ויק"ר פ' כ"ז סי' ד' שכל מה שעתיד הקב"ה לעשות לעוה"ב עשה מקצתו בעוה"ז ומאחר שכבר עשה בעולם הזה בהכרח שיהיה בעוה"ב גדול יתר מאד:

**והוא מכסה**. צ"ל מכבה:

## פסקה יג

**מסוף העולם**. פי' ריבוי עצים למלאות העולם. וע' יד"מ:

**יוסף עליכם ככם**. לפי פשוטו ככם לפי המספר שלכם יוסיף וגו' וא"כ תיבת ככם מיותר ע"כ דורש אא"ע על הכמות ת"ע על האיכות שיהיו הנוספים צדיקים ככם שהתוכחות שהוכיחם על עון העגל והמרגלים והמן וכו' הי' הכל בדור שיצאו ממצרים ועתה מדבר עם דור שני שקמו תחתם וכוונת משה שהחטא תלוי על האומה מאבות לבנים וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים וכמ"ש אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וכדומה. והצדיקים מתביישים בחטא אבותם כאלו חטאו בעצמם:

**ד"א למה ברכם**. פי' ד"א ודרשה אחרת בפסוק זה יוסף ה' עליכם אף שהדרשה הראשונה לא הי' על תיבת יוסף:

**אונקיא**. פי' משקל קטן ודבר מועט וע' ב"ר ריש פ' כ"ט:

**תוספתו יתירה**. ע' ב"ר פ' ס"א סי' ד'. וכאן הגי' יצחק הי' עיקר לאברהם וכו' ויוסף אברהם ויקח אשה ותלד לו וגו' ששה בנים ועשרה בני בנים. ובב"ר שם הגי' ישמעאל עיקר וכו' דשם דורש לפי הדרשה שקטורה היא הגר כמ"ש שם בריש הסימן ואצלה ישמעאל העיקר שנולד לה בבשורת מלאכים וציוו עלי' לקרא שמו ישמעאל והוא הבכור שלה וכאן דורש לפי פשוטו שקטורה אינה הגר ואצל אברהם הי' יצחק העיקר ודו"ק:

**יוסף הי' עיקר**. שהי' הבכור שלה לא היו לו רק ב' בנים ולבנימין עשרה בנים:

**חזקי' עיקר מלכותו**. שאם נחשוב לימי חיו הרי היו תחלה יותר מהתוספת שבן כ"ה מלך וי"ד מלך הרי ל"ט ולא נתוספו לו רק ט"ו ע"כ דורש לענין שנות מלכותו שתחלה מלך י"ד שנה ותמו ימי חייו ונתוספו לו ט"ו כי לא יתערבו שנות המלכות עם השנים שקודם המלכות:

**כשיבא הקב"ה יברך**. שתחלה אמר יוסף ה' עליכם אלף פעמים מהו עוד ויברך אתכם כאשר דיבר לכם ע"כ דורש ע"פ מדה ט' שאחר שאמר אלף פעמים שאלוהו למה נותן קצבה והשיב על שאני ב"ו ובעל שיעור וקצבה גם ברכתי בקצבה בעוה"ז וכשיבא הקב"ה לעתיד לבא יברך כאשר דיבר אשר לא יספר. והדרשה בספרי כאן:

## פסקה יד

**מעלות ע"ג מעלות**. שבעה כוכבי לכת זה למעלה מזה גלגל למעלה מגלגל שהירח הוא הקרוב יותר לארץ מכל הכוכבים וכן הכוכבים הקיימים אינם בשטח אחד עד אין שיעור ואין חקר וכן הענין במעלות הצדיקים:

**שליטים מסוף העולם**. כמ"ש בתורה את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וכן כל הכוכבים אין לך עשב בארץ שאין לו מזל ברקיע שמשל בו ומכה בו ואומר גדל ע' ב"ר פ' י' סי' ו':

**בחמה ולבנה**. במ"ר פ' ב' סי' י"ב:

**וחפרה הלבנה ובושה החמה**. שעל שהם יותר גדולים מכל הכוכבים ופעולתם נודע לכל על כן היו כמה אומות עובדים אותם יותר מכל הכוכבים על שהם קטנים ואין מכירים פעולתם על כן לא היו עובדים אותם וכוונת המדרש למ"ש וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות וגו':

## פסקה טו

**רב לכם סוב**. וס"ד אתם עוברים את גבול אחיכם בני עשו:

**שנו רבותינו**. משנה ריש פאה:

**שאלו תלמידיו**. ירושלמי ריש פאה קדושין ל"א פסיקתא סוף פ' כ"ג ושם בשם ר' יוחנן:

**אלא דייך אמי**. ושם לא גרס תיבת אלא. וגורס עוד בפסיקתא ולא עוד אלא שנשר קורקודיקון מידה והושיט ידו ונתנו לה שלא תצטער:

**באותה שנה**. בירושלמי ובפסיקתא הגי' באותו לילה ושארי שינויים רבים בכל המקומות הנ"ל:

**כמה גדול**. למד שני דברים כמה חיוב המצוה ובמה גדול השכר:

**א"ר רשב"ג**. ב"ר פ' ס"ה סי' ט"ז. פסיקתא שם:

**בכלים צואים**. כוונתו היתה לטובה להראות עבדות ושפלות ופני אבותיו שעובדם כעבד וסברת עשו שיותר טוב לשמשם בבגדים חשובים כנכנס לפני שרים גדולים ורשב"ג חקר ומצא סברת עשו יותר טובה מסברתו:

**אותם כלים נאים**. משמע שע"י הכלים הנאים שילבש לא יכיר בו אביו שהוא איש חלק ובתורה מפורש שהלבישה אותו עורות גדיי העזים ועל זה אמר יצחק והידים ידי עשו ולא על ידי הבגדים ובהכרח לומר שדעת המדרש שבזה שאמר יעקב אולי ימושני אבי על שאני איש חלק ועל ידי מישושו יודע לו ג"כ שאיני מלובש כמו עשו ולא הוצרך המדרש לפרש בענין עורות גדיי עזים שהלבישה לו כי זה מפורש במקומו אך פירש

שגם ענין הבגדים נכלל בטענתו שעל כן עשתה רבקה בחכמתה שני דברים אחד לענין השער ע"י עורות הגדיים והשני שהלבישתו הבגדים שנכלל בטענת יעקב:

**מה עשה לי התם הזה**. היינו מ"ש הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' היפך התמימות לא די שאינו תם אלא גם בעל ערמה ומרמה כי את בכורתי לקח וגו':

**היה זהיר בכיבוד**. חוזר לדרשתו לעיל שכיבד אביו לשמשו בבגדי חמודות לפרש מ"ש אשר אתה בבית שהיו מיוחדים ללבשם בצרכי הבית:

**כיון וכו' לעשות מלחמה**. כמ"ש ויראו מכם וגו' אל תתגרו בם מאחר שהוצרך להזהירם אל תתגרו בם הרי שהם רצו להתגרות עמה מלחמה:

**שקבורין בהר הזה**. לפרש מ"ש רב לכם סוב את ההר הזה שכל זה מיותר שהי' די במ"ש פנו לכם צפונה וגו' ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אא"ע על הר שעיר ת"ע על פי גז"ש על הר חברון וכמ"ש יהושע י"ד י"ב ועתה תנה לי את ההר הזה וגו' ויתן לו את חברון ומרומז בתורה בסדר שלח לך עלו זה בנגב וגו' ויבוא עד חברון והראה לו בנס:

**אמור להם לישראל**. היינו מ"ש ואת העם צו לאמר ושייך למעלה ומ"ש שקבורין בהר הזה כוונתו על יצחק ורבקה שקבורים במערת המכפלה:

## פסקה טז

**עיר מצור**. מי נחני עד אדום:

**זו סגיאין**. אולי צ"ל סגיאה ופי' רבה וגדולה. [קסטרי] ע' שמ"ר פ' ט"ו סי' י"ז והוא מלשון נציב מלח וע' שמ"ר פ' כ"ז סי' ג' ופר' נ"א סי' ה':

**שידיך חדות וחרוצות**. כמ"ש תהלים קמ"ד המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה ועכ"ז אני מבקש לרדות עולמי בהם ועל ידיהם ולא על ידיך וצ"ע איך דורש כן ומ"ש ד"א דוד אומר אותו ענין בלשון אחר כי הוא העתקה ממדרש אחר:

**רב יצוה לתלמידיו**. על שהוא מיותר דורש כן וכמ"ש בסוף סי' הקודם ההר הזה על הקבורים בחברון ותלמידיו פי' לראשי הדורות. ודורש מ"ש ויאמר ה' אלי לאמר רב לכם וגו' ואת העם צו לאמר משמע שדיבור ראשון לא היו לעם וא"כ למי אמר לאמר ע"כ דורש ע"פ מדה י"א ול"א ומדה ט' כאלו כתוב ויאמר ה' אלי רב לאמר לתלמידיו סוב וגו' וע' לקמן סי' כ' ולזה סמך ברוה"ק במזמור ס' הנ"ל באלהים נעשה חיל וכמ"ש ועלו מושיעים והיתה לה' המלוכה:

## פסקה יז

**דום לה' והתחולל**. היינו בעת שאתה רוצה לצעוק ולהתרעם אתה דום לה' ולא תתרעם. ודורש והתחולל בכמה אופנים ע"פ מדת ממעל מלשון הוחילי לאלהים היא התקוה ולשון חיל כיולדה. חולי וגוחי. ויחל מאד מהמורים:

**שדן את ב"א בערמה**. ע' ב"ר פ' ל"ז סי' ב' וע"י שאלות כאלו יכשל בדבריו עד שיודה האמת:

**ד"א דום לה'**. דורש לענין הפרשה דום לה' כמו שדם ושתק הש"י בעת השיב אחור ימינו כך דום אתה וזה הי' בחורבי בית שני שנחרב ע"י טיטוס ומ"ש ס' רבוא מזיקין וכן הוא בקינות קינה זכור אשר עשה צר בפנים והוא לשון גוזמא. ואל תתמה שידרוש המדרש דבר שיהיה בסוף כמה דורות לפרש בו פסוק שאמרו דוד כי דוד אמר ברוה"ק שצופה עד סוף כל הדורות. וע' ויק"ר פ' כ' סי' ה' שדורש מענה אליהוא בן ברכאל ממעשה של טיטוס על בני אהרן: שעל כן אל תתחר וגו':

**את הורו**. וכמ"ש סוף סי' ט"ו שהוא מיותר וכאן דורש את ההר א"ת את ההר אלא את הורו ויתכן שדורש רב לכם הוא האח הגדול שלכם סוב את ההר וגם דורש רב הרבה:

**בלשון הזה כבדו**. ע"פ מדת ממעל ומנגד כמו שאמר יש לי רב בראשית ל"ג וכוון בזה שלא יצטער יעקב במתנה שנתן לו לזה שילם לו בתיבת רב שלא לצערם לבניו וכמ"ש פר"א סוף פרק ל"ז:

## פסקה יח

**ברכה אחת ברכו**. פי' ברכה מיוחדת לו לבדו כי טל ודגן ומשמנים ברך גם ליעקב רק על חרבך תחי' לא בירך ליעקב וברכת יעקב כולל עשר ברכות כמ"ש ויק"ר סוף פ' ל"ד ועשו יצא כנגדו בחרב כמ"ש בסדר חוקת ואם היו נלחמים עמו אז היו מבטלים גם ברכותיהם:

## פסקה יט

**א"ר ברכי**'. ב"ר פ' ס"ז סי' ה' וזהו רב לכם ברכת הוי גביר שלכם היא:

**מהו פנו לכם צפונה**. והיל"ל פנו לכם דרך מדבר מואב כמ"ש פסוק ח' ונפן דרך מדבר מואב:

**ולהיכן נברח**. כי המצפין ומטמין עצמו דומה לבורח שכוונת שני הדברים שלא ימצאם הרודף:

**אלא תורה**. זהו כחה של מדת ממעל לגלות כל תעלומה כוונת התורה צפונה הצפינו עצמכם ולהיכן מרומז ג"כ באותה תיבה עצמה צפונה היא התורה ע"פ גז"ש ועד היכן

מרומז ג"כ באותה תיבה עד מלך המשיח לעתיד כמ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך כמ"ש פסיקתא ריש פ' ל"ו וריש פ' ל"ז שהאור הראשון גנזו הקב"ה תחת כסא כבודו עד לעתיד שיגלה משיח צדקנו ב"ב ואז יקוים בנו מה רב טובך אשר צפנת וגו' ע"ש וש' ויאירו לך הדברים:

## פסקה כ

**אף אתה צוה**. כמ"ש לעיל סוף סי' ט"ז מפסוק ויאמר ה' אלי לאמר כמו שאני מצוה לך כך אף אתה צוה וכו' וכן מ"ש אף אתם:

**נהלך שנינו**. ב"ר פ' ע"ח סי' י"ד על פסוק נסעה ונלכה ואלכה לנגדך היינו שילכו יחד בשוה ויעקב השיב יעבור נא אדוני לפני עבדו שעשו יהלוך לפניו והוא אחריו וכן עד אשר אבוא אל אדוני שעירה ולא עשה כן שלא הלך אחרי עשו ע"כ דרשו כל הענין ע"פ מדה כ' אא"ע ליעקב ועשו ת"ע לדירות לבניהם אחריהם שעשו רצה שיהיו שוים ושותפים בעוה"ז ויעקב אמר יעבור נא אדוני לפני עבדו שתהי' אתה האדון בעוה"ז עד אשר אבא שעירה לעתיד:

**לרגל המלאכה**. ולרגל הילדים מאחר שהכוונה לדורות על איזה ילדים כיון ודורש ע"פ גז"ש על חמו"ע:

**ילדים אשר אין בהם**. וכתוב שם ויהיו בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזרי' ע' שי"ר פסוק זאת קומתך ופסוק אעלה בתמר:

**כי ילד יולד לנו**. וגו' ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום היינו על משיח:

**שופטים ומושיעים**. דורש מ"ש ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט וגו' וכי מושיעים הם שופטים ועל פי מדת ממעל ודרך קצרה כאלו כתוב ועלו מושיעים להושיע בהר ציון ושופטים לשפוט את הר שעיר והם שנים משיח בן יוסף ומשיח בן דוד וכל זמן שלא נולדו אלו הילדים לא יתכן שיבוא לשעיר:

**דרך ככב מיעקב**. וס"ד והיה ירושה שעיר אויביו וישראל עושה חיל ומהתשובה אנו יודעים השאלה וזהו אמרו ישראל. והככב הוא של אש וכמ"ש ויק"ר סוף פ' ז':

**בית יעקב אש**. וס"ד ובית שעיר לקש:

**ועלו מושיעים**. וס"ד והיתה לה' המלוכה. ועי' כל זה ב"ר פ' ע"ח סי' י"ד ומה שחסר כאן מילא שם ומה שחסר שם מילא כאן:

## פסקה כא

**ראה החלותי**. למה אמר בלשון התחלה הרי גם גמר שנתן הכל בידו ע"כ דורש שהוא מלשון חול שעובדי כוכבים לא יזכו לקדושת שבת וכמ"ש בתפילת שחרית של שבת ולא נתתו וכו':

## פסקה כב

**לאסור בזיקים**. ונכבדיהם בכבלי ברזל:

**מהו מלכיהם**. הכוונה מאחר שאמר מלכיהם הרי הכל בכלל וכמ"ש לסיחון מלך האמורי כל"ח. ולעוג מלך הבשן כל"ח ע"כ דורש שמ"ש ונכבדיהם על השרים של מעלה שהם יותר נכבדים ממלכי אדמה ע' מכילתא בשלח פסוק כי גאה גאה:

**זה השר שלהם**. שמ"ר פ' כ"א סי' ה' פ' כ"ב סי' ב' הרי שרדף אחריהם וסופו הי' סוס ורוכבו רמה בים וכן כאן בסיחון ע"פ מדה י"ז כמו במצרים וזהו ראה החלותי מה הראהו שאמר ראה אלא שהראהו מפלת השר שזהו התחלת מפלת האמורי וכמ"ש בסוף סי' הסמוך:

## פסקה כג

**תוחלת ממושכה מחלת לב**. וע' פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' ג' ילקוט משלי י"ג:

**עוד אחת מעט היא**. משמע בזמן מועט וקטן יושיע אותם וכל זמן הגלות הם בתוחלת ממושכה הרי מחלת לב וכשיגיע זמן הגאולה אז ועץ חיים תאוה באה וכן אצל פרעה הי' כל השנה תוחלת ממושכה וחותם שם בפסיקתא כיון שאמר להם בחודש הזה אתם נגאלים נתקיים בהם ועץ חיים תאוה באה וזה חסר במדרש כאן רק כאן אצל סיחון ועוג לא הי' תוחלת ממושכה:

## פסקה כד

**של שלש אומות**. צ"ע מנין לו כל זה ומה דורש בזה ומהו שלש אומות אולי הכוונה כהנים לוים וישראלים או שצ"ל של שלש אבות:

**ואנו נכנסין בשחרית**. ע' במ"ר פ' י"ט סי' ל"ב ויפנו ויעלו כמ"ש ופנית בבוקר וגם כאן כתוב ונפן ונעל דרך הבשן דורש שהי' בבוקר ובילקוט הגי' אנו נכנסין בשחרית וכובשין אותה עמדו בשחרית באו ליכנס לאדרעי:

**נתירא משה**. ממ"ש אל תירא הרי שהי' מתירא:

**עוג הי' תולש הר**. ברכות דף נ"ד:

## פסקה כה

**בא עוג ובישר**. ב"ר פ' מ"ב סי' ח' ע' משש"ו וע' במ"ר פ' י"ט סי' ל"ב:

**שכל הגדולים**. ב"ר פ' נ"ג סי' יו"ד:
**על מנת**. על תנאי זה תחיה כל אותן השנים שתפול ביד בני בניהם ותראה בעיניך שאין אברהם פרדה:
**הי' עוג יושב שם**. צ"ע מנין לו ומה דורש:
**שומעים שמעכם ומתיראים**. כמ"ש כאן דברים ב' כ"ה אשר ישמעו שמעך ורגזו וחלו מפניך:

## פרק ב

### פסקה א

**וחנה היא מדברת על לבה**. כאן יליף מפסוק זה שלא ישמיע קולו אך בברכות ל"א יליף ממ"ש שם וקולה לא ישמע ובירושלמי ריש פרק תפלת השחר ב' דעות א' כמו כאן וא' כמ"ש בגמרא דילן. ושם באריכות וכאן קצרו:
**תובע צרכיו ויוצא לו**. כפי מה שתקנו לנו חכמים בנוסח התפלה י"ג ברכות אמצעיות על צרכי הצבור וכולל בהם צרכי עצמו ובזה יהי' יוצא ידי חובת תפלה ת"ל אל הרנה שצריך להקדים שבחיו של הקב"ה שנאמרים ברנה ואח"כ תפילה לצרכיו ועי' ע"ג דף ז':
**יו"ד לשונות**. בספרי מתחיל ג"כ י' לשונות וחושב י"ב ובילקוט חושב י"ג וחושב תפילה עתירה ועמידה וחילוי ובתנחומא כאן סי' ג' הגי' הרבה שמות וחושב ט'. ומ"ש כאן ביצור צ"ע ובספרי תחת ביצור חושב צרה ובילקוט בצר ושמות אלו על שמתפללים בצרה:
**שהרי משה רבן**. בספרי כאן באריכות והובא בילקוט כאן:
**שלא תתפוס מקום דבורך**. שעל שאמר הש"י וחנותי את אשר אחון תפס משה לשון ואתחנן להטריח על הקב"ה כ"י ואם לא אמר כן לא היה למשה פ"פ להתפלל שיתן לו חנם ועי' שמ"ר סוף פ' מ"ה:
**אמר לו הקב"ה רב לך**. משמע שקודם שהתפלל אמר לו רב לך ובפסוק בהיפך אחר תפילת ואתחנן כתוב רב לך אך לפי מ"ש לקמן פ' י"א סי' י"א שמשה התפלל תקט"ו תפלות כמנין ואתחנן ואחר איזה תפילות השיב לו רב לך ואחר תפילות אחרות השיב לו אל תוסף דבר אלי וע"ש סי' י"ד שענה לו כמה פעמים רב לך:
**שמתבקש לי אצלך**. שיש לי חוב אצלך שאוכל לבקש תן לי מה שמגיע לי:

### פסקה ב

**בתוכחות על עון יסרת**. כפול לשון ודורש כאלו כתוב על עון בתוכחות ע"פ מדה ל"א עון אחד של משה שהוכיח לישראל וזה ע"פ מדה י"ז שאמר להם שמעו נא המורים שגרס

לו חטא זה שלא יכנס לארץ וזהו ותמס כעש חמודו ולא פירש מה חמד ומתפרש בתיבה זו עצמה חמודו ארץ חמדה:

**שנעשה אלוה**. דורש יסרת איש שיסרת אותו שנעשה איש אחר שהי' אלוה וכמ"ש לקמן פ' י"א סי' ד' איש האלהים אם איש למה אלהים ע"ש וכן כאן תחילה אלהים ועתה איש וכמ"ש בסי' הסמוך:

## פסקה ג

**ואתחנן אל ה'**. בעת ההיא לאמר שנשתנה עליו העת כמ"ש בסוף הסימן:

**דוכסין וארפכין ואשטרטליטין**. כך הוא סדר המעלות של השררות כמ"ש ב"ר פ' מ"ט סי' ט' בהדיא:

**קומה ה' שובה ה'**. במדבר י' ל"ה ל"ו. ואם בריאה שם ט"ז ל' וע' במ"ר פ' י"ח סוף סי' י"ב ומש"ש:

## פסקה ד

**תחנונים ידבר רש**. ספרי ריש ואתחנן ע' ילקוט משלי י"ח:

**אר"י אין לך צדיק**. ע' ב"ר סוף פ' נ"ז פלוגתא דתנאי ואמוראי בזה וצ"ע דשם סובר ר"י שהי' ישראל ומעולי גולה ובהכרח שט"ס במקום אחד:

**נכנסת לפלטין בזרוע**. בתוקף הלב לתבוע צרכי בנה:

**שהיו ישראל קיימים** הדור הראשון שהוציא משה מצרים ונתמנה לרועה עליהם:

**סלח נא לעון**. במדבר י"ד:

## פסקה ה

**ואת יהושע צויתי**. בעת ההיא לאמר בסוף סדר דברים וכן כאן ואתחנן בעת ההיא:

**קח לך את יהושע**. במדבר כ"ז י"ח ויתבונן הקורא שהמדרש התחיל בפסוק של סוף דברים ואח"כ הביא פסוק קח לך וגו' כי שם כתוב קח לך את יהושע וגו' וציוית אותו ועוד שם ויסמוך ידיו עליו ויצוהו ולא פי' מה צווהו ודורש ע"פ מדה י"ז שכאן מפורש מה שצוה אותו בעת שלקח אותו שלא יראה ממלחמות מלכי כנען וכאלו פסוק קח לך וגו' כל הענין הי' כתוב כאן:

**שנאמר יחי ראובן**. צ"ע שזה כתוב בסדר ברכה קודם מותו ממש אחר שנאמר לו רב לך אך הענין שמשה לא הי' מניח לעצמות יהודה וראובן שיהיו מגולגלין בארון והי' מתפלל תמיד עליהם רק שנכתבה הברכה והתפלה בין הברכות:

## פסקה ו

**מתפללין בשעת צרה**. שלא ימנע עצמו מן הרחמים אעפ"י שנגזרה גזירה כי לא תעבור את הירדן הזה אעפ"כ התפלל ודברי המדרש מפליאים שאמר אע"פ שנאמר כי לא תעבור את הירדן הזה התחיל מתחנן ובכתובים כאן מפורש שתחלה התחנן ואח"כ השיב לו כי לא תעבור את הירדן הזה. וגם מכאן ראי' למ"ש בסימן הקודם שמ"ש ואתחנן בעת ההיא היה בעת שצוה ליהושע וכאן כתוב כי לא תעבור את הירדן הזה וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו שהכל ענין אחד שמ"ש בסדר פינחס קח לך את יהושע וגו' וצוית אותו וגו' היינו מ"ש כאן וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וכאן יותר מפורש שהציווי היה בענין החיזוק וכמ"ש בסוף דברים ואת יהושע צויתי בענין החיזוק עיניך הרואות וגו' כן יעשה ה' וגו' לא תיראום וגו' ואם כן גם פסוק כי לא תעבור שהוא קודם פסוק וצו את יהושע הי' ג"כ כשאמר לו קח את יהושע ולפי זה גם מ"ש רב לך הי' אז קודם ואתחנן וכמ"ש לעיל סוף סי' א' בהדיא:

**תכתב חטיא שלי**. ויק"ר פ' ל"א סי' ד' במ"ר פ' י"ט סי' י"ב:

**קמפון**. מבואר שם בויק"ר:

## פסקה ז

**מהו ה' אלהים**. הנה כתוב אדני ה' וכן כתוב אצל אברהם אלא שכך נמסר לנו שבכל מקום שכתוב כן קורין ה' הב' אלהים:

**הנני לכהונה**. ב"ר פ' נ"ה סי' ו' שמ"ר סוף פ' ב' ובב"ר שם מבואר פירושו וע' עוד זבחים ק"ב:

**נשבע ה' ולא ינחם**. ע' ויק"ר פ' כ"ה סי' ו' ושם מבואר מדרש תהלים ק"י דורש כל המזמור על אברהם וכן בסנהדרין דף ק"ח:

**הוא עמק המלך**. ב"ר פ' מ"ב סי' ה' שהושוו כולם וכו' ואמרו מלך אתה עלינו:

**אם מתבקש בדין**. שאף מדת הדין יסכים ולא יקטרג עלי בזה הרי טוב וא"ל שמדת הדין יקטרג עשה עמי ברחמים ותכנס לפנים משורת הדין. ע' במ"ר ריש פ' כ"א מש"ש:

**והנה דבר ה' אליו**. וכמ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' י"א ה' אליו דבר ה' אליו והנה דבר ה' אליו מלאך אחר מלאך דיבור אחר דיבור וכו' לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך ומלאך אחר מלאך מורה על הסכם צבא השמים בלא קטרוג שצבא השמים הוא בית דינו וכמ"ש ויק"ר פ' כ"ד סי' ב' מש"ש וכל צבא השמים וגו' דיליף מכאן שכל מקום שכתוב וה' הוא ובית דינו:

**ואל תתהדר**. וס"ד ובמקום גדולים על תעמוד. ומ"ש אל תתהדר לפני מלך תשובה על שאלה הראשונה של כהונה ומלכות ומ"ש ובמקום גדולים אל תעמוד תשובה על השאלה הב':

## פסקה ח

**כיון שראה משה וכו'**. הנה בסוף סי' הקודם אמר שמ"ש כי לא תעבור הוא תשובה על מ"ש ה' אלהים כפשט הכתוב וכאן אומר שכאשר שמע כי לא תעבור התחיל לומר ה' אלהים אתה החילות וכמו שכתבתי בסי' ו' והאמת כמ"ש לעיל סוף סי' א' שהתפלל כמה תפלות זו אחר זו והשיב לו כמה תשובות:

**שמעו נא המורים**. ע' לעיל סי' ב' ומ"ש שאמרת תחלה דורש מ"ש אתה החילות איך עתה בסוף מ' שנה שהראה לו כל הגבורות והגדולות הוא ההתחלה ואימתי יהי' הסוף ולמה דווקא כאן קרא אותם בשם התחלה על כן דורש אא"ע לגדלך וידו החזקה ת"ע לבקשתו ותחנתו שמשה למד לקרא את ישראל מורים מהש"י שאמר בסדר קרח לבני מרי בשנה שני' ומ"ש שמעו נא המורים הי' אח"כ בסדר חוקת בשנת מ':

**החילות לבוא אצלי**. ע' לעיל פ' א' סי' כ"א ותבין כאן וזהו החלות להראות כמ"ש וירא מלאך ה' אליו:

**משגדלת אותי**. עוד טענה אחרת.

**חללת השבועה**. דורש החילות מלשון חילול וכמ"ש לא יחל דברו וע' לעיל פ' א' סי' כ"א וע' שמ"ר פ' מ"ג סי' ד' ויחל משה:

**עצמות יוסף**. כמ"ש בריש בשלח ויקח משה את עצמות יוסף עמו וע' מכילתא בריש בשלח ושמ"ר סוף פ' כ' שהכל היו בוזין כסף וזהב ומשה היה עוסק בעצמות יוסף ויוסף כלכל את ישראל בארץ מצרים במקום שובע אף כי משה שכלכלם מ' שנה במקום רעב במדבר ואני ועצמות יוסף עומדים אצל הירדן הוא נכנס יעמוד לי זכות שאני הבאתיו לכאן ואכנס עמו:

**גונבתי מארץ העברים**. ולא אמר מארץ כנען:

**איש מצרי הצילנו**. ואע"פ שמשה לא הי' מעולם בארץ העברים כיוסף שהרי משה נולד במצרים וי"ל שגם במצרים נקראו ישראל עברים כמ"ש והנה שני אנשים עברים נצים איש מצרי מכה איש עברי ומשה אמר אלהי העברים:

## פסקה ט

**בזכותך הן באים**. הדור שהוצאת ממצרים וקברתם במדבר ע' במ"ר פ' י"ט סי' י"ג באריכות:

**זהוב אחר**. פי' דינר זהב:
**הם באים בזכותך**. כמ"ש שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ובישעי' ס"ג ויזכור ימי עולם משה עמו אי' המעלם מים את רועה צאנו אי' השם בקרבו את רוח קדשו שמשה הוא עמו ועמו הוא משה והש"י שם בקרב ישראל רוח קדשו של משה וכשישא את משה ישא את ישראל עמו וכמ"ש יחזקאל א' כ' ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים:
**וירא ראשית לו**. וס"ד כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם שיבא בראש העם לעתיד:

## פסקה י

**כי מי גוי גדול**. אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו וזה דורש מענין תפלה ומ"ש קרובים אליו פי' שמתקרב אליו משמים לבא לשכון עמו ולשמע תפלתו וזהו ענין סמיכות גאולה לתפלה שבגאולה מתקרב לנו כמ"ש בירושלמי שם ואז אנו מתפללים לפניו וישמע תפלתנו:
**להמתין אחר ק"ש**. משמע בשיהוי אפי' בלא הפסקה כמ"ד שאם שהה לגמור את כולה חוזר לראש וכן בין גאולה לתפלה אפילו שיהוי אסור ע' ברכות ירושלמי פרק א' הלכה א':
**לסמיכה שחיטה**. שנאמר וסמך ושחט:
**לנטילת ידים ברכה**. שנאמר שאו ידיכם קודש וברכו:
**לגאולה תפלה**. כמ"ש ה' צורי וגואלי יענך ה' ביום צרה. ומ"ש לנטילה ברכה היינו נטילת מים אחרונים סמוך לברכת המזון שענין נטילת מים אחרונים כדמיון שעיר המשתלח ביום הכפורים שע"כ לא יקטרג השטן על הסעודה ודו"ק:
**ובאין להן אצלך**. לנסות כנגד עבודת כוכבים שלהם:

## פסקה יא

**יענך ה' ביום צרה**. הוא ד"א על פסוק כה' אלהינו בכל קראנו אליו:
**כך אמר משה וכו' דוד אמר וכו' ירמי' אמר**. הענין שדעת המדרש שכוונת כולם הי' על הישועה העתידה שקודם הישועה יהי' עת צרה גדולה וכל מקום שכתוב סתם ביום ההוא הכוונה על יום הגדול העתיד משה אמר וחרה אפי ביום ההוא וגו' ומצאוהו רעות רבות וצרות ודוד אמר על יום זה יענך ה' ביום צרה וכמ"ש בהדיא במדרש תהלים כ' באיזה יום שהכל מודים בו שהוא צרה לעליונים ולתחתונים ע"ש באריכות על יום העתיד וירמי' אמר על זה הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב

וממנה יושע וזהו דעת המדרש שמשה נתכוין על יום זה ג"כ ע' לקמן פ' זו סוף סי' י"ז עת רצון עונה אחת וע' ויק"ר פ' כ"א סי' ג' עת לשעה מי שענה את אמך כמ"ש מדרש תהלים כ' שם מי שענה את אמך בעדן קשיותה הוא יענה אותך בעדן קשיותך וכו' אמר דוד מי שענה את יעקב אביכם בעת צרתו יענה אתכם בעת צרתכם וזהו ישגבך שם אלהי יעקב מדה ט"ז ע"פ מדה י"ז שמפורש אצל יעקב לאל העונה אותי ביום צרתי:

**ואין מי שיבקש עליהם רחמים**. כי כל ימי משה עמדו ישראל בתפילת משה וכאן אמר בכל קראנו אליו משמע הכל ביחד על זה דורש שמשה התנבא והתפלל על דורות שלא יהי' להם מי שיתפלל בעדם:

## פסקה יב

**ואני תפלתי לך**. תהלים ס"ט ובמדרש תהלים שם אר"י בן חלפתא עתים לתפילה וכל המאמר הוא במדרש תהלים פסוק סכות באף:

**מבטחו כו' וים רחוקים**. תהלים ס"ה ו' שידו של הקב"ה פתוחה ובטוחה לכל באי עולם בקצוי ארץ וים רחוקים והוא כים לרחוקים הם הרשעים שנקראו רחוקים ולשון המדרש תהלים ס"ה מה הים הזה אינו ננעל לעולם אלא כל מי שמבקש לרחוץ בו רוחץ בכל שעה שהוא רוצה כך התשובה בכל שעה שאדם רוצה לעשות תשובה עושה והקב"ה מקבלו אבל לתפלה עתים לה:

**מה המקוה הזה**. כאן חסר וה"ג באיכה רבתי שם נמשלה התפלה למקוה והתשובה כים מה המקוה הזה וכו' ובכל מקומות אלו לא פירש מ"ש נמשלה התפלה למקוה מאיזה פסוק דורש כן ונ"ל ברור שהכוונה על פסוק ירמי' י"ז מקוה ישראל ה' שהיל"ל תקות ישראל לה' ודורש מקוה ישראל שהוא שם בלשון חכמים על מקוה של מ' סאה וכמ"ש בהדיא יומא פ' בתרא במשנה אר"ע אשריכם ישראל וכו' ואומר מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה היינו תפלה מה מקוה מטהר טמאים אף הקב"ה מטהר לישראל וזהו מ"ש כאן מה המקוה. ומה שהזכיר כאן ענין התפלה כוונתו למ"ש בפסוקים הקודמים שומע תפלה וגו' דברי עונות וגו' ועל מ"ש שומע תפלה אמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך וגו' כמ"ש ברכות שאין תפלתו ש"א נשמעת אלא בביהכ"נ ועל מ"ש דברי עונות וגו' אמר נוראות בצדק וגו' דוק והבן. והכוונה מקוה ישראל ה' ע"י תקוה ותפלה וע"כ מושיעו בעת צרה:

**קוה אל ה'**. ואם לא הי' כתוב רק קוה אל ה' קוה הי' נדרש ע"פ מדה יו"ד על שני פעמים ומאחר שכתוב וקוה בוי"ו המוסיף גם כתיב חזק ויאמץ לבך דורש שתמיד יקוה ותמיד

יתפלל וכמ"ש ואני תמיד איחל וכמ"ש עוד בהושע י"ב וקוה אל אלהיך תמיד וכל תקוה בתפלה כנ"ל:

**ד"א ואני תפלתי**. בא לדרוש מדה ט"ו שמ"ש ואני תפלתי לך ה' עת רצון משמע ולא תמיד וכאן כתוב בכל קראנו אליו משמע תמיד ומכריע עת רצון ביחיד ובכל קראנו בציבור שאז תמיד עת רצון ובריש ברכות דורש ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי הוא עת רצון בשעה שהציבור מתפללין:

## פסקה יג

**שאלו המינים**. ב"ר פ' ח' סי' ט' שמ"ר ריש פ' כ"ט ירושלמי פרק הרואה:

**נשאל לששת ימי בראשית**. בב"ר שם הגי' נשאל לימים ראשונים הה"ד כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר בראו איכ"כ אלא אשר ברא חזרו ושאלו אותו מהו דין דכתיב בראשית ברא אלהים וכן הוא בירושלמי וכאן חסר וכוונת השאלה שאלהים הוא לשון רבים והתירוץ שכל אדנות בלשון רבים נאמר וסוף הפסוק מוכיח שהוא לשון יחיד:

## פסקה יד

**אר"י כשמתכנסין**. מדרש תהלים ד' שמ"ר פ' ט"ו סי' ב' פסיקתא רבתי פ' ט"ו סי' י"ט:

**מנין דכתיב אשר לו**. לפי מ"ש כאן אינו מבואר ענין המועדות שהקב"ה כ"י שואל עם פמליא שלו אך האמת שהמאמר כאן נלקה בחסר ויתיר שמאמר אשר לו אומה קרובו מקומו בסימן ט"ו הסמוך כמפורש שם ובמדרש תהלים הנ"ל והעיקר חסר וה"ג בפסיקתא ובמד"ת הנ"ל. ומה טעם כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קראנו אלא מועדות כמד"א מקראי קודש וכו' ועל זה דורש כאן אשר לו אלהים קרובים אליו וגו' קראנו אליו הוא וכל פמליא שלו שומעים בכל קראנו המועדות ראי' שהוא ופמליא שואלים כנ"ל:

**עד שלא נעשית אומה**. דורש מדה ט"ו תחלה כתוב מועדי ה' שהוא קובע אותם ואח"כ כתוב אשר תקראו אותם שתלוי בהם ומכריע כאן עד שלא נעשית וכו':

## פסקה טו

**קרוב עשיר מורה בו**. מד"ת שם ובשמ"ר פ' ל"א סי' י"ג:

**נתונים במצרים**. וכמ"ש כמה פעמים שלח את עמי. ובמד"ת שם הגי' א"ר אבא בשם ר' אחא ב"ו אם יש לו קרוב שבוי הוא מתבייש לומר שהוא קרובו והקב"ה הוציא את ישראל ממצרים שבויים ומטורפים וקורא אותם קרובים שנאמר לבני ישראל עם קרובו:

**וישראל ודאי נוצחים**. כמפורש בתורה ובנביאים שהנביאים ציוו לישראל שילחמו וינתנו בידם:

## פסקה טז

**ויש אכסניא יהודי**. לפי מ"ש כאן אינו מבואר איך הודו כל מי שהיה בספינה אך בירושלמי פרק הרואה קודם שהביא מעשה זו איתא שם שהספינה היתה בצרה גדולה שעמד עליהם סערה וקראו כלם לאלהיהם ולא הועילו ואח"כ בקשו מהיהודי שיתפלל ונצולו ע"י תפלתו ואח"כ כשהגיעו לנמל אמרו לו שאין יהודי אכסנאי שאלהיו עמו:

## פסקה יז

**מהו בכל קראנו**. משמע שיש הרבה מיני תפלות ועונה את כולם ולזה דורש ע"פ מדה י"ז על שיש תפלה שנענית למ' יום ולכ' ולג':

**ואתנפל לפני ה'**. וס"ד את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה ואח"כ כתוב וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא הרי שנענית למ' יום:

**לכ' יום**. היינו כ"א ג' שבועות:

**ואח"כ אמר ה' שמעה**. ואח"כ כתוב ועוד אני מדבר בתפלה וכו' עתה יצאתי להשכילך בינה הרי שנענה אח"כ וצע"ג שתפלה זו של ה' שמעה ה' סלחה כתוב בדניאל ט' בשנת אחת לדריוש המלך ושם לא נזכר ג' שבועות כלל ובפרשה בשנת שלש לכורש וגו' בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים ואיך אמר שאחר ג' שבועות אמר ה' שמעה וגו' אך לפי דרכנו ע"פ המדות יאיר לנו אמיתת הענין שחז"ל דרשו כן על שבאותה פרשה בדניאל יו"ד בפסוק י"ב כתיב ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך וכאן לא נזכר שום תפלה ועל כרחנו שפי' על התפלה של פרשה ט' שהיתה בשנת אחת לדריוש ובמרום נשמעה תפלתו מיד ביום ראשון שנתן אל לבו להתענות ג' שבועות שמחשבה טובה כמעשה אלא שלא הודיעו לו עד שהשלים ג' שבועות כנ"ל ועל שביקש ה' שמעה וכן בב' פסוקים הקודמים ועתה שמע אלהינו הט אזנך ושמע השיב לו נשמעו דבריך ועל כוונה זו לא הביא המדרש פסוק אחר מכל התפלה הארוכה אלא פסוק זה של שמיעה להעמידנו על אמיתת הענין ע"פ מדת ממעל. ואחר כתבי זאת מצאתי כן בהדיא בסדר עולם פרק כ"ח וז"ל על פסוק ואני בשנת אחת לדריוש המדי ופסוק זה הוא בדניאל ריש י"א שהוא ענין אחד עם מ"ש בדניאל י' בו בפרק נאמר לו בתחלת חנוניך יצא דבר וגו' שבועים שבעים וגו' והיינו על שבתחלת התפלה של פרשה ט' כתוב בשנת אחת לדריוש כמו כאן בריש י"א וכן מ"ש שם יו"ד י"ב כי מן היום הראשון וגו' להבין ולהתענות הוא מ"ש שם ט' כ"ג בתחלת חנוניך וגו' ובין בדבר והבן וכמ"ש שם ט' ב' בינותי בספרים הרי בהדיא כמו שכתבתי בתוספות ראיות וממוצא דבר תבין ותשכיל שפסוק בשנת

שלש לכורש של ריש פ' י' אינו שייך לכל זה ונכתב שלא במקומו כי כל מ"ש בפרשה ט' עד סוף הספר הכל ענין אחד. ואולי שנת שלש לכורש היא שנת אחת לדריוש וע' סדר עולם ריש פרק כ"ט שהדברים קרובים וכל זה כוון המדרש במ"ש ואח"כ ה' שמעה לא כפי מה שמסודר בכתוב אלא ע"פ המדות:

**ואח"כ ויתפלל יונה**. הכוונה על מ"ש בסוף התפלה ותבא אליך תפלתי שבסוף יום ג' נתקבלה תפלתו אבל הוא התפלל כל הג' ימים שהצדיקים תמיד בתפלה ובפרט בעת צרה בסכנה גדולה כזו שכפי הטבע הי' לו להתבשל במעי הדג:

**ויגש אליהו הנביא**. וס"ד היום יודע וגו' עננו ה' עננו וגו' הרי שהתפלל כל היום והכוונה כמפורש בפסוק ויהי בעלות המנחה זמן תפלת המנחה:

**עת רצון**. ועת הוא שעה וכמ"ש בסי' י"א:

**והיה טרם יקראו**. וזהו בכל קראנו אליו כל תפלה כפי זמנה כנ"ל:

## פסקה יח

**כי תוליד בנים**. וס"ד והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל וגו' ותיבת והשחתם מיותר ודורש על מצות לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך בסדר קדושים ולזה הבית כאן ענין של מספר קומי שיש בזה ג"כ לשמה של עבודת כוכבים:

**תפיסת קורצין**. פי' בלשון יוני תלתלי שער ובפרט אצל המצח:

**לא יהיה לך**. וס"ד כי ה' אלהיך אל קנא וכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה אל קנא ובפסוק הקודם ועשיתם לכם פסל סמוך לפסוק כי תוליד בנים וגו' והשחתם ועשיתם פסל וגו':

**ואגיד לך מאז**. ולא פירש באיזה זמן ודורש על זמן שקודם סיני כמ"ש בחודש השלישי וגו' באו מדבר סיני וזהו בטרם תבא לסיני השמעתיך קללות ענשה של עבודת כוכבים פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי וגו' וכמ"ש מכילתא יתרו פסוק לך אל העם וקדשתם שמ"ש בסוף משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם הכוונה על פרשות התוכחות של בחוקותי ושל כי תבא שנקראו ברית ובכלל זה גם שאר קללות שבתורה כמו פרשה זו כי תוליד בנים שנאמר ג"כ קודם מתן תורה:

## פסקה יט

**ואב"ד אומר הנשיא מתיר**. בתמי' איך אחלוק על הנשיא שגדול ממני וזהו כרובם כן חטאו לי וכתיב כרבם חסר בלא וי"ו לדרוש כרבם כמו גדול שלהם הוא הנשיא והרי זה בא ללמד ונמצא למד ע"פ מדה י"ב שרבם בא ללמד עליהם ונמצא למד מהם שחטא וזהו הדמיון כמו שרבם חטא כך הם חטאו שהכל לומדים ממנו:

**הובישה הורתם**. וכמו שהקשו חז"ל וכי שרה אמם זונה היתה אלא הכוונה אמם והורתם על ראשי העם שהם העיקר שלהם המורים לעם וכשעושים היפך מה שהם מורים הם מביישים דברי הוראותם:

**שהרביתי להם ארצות**. הביא לראי' פסוק הושע י"ב י"ב מזבחות כגלים על תלמי שדי כמספר התלמים כך מספר המזבחות ועכ"ז עיקר דרשתו ממ"ש מפורש בהושע ריש י' כרוב לכריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות וזהו כריבם כן חטאו לי ע"פ מדה י"ז:

**כספם וזהבם**. וכמ"ש ריש דברים ודי זהב וכמ"ש ישעיה ב' ותמלא ארצו כסף וזהב ותמלא ארצו אלילים:

**כל מלכיהם נפלו**. על שכל מלכי ישראל חטאו שהלכו כולם בדרכי ירבעם בן נבט וכל דרשות אלו ע"פ מדה י"ז:

**שהרביתי להם בנים**. ובעבור דרשה זו הביא כל הענין לכאן אגב פסוק כי תוליד בנים ובני בנים:

## פסקה כ

**זה אליפז**. עי' ילקוט משלי י' אע"פ שאביו רשע הוא היה צדיק וכמ"ש באיוב אליפז התימני שהיה נביא על שנתגדל בבית יצחק וכלשון רש"י בסדר ויצא על מ"ש ויבך ולפי שגדל בחיקו של יצחק משך ידו וכו' ע"ש והמעשה שהביא רש"י הוא מספר הישר ורש"י צירף לו דברי מדרש זה. ועמלק בנו של אליפז היה רשע כי נתגדל בבית רשע ואולי דורש ותבואת רשע כמ"ש ויבא עמלק וכמ"ש שמ"ר ריש פ' כ"ו ויבא רוגז ויבא עמלק:

**שפעלו דוד ושלמה**. לצורך ביהמ"ק שדוד הכין הכל ושלמה בנה ומנשה גרם להחריבו בביאתו. עיין ב"ר פרשה כ"ג סי' ג' במ"ר פרשה ט' ריש סימן מ"ט פתיחא כ"ב דאיכה רבתי הוי מגיע בית בבית ועי' סנהדרין ק"ג ב' ומ"ש בביאה משמע ביאה אחת במקום שכתב ואל יבא מבית לפרוכת והיינו לקדשי קדשים לראות פני הכרובים שעל כן עשה צלם של ד' פנים וכמ"ש במלכים ב' כ"א דה"ב ל"ג וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית אלהים ועל זה אמר ביחזקאל ח' והנה מצפון לשער המזבח סמל המקנה הזה בביאה ודורש עוד בביאה שרומז שבכל מקום שיבואו שיראו אותו כנגדו:

**בייא רבה**. דורש בביאה לשון בייא עי' ויק"ר סוף פרשה י"ז ביתר ביאור. ובילקוט יחזקאל ח' הגירסא בייא בא:

**מולן של נחושת**. עיין רות רבה פסוק ויאמר לה בועז ועי' סנהדרין ק"ח וירושלמי סנהדרין פ' חלק:

**ויעתר לו ויחתר לו**. שמ"ש ויעתר לו מיותר שהרי כתוב שם וישמע תחנתו ע"כ דורש שבאיזה אופן שמע תחנתו ויחתר לו ועי' ויק"ר פ' ל' סי' ג' וש"נ למקומות הרבה ובכל המקומות איתא שכן בערביא קורין לחתירתא עתירתא ובכל המקומות המאמר בשם רבי לוי:

**משיב הרוח**. וכמ"ש ישב רוחו יזלו מים ועי' ויק"ר שם מש"ש:

**באותה שעה ידע מנשה**. כוונתו לפסוק המפורש שם בסוף הפסוק הנ"ל וידע מנשה כי ה' הוא האלהים:

**שהיו בימי משה**. בסוף ארבעים שנה שחי' ע"י תוכחתו וכמ"ש ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם זהו פעולת צדיק. ותבואת רשע אלו מלכי ישראל ויהודה הרשעים שהחריבו בחטאם את ישראל ויהודה שעליהם נאמר כי תוליד וגו' והשחתם וגו' כי אבד תאבדון וגו' ובשביל דרשה זו הביא כל הענין לכאן:

## פסקה כא

**ואיש את אשת רעהו**. עשה תועבה ואיש את כלתו טמא בזמה ותיבת בזמה מיותר שדי במ"ש טימא ע"כ דורש בזמה מלשון עצה ומחשבה עי' במ"כ וע"כ כתיב בזימה אצל כלתו שהיא חמורה מאשת רעהו שעונש כלתו הוא בסקילה ועונש אשת רעהו הוא בחנק ומאחר שהעונש חמור העבירה נמי חמורה:

**שבעה בתי אבות**. כמ"ש גיטין פ"ח הובא ילקוט כאן מפסוק אומללה יולדות השבעה ז' בתי אבות ירבעם בן נבט וביתו בעשה וביתו אחאב וביתו יהוא וביתו מנחם וביתו פקח וביתו הושע וביתו וברש"י ירמי' על פסוק אומללה ועוד בילקוט שם בשם תנחומא מונה גם שבעה ממלכי יהודה וכן מצאתי באגדת בראשית פ' מ"ח יהורם א' יואש ב' מנשה ג' אמון ד' אחזיה ה' יהויקים ו' צדקיה ז'. ובגליון של תוס' גיטין הנ"ל דורש כך כי תוליד א' בנים עוד ב' הרי ג' בני ב' בנים ב' הרי ז' וגירסא זו נכונה מאד אך הגירסא שבכאן צע"ג שהרי כתוב שני פעמים ועשיתם ולמה לא ידרוש ונושנתם שנים והשחתם שנים ועשיתם שנים ועשיתם שנים. וכפי גירסת הגליון שבתוס' הרי ביחד ארבעה עשר ואולי נאמר אין הכי נמי ורמז כאן שבעה של ישראל ושבעה של יהודה ולא יחשוב דרשה על תיבת תוליד כמ"ש כאן במדרש כי איך יאמר כי בנים ודו"ק:

## פסקה כב

**אם חטאו**. שהחטא לא אמר בדרך נבואה שעתידים לחטוא אלא בדרך תנאי שאם יחטאו שיגלו והרשות נתונה בהחלט שאם היו רוצים שלא לחטוא לא היו גולים לעולם ומ"ש

האיך הם עתידים לחטוא אמר כן אגב שאמר על השאר כי באמת אצל החטא כאשר אמר תחלה אם חטאו וכן מ"ש ועשיתם הרע פי' אם עשיתם הרע:

**והפיץ ה' אתכם**. זה הגלות בצר לך ומצאוך וס"ד ושבת עד ה' אלהיך הרי תשובה לא ירפך ולא ישחיתך הרי גאולה:

**שאינה**. כמ"ש בברכות דף ה' כביר לא ימאס כי ברבים היו עמדי:

**ישראל ועובדי כוכבים**. היא צרה והשגחה טבעית. ושל ישראל בעצמה ע"פ השגחה נסיית פרטית והישועה קרובה:

## פסקה כג

**ד"א**. פי' ד"א כי תוליד וגו' בצר לך. ומ"ש מתוך ה' דברים פסיקתא רבתי פרשה מ"ד סי' ט'. ירושלמי תענית פ"ק סוף הלכה א':

**ויאנחו בני ישראל**. מן העבודה הרי צרה ותעל שועתם אל האלהים היא תפלה ותשובה שעל כן עלתה אל האלהים. ויזכור האלהים את בריתו וס"ד את אברהם את יצחק ואת יעקב. הרי זכות אבות. וירא אלהים את בני ישראל זהו הרחמים האמיתים שראה בענים:

**מתוך הקץ וידע אלהים**. שמ"ר סוף פרשה א' שידע שהגיע זמן גאולתם וסמוך מיד אחריו ומשה היה רועה הוא הגואל. וכל דברים אלו כתובים יחד בשמות ב' פסוק כ"ד וכ"ה סמוך למ"ש ומשה היה רועה:

**באחרית הימים**. בפסוק כתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים אך המדרש הביאו באחרונה כי כן הסדר הנכון וכמו שהיה במצרים שה' דברים גורמים הקץ וכן תהלים כתוב הקץ באחרונה וא"כ גם בתורה בפסוק בצר לך ע"פ מדה ל"א כאלו כתוב באחרונה ובפסיקתא שם מונה כסדר הכתוב כאן ומ"ש באחרית הימים הוא הקץ כמ"ש ב"ר פרשה צ"ח סי' ב' אשר יקרא אתכם באחרית הימים בקש לגלות להם את הקץ:

**ודוד פירש אותם**. במזמור ק"ו ד' פסוקים סמוכים יחד בסופו שכן היה בכל צרתם שצמחה ישועתם בקיבוץ ה' דברים אלו ושכן יהיה לעתיד:

## פסקה כד

**מעשה שהיו רבותינו**. הובא בילקוט תהלים מ"ז והביאה לכאן שהיה צרה גדולה כמו בימי המן אלא שהיה בסתר ועשו תשובה והתפללו שעי"כ זכו לישועה:

**סנקליטין של מלך**. יושבים בדין ובעצה עמו והם רבים אך היה אחד שהי' קרוב יותר למלך מכולם ונקרא סנקליטו של מלך:

**מוץ אותה ומות**. עי' מ"כ גם אפשר שהכוונה שיבלע אותה ויחנק ובתענית דף כ"ט איתא גמירא דכי גזרי גזירה ומית חד מנייהו בטלה הגזירה ובסנהדרין צ"ה איתא בת דינא בטל דינא וכאן שני העצות יחד שימות אחד מהם וישהו עוד שלשים יום להספידו ובטל דינא:

**שמע לה ומץ**. בילקוט הגירסא ומצץ:

**להראות לה פנים**. לנחמה על מות בעלה ועיקר ניחום אבלים הוא מראה פנים לאבל כמ"ש ב"ר סוף פרשה ח' אף מראה פנים לאבל שנאמר וירא אלהים עוד אל יעקב בבואו מפדן ארם:

**אמרו רבותינו**. בילקוט הגירסא אמרו זה לזה ואמרו ברמז ביניהם והיא הבינה ומ"ש כלומר הצדיק הזה וכו' דברי המדרש המה לבאר דברי חידותם:

**נדיבי עמים**. אותם שהתנדבו בעמים למסור נפשם על קדושת שמו יתברך ונקראים עם אלהי אברהם שהוא הראשון שמסר נפשו על קדושת שמו כמ"ש סוכה דף מ"ג:

**מגיני ארץ מאד נעלה**. התחיל בנדיבים וסיים במגינים ודורש ע"פ מדת גורעין ומוסיפין וע"פ מדה ל"א וע"פ מדה ט' כאלו כתוב כי אלהים מגינים למאוד נעלה בארץ וזהו שאמרו לזה אני נעשה מגינים הרבה זה נתעלה מאד והכוונה לזה וכיוצא בו ולכל מי שיעשה כמעשיו ומ"ש מאד מאברהם פי' בפרט אחד היה ובשעה זו באמת אינו חלק אחד מאלפי אלפים מאברהם:

**הלוך וקראת את הדברים** האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל ובפסוק י"ד שובו בנים שובבים ובפסוק כ"א בכי תחנוני ישראל כי העוו את דרכם ובפסוק כ"ב עוד הפעם שובה משובה ישראל ועל זה השיבו בפסוק כ"ה נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי לה' אלהינו חטאנו פי' ואיך באלו פנים נשוב ועל זה השיב בפסוק הסמוך אם תשוב וגו' אלי תשוב אלא דכאן אינו מבואר למה לא יתביישו ומבואר בירמי' ל"א מילתא בטעמא ושני הפרשיות מלמדים זה על זה ומה שחסר כאן מילא כאן כי שם בפסוק ח' כתוב בבכי יבאו ובתחנונים אובילם ולא פירש טעם הבכי ומפורש כאן פסוק כ"א בכי תחנוני בני ישראל כי העוו את דרכם וגו' ואח"כ אמר כי הייתי לישראל לאב איזה טעם הוא על מ"ש בבכי יבאו ומפורש כאן בירמי' ג' שבכו על שחטאו ומתביישים לשוב כנ"ל על זה אמר כי הייתי לישראל לאב. ועוד כוונו לפרש שזהו מה שכתוב עוד בירמי' ל"א פסוק י"ח י"ט כ' שמוע שמעתי אפרים מתנודד וגו' השיבני ואשובה וגו' בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי ואיך אשוב כנ"ל והשיב הבן יקיר לי אפרים לא אצל אביך אתה חוזר כנ"ל ומה שחסר כאן נלמד משם וכל זה ע"פ מדה י"ז:

**איני כופר בכם**. אע"פ שכפרתם בי אחר מעשה סיני ועשיתם העגל אני איני כופר בכם וכמ"ש חז"ל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני וזהו מ"ש אמרת לי בסיני ומעי המו עליו בשיר השירים ה' פסוק ד' ה' דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו שדרשו במדרש שי"ר פסוק פשטתי את כתנתי וגו' על מעשה סיני ובזה דורש מ"ש כאן הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו ומ"ש על כן מיותר ודורש כי מדי דברי בו בסיני זכור אזכרנו עוד שאנכי לא אשכחך זה מעשה סיני על כן על שאמרו בסיני ומעי המו עליו על כן המו מעי לו וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדת ממעל ומנגד וכל זה נכלל במ"ש כאן ושבת עד ה' אלהיך על שהוא אלהיך וככל המבואר וכל מי שיפקח עיניו בפסוקים איך דרשו ע"פ המדות כנ"ל יבין שהדברים מאירים ושמחים:

## פסקה כה

**מכל עץ הגן**. מהם נתתי לך רשות לאכול והם שלך אך אם תאכל מזה שלא נתתי לך רשות הרי זה גזל בידיך וכאלו מפורש שהוא מצוה אותו על הגזל מפשט הכתוב ושאר הדברים על פי גז"ש:

**יש סליחה**. אפילו על הגזל שאם ישוב בתשובה וישוב הגזילה יחיה ויסלח לו אך הורג נפש אין לו תקנה בתשובה וכמ"ש בסוף מסעי ולארץ לא יכופר בדם כי אם בדם שופכו שכתוב אצל ערי מקלט וזהו כוונת המדרש בסימן זה. שמצות ערי מקלט הוא דווקא להורג בשוגג ולא להורג במזיד:

## פסקה כו

**אוהב כסף וגו'**. וס"ד ומי אוהב בהמון לא תבואה גם זה הבל ויק"ר פ' כ"ב בסי' א' וש"נ ומבואר:

**מהו בכסף**. הכוונה מאחר שבאמת כן הוא בכל עניני עולם שאם לא יהי' שמח בחלקו לא ישבע בכל מיני התאוות ולמה דווקא בכסף על כן דורש על התורה ועל המצות וכמ"ש במ"ר פ' י"ג ופ' י"ד אצל כל קרבנות נשיאים כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק שאם יאמר אדם שהוא אוהב תורה זהו הסימן שלו שאינו שבע מן התורה אף שלומד יום ולילה תמיד דומה בעיניו שעדיין לא למד וכמו בכל המיני תאוות אך מי שמסתפק במעט שלומד ממנה אינו אוהב אותה ומ"ש בהמון פירושו שהומה הרבה הומה בעצמו ועושה לאחרים שיהמו וזהו ומהמה ומ"ש לא תבואה פירושו שאין לו ממנה פירות ותבואה ותבואת התורה הם התלמידים שהרב עם התלמידים הם בדמיון זריעת התבואה שמגרעין אחד יוצא הרבה שבלים וכן פעולת הרב עם תלמידים הרבה. שאם אינו מעמיד תלמידים גם זה הבל שכן הוא קיום העולם לזרוע תמיד בכל שנה ולהרבות תבואה וכן

בתורה כמ"ש אנשי כנסת הגדולה בריש אבות והעמידו תלמידים הרבה וזהו גם זה הבל כמו בענין התבואה אם אינו מרבה שסופו להתמעט כך בתורה ור' אחא מוסיף אין לך הבל גדול מזה שדורש תיבת גם שבא לרבות שהבל הפסד רבות התורה גדול מאד מהפסד רבות התבואה:

**כי לא תעבור את הירדן**. וא"כ לא יגמור מצות שש ערי מקלט וגם השלש שהפריש לא יקלוטו עד שיפרוש יהושע עוד שלש עכ"ז לא נתעצל להפריש מה שביכלתו והקדים את דוד למשה כי כן דרך המדרש תמיד לדרוש תחלה בענינים שאינם מענין הפרשה וחותם מה שהוא שייך להפרשה וכן כאן חותם במשה שהוא לענין הפרשה ע' מכות דף יו"ד ובויק"ר שם ובקה"ר שם באופן אחר:

## פסקה כח

**מה כתיב למעלה**. ע' ויק"ר פ' כ"ט סי' ה' והכוונה שקודם פרשת אז יבדיל כתוב ולמען תאריך ימים על האדמה ואח"כ אז יבדיל וכמ"ש בסוף הסימן טעם סמיכתם ואגב הביא גם פסוקים שקודם לזה לחברם לענין הפרשה בטוב טעם שהתחיל בצר לך וגו' ושבת ולא שב לענינו כלל ודורש והשבות אל לבבך היסורים של בצר לך שאינם כפי מעשיך על כן ושבת ותכיר כי לעולם אל רחום אני ודו"ק מאד כי זהו באמת כוונת המדרש בפשט הכתוב:

**מעשים שעשית והיסורים שהבאתי**. מעשים שעשית היינו מ"ש כי תוליד והשחתם ועשיתם וגו' ומ"ש ויסורים שהבאתי היינו מפסוק בצר לך עד פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך:

**ד"א כי ה' הוא האלהים**. פי' ד"א ודרשה על תיבות אחירות בפסוק זה שלא דרש תחלה:

**יתרו נתן ממש**. ע' מכילתא יתרו סוף פ' א' פסוק זה הדרשה בלשון אחר והובא בילקוט מלכים ב' ה':

**ולא קם נביא עוד**. ע"פ מדת ממעל על הלשון ומדת מנגד על המעשה וע' לקמן פ' י"א סי' ח':

**והכל מתים שלא כעונתם**. הנהרג מת שלא בעונתו והרוצח יהרגהו גואל הדם של הנרצח וימות שלא בעונתו ואח"כ ידונו ב"ד את גואל הדם או גואל הדם של הרוצח על שהרג את הרוצח שלא כדין ואין לדבר סוף וזהו שאמר והכל מתין שלא בעונתם פי' על נפש אחת ימותו כמה נפשות וע"י ערי מקלט לא ימות אלא זה שכבר נרצח בשוגג.

## פסקה כט

**מי שאכל את התבשיל**. שמשה ברח על שהרג והי' מבקש מקום לברוח לשם ולהנצל הוא יודע צער הבורח על שהרג על כן היה זריז במצוה זו:

**ומצא לדתן ולאבירם**. שמ"ר פר' א' סימן כ"ט ל':

**התתיל מבזה אותו**. היינו מ"ש מי שמך לאיש שר ושופט עלינו:

**כמה דברים שמעתי**. מבואר פירושו שם בשמ"ר סי' ל"א:

**והאיך ברח**. שם בשמ"ר הגי' וכי אפשר לאדם לברוח מן המלכות:

**ויצילני**. שהי' די שיאמר כי אלהי אבי בעזרי מחרב פרעה ותיבת ויצילני מיותר לדרוש אותי הציל ולא למי שאחז החרב שירצה להרוג אותי:

**אי אתה זכור**. צ"ע איך יזכור שהרי זה נעשה אחר שברח ובכל המקומות שציינתי ליתא כל זה ואם איתא לגירסא זו דורש כן מפסוק זה עצמו מי שם פה לאדם ככל מה שדורש על אסכולי פרעה ואם לא ידע משה מזה איך הביא לו הש"י ראי' מזה אלא בהכרח שהמלאך שהבריחי הודיעו גם זה:

**בנוהג שבעולם ב**"ו. ירושלמי ריש פרק הרואה מדרש תהלים מזמור ד':

**באנקליטון**. במוסף ערוך גורס באנקלימון ופירושו בלשון יוני חטא ועון וכמ"ש בסמיך ג"פ והוא נתפס בחטייה: וכל מאמרים אלו שהביא מדניאל מאברהם מיונה הובא דרך אגב מענין משה. וצ"ע למה לא חשב המעשים כסדר תחלה מאברהם ואח"כ מיונה ואח"כ מדניאל וכאן הביא תחלה מדניאל ואח"כ מאברהם ואח"כ מיונה:

## פסקה ל

**מהו מזרחה שמש**. כי בכמה מקומות כתוב מזרח ולא כתוב שמש גם היל"ל קדמה ע"כ דורש כשם שהשמש מאיר לעולם כך תאיר להרוצח מתוך חושך צרתו. עי' מכות דף י':

**יטרד למטלון**. במ"ר פר' ז' סי' ג' לקמן פרשה ו' סי' י"ב ופי' במ"ע מקום מחצב המתכת בלשון יוני ורומי ששם מגלים את הפושעים שיחפרו בעומק הארץ וכן המנהג בזמנינו והמתכת נקרא גם בלע"ז שלנו מטאלון:

**היו הורגים אלו את אלו**. וכמ"ש מכות י' והאלהים אנה לידו שע"י שהרג זה במזיד אנה לידו שיהרג על ידי אחר בשוגג:

**ואין מיתה בעולם**. שלא די שלא יהיה הריגה לא במזיד ולא בשוגג אלא שגם סתם מיתה לא יהיה עי' ב"ר פר' י"ב סימן ו' פרשה כ"ו סי' ב' באריכות שמ"ר פר' ט"ו סימן כ"א:

**לא קורא את שמעו מהלך**. פי' כשמהלך וצריך לקרא שמע:

**ואיזה מלכות שמים**. שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כצ"ל:

**א"ל שמע ישראל אנכי**. הדברים מפליאים שהמדרש הוסיף שקודם שאמר אנכי אמר שמע ישראל ואח"כ נענו כולם ה' אלהינו ה' אחד ולא פירש מאין דרש כן ויש להביא סמוכות לדברי המדרש ממ"ש במכילתא ריש פסוק אנכי שכשעמדו כולם על הר סיני לקבל התורה השוו כולם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה. ומלכות שמים היא ה' אלהינו ה' אחד וכמ"ש שם קודם פסוק אנכי. לאמר שיהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר על הן הן ועל לאו הן. ובשי"ר פסוק ישקני ד"א אר"י מלאך היה מוצא הדיבור וכו' וחוזר ואומר לו מקבל אתה אלהותו של הקב"ה והוא אומר לו הן וכאן מוסיף שהשיבו ה' אלהינו ה' אחד שכל זה נכלל במ"ש וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר שיענו וישיבו ויאמרו מה שמקבלים עליהם ומ"ש שתחילה אמר שמע ישראל דורש כן על פי מדה י"ז שמפורש בתהלים שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי היינו בשעה שאמר אנכי ה' אלהיך אז אמר שמע עמי ועי' בריש מדרש רות על פסוק זה שדורשו על מתן תורה וכן במזמור פ"א שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הרי קודם פסוק אנכי וקודם פסוק לא יהיה לך אמר שמעה עמי היינו שמע ישראל וזה פלאי וע' שמ"ר פ' ט"ו ריש סי' כ"ב הרבה מעשים כתב משה בתורה סתומים עמד דוד ופרשם:

**ומשה אמר ברוך שם**. ע' לקמן פר' זו סי' ל"ו צ"ע מנין לו ומ"ש פסחים דף נ"ו נימר לא אמרו משה פי' שלח אמר כן בתורה מפורש ועי' ב"ר פרשה צ"ח סי' ג' ולקמן פר' זו סימן ל"ה שדרשו כן על יעקב:

**שמים וארץ זוגות**. פי' הם מן הזוגות כמו כל אלו שחושב וכמ"ש אענה את השמים והם יענו את הארץ ולהיפך ועצר את השמים וגו' והאדמה לא תתן את יבולה השמים משפיעים והארץ מקבלת וכן חמה ולבנה שהלבנה מקבלת אורה מן החמה. אדם וחוה יצירי כפיו של היוצר נבראו זוג יחד באופן שיהי' כן כל ימי עולם וכן העוה"ז והעוה"ב שהעוה"ז נביא לתכלית עוה"ב ומי שמכין בעוה"ז יש לו בעוה"ב ואם אין עוה"ב אין העולם הזה כדאי:

## פסקה לב

ז' **רקיעים וכו'**. וע' ויק"ר פ' כ"ט סי' י"א:

**כשם שלא שתפתי**. לכאורה הדברים נראים כפולים במדרש ויתרים אך עומק כוונת המדרש ע"פ המדות שברישא כתוב מי לי בשמים שמשמע שאין כלל וע"פ המדות כנ"ל פירושו שאין אחר אלא אתה ובס"ד כתיב ועמך לא חפצתי בארץ פירש המדרש ג"כ לא

חפצתי אחר אלא אתה ופי' לעזוב אותך ולעבוד אחר כך הוא הפירוש הא' לפי דיוק הר"ד אך בס"ד כתיב ועמך לא חפצתי בארץ משמע שלא חפצתי לשתף לכבודך עוד אחר בארץ וכן ברישא מי לי בשמים שלא חפצתי לשתף עמך בשמים זהו הפירוש השני והי' ע"פ מדה י"ט מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו כאלו מפורש ברישא עמך שמשמעו שותפות וכאלו כתוב בסיפא מי לי שמשמעו לא אחר וכפי דרכינו שכל כוונת המדרש רק ע"פ המדות וכל זה כפי פשט הכתוב: אך בויק"ר סוף פ' ז' וסוף פ' י"ג אמר בהדיא על מי שמחרפת ומגדפת ואומרת מי לי בשמים כפי משמעות התיבות ממש ועי' מש"ש דברים אמיתים כפי הדרש ועל זה אמרו הפוך בה והפוך בה:

**ומעידה עליך שאין**. ע"פ מדה ט' מכלל לאו הן שאיני כופרת אלא מודה שאיני משתפת אלא מיחדת והיינו בבתי כנסיות וב"מ:

## פסקה לג

**זש"ה ירא את ה'**. במ"ר פ' ט"ו סי' י"ד תנחומא בהעלותך בסי' ט':

**מהו ומלך**. שהיל"ל ואת המלך ע"כ דורש שתהא דומה לאברהם ויוסף שהמלכתים:

**אל עמק שוה**. לעיל פרשה זו ריש סי' ז' ע"ש וש"נ:

**מעשה בר שמעון**. ירושלמי ע"ג פרק ה' בשינוי ע"ש וע' חולין דף ו' מעשה כזה על פסוק אם בעל נפש אתה הובא בילקוט משלי כ"ג:

**אית אנת לנפשך**. ע' מ"כ ויש לפרש החזק דבריך לעצמך שהיין מותר תן לי מעות ואני לוקח לי ולך ואמר כן לנסותו אם עומד בדבריו להחמיר ומאחר שראה שעומד בדבריו שמע לו והחמיר:

**מארי דנפשאי אנא**. אני מושל על תאות נפשי וכוונתם לפסוק ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה כמ"ש בגמרא הנ"ל וזהו ומלך שימליך יצר טוב על יצר הרע שימשול בתאוותו ובתנחומא שם הגי' על יצר הרע שנקרא ובא אלי' מלך גדול וסבב אותו:

**ואל למולך**. ודורש נוטריקון ע"פ מדה י"ז ומלך ואל למולך:

**שאומרים שני רשויות**. וזה פי שנים שתיבת פי מיותר לדרוש פה שאומרים שנים. ע' אגדת בראשית פרק כ"ז כל הענין:

**שנקראו שלישיה**. כמ"ש ישעי' י"ט כ"ד וכן מצאתי בילקוט משלי כ"ג ובאגדת בראשית שם ובתנחומא בהעלותך שם ולמה נקראו שלישיה שהם משולשים וכו':

**בלשון נוטריקון**. ועם שונים שאומרים שנים הם אל תתערב ומכלל לאו אתה שומע הן שתחזיק באמונת היחוד דומה למדת נוטריקון שאות אחת מורה על תיבה וכן כאן חצי ענין מורה על ענין שלם. וכן הוא בהדיא במכילתא יתרו פסוק כבד את אביך שם בסוף

הפסוק כבד את אביך אם כבדתו למען יאריכון ימיך וא"ל למען יקצרון שדברי תורה נוטריקון שכן ד"ת נדרשין מכלל הן לאו ומכלל לאו הן ומאחר שהוא ענין של יחוד הי' לך לומר בפירוש שהש"י אחד ואין שני:

**חזר ופירש את הדבר**. כמ"ש שי"ר פסוק א' שמתחלה אמר משלי ואח"כ קהלת:

**יש אחד**. שהקב"ה הוא אחד ואין שני ומ"ש יש הוא לבדו הקיים לנצח ויש העולמי ובלתו אפס וע' מדרש קהלת ריש פסוק זה:

## פסקה לד

**חלקי ה' אמרה נפשי**. ע' איכה רבתי פסוק זה:

**מיכאל וחבורתו**. ע' במ"ר פ' ב' סוף סי' ג' ושם באיכה רבתי בא"א:

## פסקה לה

**מהו ושמעו אל ישראל אביכם**. למה הוצרך לומר שהוא אביהם והי' די שיאמר ושמעו אלי ע"כ דורש א"ת אל ישראל אלא אֵל ישראל אביכם והם השיבו שמע ישראל אבינו ישראל סבא:

**והוא אומר בלחישה**. יעקב אמר בלחישא ברוך שם וע' פסחים דף נ"ו ולא ידעתי מנין וע' ב"ר פ' צ"ח סי' ג' ושם הגי' שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה:

## פסקה לו

**משל לאחד שגנב קוזמין**. וענין המשל בהכרח שכך פי' לאיש אחד שהי' לו רשיון מהמלך לבוא תמיד בפלטין של מלך וגם ליקח לביתו כל מה שרוצה ולקח תכשיט שמתקשטת בו המלכה ובנותיו ואף שהי' לו רשיון ליקח עכ"ז לא אמר לו המלך שאמר בפרט שיקח הקוזמין ע"כ לא נתן לאשתו שתתקשט בו בפרהסיא שלא יקנאו בו המלכה ובנותיו וכן בנמשל שמשה עלה למרום בין מלאכי מעלה לקבל התורה וכולם נתנו לו מתנות סודות אך שבח וסוד של ברוך שם לקח מעצמו ששמע ממלאכים שאומרים כן על כן צוה שיאמרו בלחישה שלא יקנאו המלאכים אך ביוהכ"פ שדומים למלאכים אז לא יקנאו כשיאמרו כמו שהם אומרים ואיני יודע מנין לו כל זה ע' לעיל סי' ל"א:

## פסקה לז

**בכל נפש ונפש שברא בך**. פי' בכל כחות הנפש שמתגלים במוח חכמה שכל בינה מחשבה מדמה זוכר וכדומה והמתגלים בלב אהבה רצון תאוה קנאה חסד נדיבות וכילות ואכזריות וכעס שמתגלה בכבד ועצה שבכליות וכח המעכל והמבשל והמושך והבורר והדוחה וכדומה הכוחות שחושבים בספרי הנפש בכולם הוא מחויב לעבוד ה' ולאהוב אותו זהו בכל נפשך:

**כל הנשמה**. וכי הנשמה שהיא רוחנית ושכלית מהללת והלא בפה של הגוף מהללים ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודו"ק על כל נשימה תהלל הפה וכמ"ש כל אשר נשמת רוח חיים באפיו וכמ"ש חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו:

**חמשה שמות**. ע' ב"ר פ' י"ד סי' ט' באריכות:

**רבנן אמר בוא וראה**. ברכות דף י' מדרש תהלים ק"ג וילקוט שם ויק"ר סוף פ' ד' ע' מש"ש ובמקומות הנ"ל חושב תחלה הנפש ואח"כ הקב"ה וכאן מתחיל בהקב"ה:

**תגל נפשי באלהי**. והביא כל הענין לכאן אגב מ"ש בכל נפשך וס"ד כי הלבישני בגדי ישע וגו' וככלה תעדה כליה ואגב זה הביא מאמר של ר' ברכי' וה"ג בשי"ר פסוק מה יפו דודיך אחותי כלה איתא ביו"ד מקומות נקראו ישראל כלה שית הכא כו' ומביא את הכתובים כסדרם ופה הסדר מעורב גם חסר פה הכתוב גן נעול אחותי כלה וחסר אחד ושם מובא בשלימות וד' מביא מנביאים והד' של נביאים ג' בישעי' ותקשרם ככלה. שם מ"ט י"ח וככלה תעדה כליה שם ס"א י' ומשוש חתן על כלה שם ס"ב ה' ואחד בירמי' קול חתן וקול כלה ופסוק זה הוא בירמי' בד' מקומות א' בסוף ז' ב' שם ט"ז יו"ד ג' שם כ"ה יו"ד וג' אלו לרעה ואחד לטובה שם ל"ג פסוק י' וצ"ע שאין אחד בכל ד' אלו שמדבר בכנסת ישראל אלא שמקללם שיש בית קול כלה ומברכם שיהי' להם קול כלה ואם לאלו כוון הי' לו לחשוב כל הד' פסוקים והם י"ג ואמר לי לבי שכוונת חז"ל לפסוק ירמי' ב' ל"ב התשכח בתולה עדיה כלה קשוריה ועמי שכחוני וגו' שמדמה כ"י לכלה ואחר שיגעתי מצאתי כן בילקוט ישעי' ס"א שהביא ואחת בירמי' התשכח בתולה עדי' כלה קישורי' ונשאתי ידי וברכתי ברוך שהנחני בדרך אמת:

**וכנגד זה וכו' בעשרה לבושין**. ע"פ מדת מנגד יו"ד לבושים בדמיון שמלבישים לחתן כנגד יו"ד פעמים כלה לפרש פסוק שהקדים שוש אשיש וס"ד כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה ומאחר שמדמה כנ"י לכלה איך אמר כחתן יכהן פאר אלא ע"פ מדה כ' אא"ע לכ"י ת"ע להקב"ה שכ"י מלבישין להקב"ה שנמשל לחתן ואחר כתבי זאת מצאתי בפסיקתא פ' ל"ז סי' ב' אחר שמנה הלבושים מביא שנאמר כחתן יכהן פאר כמו שכתבתי ושם איתא ז' לבושים ע"ש ועל היו"ד לבושים הביא עשרה פעמים שכתוב בתנ"ך לשון לבישה אצל הקב"ה וזה ע"פ מדה י':

**יוד לבושים**. וצ"ע שלא חשב פסוק זה הדור בלבושו ישעיה ס"ג א' גם צ"ע איך חושב פסוק שאמר איוב על עצמו צדק לבשתי וילבישני על הקב"ה (ובזה י"ל שמאחר שאין שייך שיאמר אדם צדק לבשתי אא"ע לאדם ת"ע על הקב"ה שכתוב בו וילבש צדקה עליו נאמר צדק לבשתי וילבישני). אך בילקוט ישעי' ס"א אינו חושב פסוק של איוב

וחושב בענין זה א' כשברא את העולם הוד והדר לבשת (שפסוק כתוב בתהילים ק״ד:א׳ אצל ספור הבריאה) ב' שלבש כשהביא המבול ה' מלך גיאות לבש כמ"ש בסוף המזמור מקולות מים רבים אדירים היינו המבול. ג' שלבש במתן תורה שנאמר לבש ה' עוז התאזר (ואין עוז אלא תורה כמ"ש ה' עוז לעמו יתן). ד' שלבש במפלת בבל לבושיה כתלג חיור שכתוב בדניאל שעל ידו היתה מפלת בבל כמ"ש ב"ר פ' צ"ט ריש סי' ב'. ה' ו' שלבש במדי שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת. ז' ממוקדון וילבש צדקה כשריון. ח' חסר. ט' מדוע אדום ללבושיך. יו"ד זה הדור בלבושו. וצ"ע להשלים הח' שחסר אולי חושב וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה ויעט הוא ג"כ לבישה וכן מצאתי במדרש תהלים צ"ג שחושב ז' לבושים ואחד מהם ויעט כמעיל קנאה:

**בעלה ובנה וחתנה**. כאן לא פירש המשל והנמשל ומ"ש כדכתיב בפסיקתא עד שוש אשיש בפסיקתא שלפנינו ליתא אבל הוא בשי"ר פסוק נגילה ונשמחה בך וז"ל למטרונה שהלך המלך בעלה ובניה וחתניה למדינת הים ובאו ואמרו לה באו בניך אמרה מה אכפת לי תשמחנה כלותי באו חתניך וכו' תשמחנה בנותי אמרו לה בא המלך בעליך אמרה הא חדוותא שלמה חדו על חדו כך לעתיד לבא באין הנביאים ואומרים לירושלים בני מרחוק יבואו והיא אומרת להם מה אכפת לי ובנותיך על צד תאמנה והיא אומרת מה אכפת לי כיון שאמרו לה הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע אמרה הא חדוותא שלמה וכו' באותה שעה אומרת שוש אשיש בה' עכ"ל וכן הוא בילקוט ישעי' ס"א:

## פרק ג

### פסקה א

**המרכיב קני מנורה בשבת**. אגב שמביא בסמוך פסוק אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ לראי' ששכר המצות לעתיד הביא אגב זה לדרוש הלכה מענין שבת ועל שזהיר מאיסורי הרכבה על כן והרכבתיך וכמ"ש שבת דף מ"ז במנורה של חוליות כ"ע לא פליגא דאסור וכמ"ש ביצה דף כ"ב במנורה של חוליות עסקינן דב"ש סברי יש בנין בכלים וכו'. וע' בתוספות שם וכן דרך האגדה לתלות בהלכה באגב כל דהו וע' בירושלמי ביצה שם:

**תהילה כשנתנה להם באלוש**. סדר עולם פרק ה' ובאלוש נתנה להם השבת ושם עשו שבת ראשונה שנאמר וישבות העם ביום השביעי ב"ר פ' מ"ח סי' י"ב וש"נ ומבואר ע"פ המדות איך דורש כן וע' ירושלמי ריש פרק ב' דביצה דחד אית לי' במרה וחד אית לי' באלוש:

**שמא לרעתך**. לצערך שאסרתי לך כל מלאכה וכל משא ומתן וכל הדלקה וכל כיבוי שאפילו בית כולו שרוף באש אסור לכבות על זה אומר שהשכר גדול מאד מההפסד שההפסד במקרה ומעט והשכר תמידי והרבה (ויש לדרוש שמא לרעתך כמ"ש ויק"ר פ' י"ג סי' ג' לא נתנו המצות אלא לצרף בהם הבריות לצרף מהם כח הרע רק מצות שבת ביחוד שלא ניתן לצרף הרע שהרי נצטווה לאכול ולשתות ולהתענג ואין כאן צער וסיגוף וצירוף ועוד שעל התענוג נוטל שכר וזהו לטובתך ועכ"ז יש בו צירוף שאסור לאכול דברים האסורים כמו בחול וכמ"ש במ"ר פ' י' בסי' א' כולו מחמדים וע' לקמן ריש פרק ד':

**אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות**. הנה פסוק אז תתענג הוא בישעי' נ"ח ופסוק ויתן לך משאלות לבך הוא בתהלים ל"ז וכאן חסר וכצ"ל אז תתענג על ה' ומהו תענוג זה. כמה דתימא והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך וכמ"ש בהדיא בשמ"ר סוף פ' כ"ה וכמ"ש בשבת דף קי"ח כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר אז תתענג על ה' עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך הוי אומר עונג זה שנותנים לו משאלות לבו. וכמ"ש איוב כ"ז ט' י' הצעקתו ישמע אל כי תבא עליו צרה אם על שדי יתענג יקרא אלוה בכל עת הרי שזהו התענוג שישמע צעקתו בכל עת שיקרא והדרשה ע"פ מדה י"ז:

## פסקה ב

**לי גלעד ולי מנשה**. וס"ד מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי:

**אר"ל עד שהם מבני יהודה**. רומז למ"ש במ"ר פ' י"ד בסי' א' אמר סימא בשם ר"ל ומ"ש עד שהן מבני יהודה מאמר אחר הוא שם בריש הפרשה יהודה מחוקקי אחיתופל דקאתי מיהודה וכאן צ"ל עד שהוא מיהודה:

**שופת אני למואב**. הוקשה לו מ"ש מואב סיר רחצי וכי בסיר רוחצים. והלא בסיר מבשלים. ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודרך קצרה וי"ז שהם שני ענינים סיר על שהיתה של קדרה אצל האש כמ"ש יחזקאל י"ד ג' שפות הסיר שפות עד שיתבשל פי' עד שיבוא העת שלו ומ"ש רחצי דורש על זה במ"ר שם דרשה אחרת:

**מהו על דרום**. ע' שמ"ר פ' ל' סי' א' שהוא שייך כאן:

**הכל מוכן לעשות תשובה**. כמ"ש בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך כדלעיל פרק ב' סי' כ"ג וכ"ד וזהו והיה עקב תשמעון שבסוף הכל תשמעו לי יחשבו אלי ובכן תזכו שאשלוף נעלי וכמ"ש במ"ר שם אני שולף נעלי ודורכן בעקב רגלי:

**למכור אותו קוריסין**. מלשון יין שהקריס פי' חמוץ ומקולקל וכאן פי' עבד רע ומקולקל שנמכר בזול ע' לקמן פ' ז" סי' ט' כלשון זה ותהיו סבורים שבאופן זה מכרתי אתכם בגלות בזול ואינכם עוד שלי חלילה לא כן הוא אלא כל מה שיסרתי אתכם הוא מחמת שאתם יקרים אצלי וחפצי בכם רק בעונותיכם נמכרתם עד שתשובו ואז אשוב עליכם:

**אין לכן אלא שבועה**. ע' שמ"ר פ' ו' סי' ד' וש"נ ודורש עקב כמו עקב הרגל סוף הגוף וכאן אינו מפורש איזה סוף ע"כ דורש מפסוקי עמוס דשם מפורש עקב אצל היסורים והתשובה וא"כ היל"ל בסוף ע"כ דורש עוד על מ"ש אשליך נעלי ומרמז עוד במ"ש עד שתשמרו מצותי עד העקב שיעשה כולה בשלימות שלא יניח ממנה כלום כמ"ש רש"י בחומש מצות קלות שאדם דש בעקביו והוא מהתנחומא וכמ"ש תהלים קי"ט הורני ה' דרך חוקיך ואצרנה עקב. ובזוהר מאריך בזה מאד:

**ג מה כתיב למעלה**. ע' מה שכתבתי לעיל פ' ב' ריש סי' כ"ח וכן כאן היינו הפסוק של סוף ואתחנן לחברם עם ריש פ' עקב שעל שהוא אל נאמן ע"כ תשמעו וכמ"ש בסוף הסי' ודורש נאמן על שאינו כופר במה שבידו ושומר באמונה ע"כ הביא המשל משמירת פקדון:

**בימי ירמיה**. רמז למ"ש ב"ר פ' מ"ד סי' י"ב בימי ירמיה (דף קה ע"ב) בקשו לבוא לידי מדה זו לצאת מתחת ידו ורשותו של הקב"ה אל תחת יד כוכבים ומזלות ולא הניחם הקב"ה ולזה אמר כאן שבימי ירמי' רצו ליקח הפיקדון שהפקידו אצל הקדוש ברוך הוא מה שהאבות הכניסו עצמם גופם ונפשם וכל זרעם לדורות עולם אל תחת כנפי השכינה:

**מה מצאו אבותיכם**. בירמי' ב' מה מצאו אבתיכם בי עול כי רחקו מעלי וסוף הענין ההמיר גוי אלהים וגו' ועמי המיר כבודו בלא יועיל וסתם אבותיכם הם אברהם יצחק ויעקב ואיך אמר כי רחקו מעלי ע"כ דורש שהוכיח את ישראל שבדורו על ענין פקדון ושבועות אבות ובריתם שרצו ישראל לבטל ורומז למ"ש כאן בסוף ואתחנן ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם וזהו שאמר המדרש על כל מה שנשבעתי לאבותיכם וע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' כאלו כתוב מה מצאו בי עול על מה שנשבעתי לאבותיכם:

**נשבעתי שאני מברך**. אמר כאן שני ענינים שקיים להם. א' שהרבה אותם ע"י משה שברך אותם שאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' כאשר דבר לכם שדבר לאבות בשבילכם שירבה אתכם. ב' שהוציאם ברכוש גדול כי שני ענינים אלו מרומזים בפסוקים של סוף פ' ואתחנן לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' ויפדך מבית עבדים וגו' ופי' לא בעבור שאתם רבים מכל על כן חשק בכם אלא כי אתם המעט שאתם ממעטים עצמיכם

כמ"ש חולין פ"ג תנחומא ואתחנן סי' ג' הובא ילקוט סוף ואתחנן ורש"י בחומש הרי מרומז כאן שהרבה אותם כי קיים נהם השבועה וכן קיום ההבטחה של רכוש גדול מרומז במ"ש ויפדך מבית עבדים וכמ"ש קדושין דף י"ד והפדה שבעלה מסייע בפדיונה שנותן כסף מכירתה ויוצאה וכן במצרים נתן להם כסף מכירתם ויצאו שמ"ש ויפדך מיותר שהי' די במ"ש הוציא ה' אתכם ביד חזקה מבית עבדים ומאי ויפדך ע"כ דורש על הרכוש וזהו עומק דברי המדרש שחתם לפיכך אמר משה ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם היינו להרבותם כנ"ל מן ויפדך מבית עבדים היינו ברכוש גדול כנ"ל וכאלו כתוב ומויפדך שהויי"ו והמ"ם של ומשמרו נמשך גם אל תיבת ויפדך כאלו כתוב ומויפדך ע"פ מדה כ"ב ואחר שאתה יודע כל זה וידעת כי ה' אלהיך הוא האל הנאמן וכן בירמי' מה עול מצאתם אתם בי בענין פקדון ושבועה של אבותיכם שאתם רוצים לצאת מרשותי דוק ובחון בפסוקים ובמדרש:

**לאוהבו של מלך**. כוונתו למ"ש במשל הראשון שהפקיד אצלו פקדון ומת ובא בנו ומבקש את הפקדון אלא דכאן הוסיף בענין המשל שבעת שהפקיד הפקדון היו שם שני אסטרטיגין וי"ב בלביטין ואסטרטיגין פירוש שרים נציבים כמ"ש נציבי פלשתים ות"י אסטרטיגי פלישתאי ובלביטין פירושו בליוטין והכוונה גדולי ועשירי העם:

**פקוד פקדתי אתכם**. למה בלשון פקדו ולא אמר זכר זכרתי ע"כ דורש מלשון פקדון שביציאתם ממצרים יצאו מרשות עבודת כוכבים אל תחת כנפי השכינה לדורות עולם וכן מ"ש תפקדו אותם לצבאותם שהיל"ל תמנו אותם או תספרו ע"כ דורש מלשון פקדון ע"פ מדת ממעל וכמ"ש בידך אפקיד רוחי שזה היה תכלית כוונת המנין לעשותם חיל מלכו של עולם וצבאו ופקודיו:

**מעשה ברבי פנחס**. ירושלמי דמאי פרק א' ע"ש עוד מעשים נפלאים ממנו:

**אמונתו של הקב"ה**. שהצדיקים מפקידים בידו מעשיהם הטובים ועושה מהם פירות ופירי פירות אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ומקיים אמונתו לישני עפר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך:

**כיון שאמר רבי פנחס בן יאיר כך**. כי צדיק ה' צדקות אהב עם כל זה ישר יחזו פנימו שנושא פני צדיק וישר שבדור שיתפלל שיגמור כצדקו וכמ"ש השמים כסאו והארץ ונו' ואל זה אביט אל עני שעל ידו הארץ הדום וא"ל רומה על השמים שאם לא היה רבי פנחס בן יאיר מתפלל עליה היתה נטבעת אעפ"י שידע הקב"ה שעשה רצונו במים וכמו שאנו מחויבים להתפלל ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת שכך הוא רצונו שיעשה הכל ע"י תפלות צדיקים שמסר הנהגת העולם ע"פ מעשיהם ודבריהם ותפלתם כמפורש

על אברהם שהתפלל אפילו על סדום אף כי על הצדיקים וקבל שכר על תפילתם ונח נענש ונתגנה על מה שלא התפלל על דור המבול וכן רבי פנחס בן יאיר היה ח"ו נענש אם לא היה מתפלל עליה כי בו היה תלוי לגמור מעשה צדקתו של הקב"ה התבונן בדתי צדיקו של עולם ועי' יבמות קכ"א מעשה כזו ברבי חנינא בן דוסא:

## פסקה ד

**ר"א ושמר**. פי' ד"א ודרשה אחרת בפסוק זה אף שאינו על אותן התיבות עצמן והדרשה דומה לדרשה הקודמת שהעיקר לעתיד:

**שברכם בלעם**. שכתוב מיד אחריו ברוך תהיה מכל העמים שתחיה מברכות של העמים ומ"ש ושמר מלשון ואביו שמר את הדבר מצפה שיתקיימו באיזה זמן:

**אוכל משלו**. משל בעה"ב:

**מתוך שכרי**. של מלאכתי שיש לי אצל בעה"ב שלכך נותן לי לאכול מחשבון השכירות ולכך לא ישאר אצל בעה"ב מאומה ואצא ממנו ריקם:

**חבית של מים**. מלאכה שאתה עושה וטורח וסובל בצרכי ביתי בשבילי לבד אך מלאכת האומנת שאתה עושה ישאר לך בשלמות ובנמשל שמה שישראל אוכלים בגלות הוא רק בעבור היסורים שסובלים מהעובדי כוכבים וזה ברוך תהיה מכל העמים אך שכר מצוה בהאי עלמא ליכא:

**יראתי על פניכם**. שבעבור היראה שבלב כובש פנים מפני הבושה ממנו שאם אין יראה בלב למה ייבוש וע"כ נקרא בושת פנים שניכר בפניו:

**ונתן לך רחמים**. והטיבך והרבך מאבותיך שהכל מאבותיך שגם הרחמים ירושה מאבותיך:

**את הברית ואת החסד**. אשר נשבע לאבותיך. ומאברהם התחילו החסדים והצדקות להתנהג בעולם ושם במ"ר מביא עוד פסוק אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט הרי שירש מדת הצדקה מאברהם ומדת הרחמים הוא בלב שיהיה הלב רך ומדת הצדקה הוא במעשה ועיין לקמן סי' י"ז:

## פסקה ה

**מקיש פרי בטן**. שהיה לו לחשוב פרי בטנך שגר אלפיך ועשתרות צאנך ופרי אדמתך דגנך וגו' להקדים פרי בטן בהמות שהוא דומה לפרי בטן אדם ואח"כ פרי אדמתך ע"כ דורש שבא להקיש לפרי אדמה:

**פרי אדמתך מכפרים**. על ידי מצות שעושים בפרי אדמה תרומות ומעשרות ביכורים מנחות וחלה ובאופן זה וכפר אדמתו עמו היינו פרי אדמתו:

**עישור זה המילה**. כמו שצריך ליקח מהתבואה עצמה כן צריך ליקח מהאדם עצמו:

## פסקה ו

**בשעה שמתקלסת**. וזהו ברוך תהיה מכל שאין פירושו יותר מכולם אלא פירושו מפיו כולם:

**סרוחין**. (וכ"ה בקצת ספרים ולפנינו סריסין וזה נכון יותר). מקולקלים מבריאותם שאינם מוצלחים להקים זרע:

**דכתיב ובבהמתך**. בעבור שרצה לדרוש גם על הארץ והאילן הזכיר גם הבהמה אעפ"י שהוא מפורש כאן והדרשה ע"פ מדה י"ז והו' והב' של ובבהמתך מושכים לעצמם תיבות לא יהיה עקר:

**לא תהיה משכלה ועקרה בארצך**. פי' שהארץ עצמה תתן יבולה אם יזרעו בה:

**ולא תשכל לכם הגפן**. ודורש גז"ש מפסוק הנ"ל לא תהיה משכלה ועקרה בארצך מה התם עקרה עם משכלה אף כאן עקרה עם משכלה:

**לא תהא תפלתך עקרה**. וזהו ברוך תהיה מכל ע"י שתתפלל ותענה מן השמים עי"ז יכירו וידעו הכל גדולתכם וחיבתכם אצל הקב"ה ויתכן רמז התפלה בכאן בתיבת ב"ך רמז על כ"ב אותיות ולמוד מענינו שאם תדבר בהם להקב"ה בתורה ובתפלה שיעשו פירות:

**מעשה ברבי יונתן**. ב"ר פרשה ל"ב סי' י' שי"ר פסוק כמגדל דוד:

**מהו דין דהדין טורא קדיש**. הכותי לפי אמונתו בהר גריזים שאל את רבי יונתן שיאמר לו אם יודע הטעם על קדושתו ור"י השיב לו למה יהיה קודש שאינו קדוש כלל ובמקומות הנ"ל הגי' בשינוי:

**לא גושמה ביום זעם**. והלא יום הגשמים הוא יום רצון בעולם אלא פי' בעת שהיו הגשמים לזעם בעת המבול:

**אלא לנסותו**. אם יאמין בדברו לבנות התיבה בפני דורו הרשעים שהיו מוחים בידו:

**תחת כל השמים**. וארץ ישראל בכלל שגם היא לקתה במי המבול ומ"ש לא גושמה ביום זעם בפר"א פרק כ"ג דורש שהגשם לא ירד לשם אלא כשנתרבו וגברו המים גברו גם שם בשוה לכל הארץ עי' מ"ש בב"ר שם וצ"ע למה לא השיבו ר"י אם כדבריך למה דוקא הר גריזים הלא כל הארץ לא גושמה:

## פסקה ז

**למה הדבר דומה**. אגב פסוק את הברית ואת החסד דורש גם פסוק וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים ולמה הפסיק במשפט בין צדק לחסד שהי' לו לסמוך צדק

לחסד ולמה דוקא ד' אלו ודורש ע"פ המשל שצדקה ומשפט הם של ישראל שהם תלוים במעשה בבחירה טובה והחסד והרחמים מתנות שמים:

**למען אשר יצוה**. את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט:

**את הברית ואת החסד**. אשר נשבע לאבותיך שכתוב כאן וכתיב עוד דברים י"ג ונתן לך רחמים ורחמך וגו' כאשר נשבע לאבותיך ועי' לעיל סי' ד':

**הפכתם לראש משפט**. בעמוס ו' וכן בעמוס ה' ז' ההופכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו ובפסוקים הקודמים כי כה אמר ה' לבית ישראל והיה לו להביא הפסוק של פרשה הקודמת אלא על שדרשו בב"ר פרשה ה' סי' ו' פסוק הקורא למי הים וגו' על דור המבול וכן פסוק הסמוך לו שנאו בשער מוכיח דרשו בב"ר פרשה ל"א סי' י"ב על דור המבול וא"כ פסוק זה ההופכים ללענה שקודם פסוק הקורא למי הים מדבר ג"כ בדור המבול אך פסוק הפכתם של עמוס ו' מפורש שם בענין על ישראל:

**כי אספתי את שלומי**. מלשון שילום שכר שהחסד והרחמים הוא שילום שכר של צדקה ומשפט:

**ציון במשפט תפדה**. במשפט שיעשו ישראל וכן בצדקה שיעשו:

**והגבעות תמוטינה**. וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. ומ"ש וברית שלומי כנ"ל אספתי את שלומי שילום שכר של הצדקה והחסד והם החסד והרחמים. והנה הצדקה והמשפט הם במעשה ובהם שייך צווי כי נעשה בבחירת האדם והחסד והרחמים הם מדות נפשיות שהם מתנות שמים בנפשות לשילום שכר הצדקה והמשפט וישראל נשתבחו בהם כנ"ל בסי' ד' ירושה מאבותם:

**אלו ואלו יעשו עטרה**. במשל האריסים ובנמשל הם המלאכים בעלי כחות ומדות אלו יעשו עטרה וכמ"ש חז"ל שהעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם שכל כוונת הש"י בתורה ובמצות שנתן לנו הוא רק לטובתינו וכמ"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו' וכמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' עד לטוב לך וכדומה הרבה:

## פסקה ח

**עובר היום את הירדן**. הוקשה לחז"ל שהרי הענין מדבר מכיבוש הארץ למה הוצרך להזכיר העברת הירדן ע"כ דורש שעל הירדן יעשה להם נסים שזה יהיה להם סימן טוב על נסים של כבישת הארץ כמו במצרים תחילתה עשרה נסים על המים ביאור. וכן במדבר תחילת הנסים בקריעת ים סוף ובמרה על המים לסימן טוב על הנסים של מ' שנה וכן בשנת הארבעים קודם כניסתם לארץ עשה להס נסים במים בבאר בירדן. וכן

משיחת המלך על המעין והזיווגים הטובים של האבות של יצחק ויעקב ומשה הכל על הבאר וכן לימוד התורה כמ"ש במסכתא מכות:
**ששותה מים לצמאו**. ברכות דף מ"ד. מכילתא בשלח פסוק ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה:
**היו המצריים לישראל**. שמ"ר פרשה ט' סימן י' באריכות:
**שם המפורש חקוק על המטה**. וכמ"ש במכילתא בשלח פסוק ויט משה את ידו הראהו את המטה. ועיין שמ"ר פרשה כ"א סי' ט' וצ"ע:
**ידו של הקב"ה**. עיין שמ"ר פרשה כ"א באריכות ובביאור והביא ראי' מפסוק ראוך מים יחילו הקודם גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה ובסוף הענין בים דרכך ושבילך במים רבים ועיין מכילתא פרשה בשלח פסוק ויולך ה' את הים ראוך מים אלו מים שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב"ה שנאמר הים ראה וינוס ראוך מים יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו התחתונים וכו' כל הענין:

## פסקה ט

**זש"ה אלהים באזנינו שמענו**. על שכאן אמר שמע ישראל על זה הביא מפסוק באזנינו שמענו וכאן אמר לבא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך וגו' לא בצדקתך וגו' ולמען הקים את השבועה אשר נשבע ה' וכן במזמור זה כתיב אתה ידך גוים הורשת וגו' כי לא בחרבם ירשו ארץ וגו' כי ימינך וזרועך ואור פניך. וימין וזרוע הוא שבועה כמ"ש נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו זהו עיקר כוונת הדרשה השייכת כאן בפסוקי המזמור ואגב התחיל לדרוש פסוק א' של מזמור זה כדרך המדרש:
**באזנינו שמענו**: ור"ד למנצח לבני קרח משכיל:
**שמענו מה שאמרת למשה**. הרבה נתקשתי בהבנת מאמר זה עד אשר האיר ה' עיני במאמרים אלו אשר מתוכם יתנוצץ באורו כמ"ש במדרש תהלים מ"ד הובא ילקוט תהלים שם וכי באזניהם שמעו מאבותיהם והלא הם עצמם יצאו ממצרים שנאמר ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף ועליהם אמר כאן לבני קרח משכיל וזהו שאמר כאן מהו באזנינו שמענו ולמה הוצרכו שיספרו להם אבותיהם מה שמבואר במזמור אתה ידך גוים הורשת ותטעם הלא הכל ראו בעיניהם. ועוד שהיל"ל תחלה אבותינו ספרו ואח"כ באזנינו שמענו. ושם במדרש תהלים מתרץ באופן אחר וכאן דורש מ"ש אבותינו על משה וכמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' ג' אבי זנוח אבי חבר אבי סוכו אב לנביאים ואב לחכמים ועל שהיו בני קרח ג"כ נביאים שאמרו כמה מזמורי תהלים ברוה"ק על העתיד וכמ"ש בס"ע פרק כ' ובמדרש תהלים כמה פעמים קראו למשה אבותינו וכמ"ש סנהדרין פ"ט

ב' שכשהנביא שומע נבואתו חביריו הנביאים ג"כ שומעים ומרמז במ"ש אלהים באזנינו שמענו הדבור ששמענו באזנינו הוא דבור של אנכי ולא יהיה לך שמענו תחלה בסנה מה שאמרת למשה אודות דבור זה ואח"כ ואבותינו ספרו לנו מה ששמענו בסיני:

**שהתנית עם משה**. שאתה מרוצה לגאלם אף שיחטאו ולמה עתה שחטאנו אתה זנחת אותנו ואינך מושיענו וזהו כל ענין הפרשה אף זנחת ותכלימנו וגו' עד קומה עזרתה לנו בסוף המזמור והתפלל על הדורות הללו שבגלות שיעשה עמנו כמו בימי משה:

**ממה שעשה לשני מלכי אמורי**. דייק מ"ש תחלה בלשון עבר אתה ידך גוים הורשת ותטעם ואח"כ אמר בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו בלשון עתיד ע"כ דורש שמזה שראינו בעינינו שאתה ידך גוים הורשת לסיחון ולעוג אנו יודעים אשר בך צרינו ננגח בשמך נבוס קמינו ל"א מלכי כנען של עבר הירדן:

**הוי שמע ישראל**. ומרומז כאן במ"ש אתה עובר היום את הירדן וגו' וידעת היום כי ה' הוא האלהים הוא העובר לפניך אש אוכלה ואיך ומה ידעו אלא הכוונה שמזה שהורשתם כבר סיחון ועוג ומזה תדעו מה שיעשה לכם בל"א מלכים כנ"ל:

## פסקה י

**מה ראה לומר כאן שמע ישראל**. שהיה לו לומר אתה עובר היום ומ"ש שמע ישראל מיותר:

## פסקה יא

**דברים אחרים יתחדשו**. שייך למ"ש ובחורב הקצפתם וכל הענין עד סוף הפרשה שמבואר איך שהתפלל ואיך נעתר להם בלוחות שניים והודיע להם משה שמע והבן ישראל שלא יהיה עוד כן וצריכים לשמור מאד שלא יחטאו:

**ואתפלל אל ה'**. מתחיל הפסוק י"ח עד פסוק כ"ו:

**כיון שאמר לו הקב"ה**. עי' שמ"ר סוף פרשה מ"א ומ"ש למשה ברקיע עי' מכילתא יתרו פסוק ויהי קול השופר הציע הרקיע על ההר וכן הוא בריש ת"כ במדה י"ג ועי' פר"א פרק מ"א רגליו בהר וכולו בשמים:

**חמשה מלאכי חבלה**. כמ"ש פסוק י"ט כאן כי יגורתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' להשמיד אתכם הרי ד' לשונות של השחתה והם ד' מיני מלאכי חבלה והנה מכלה אין כתיב כאן והוא בסדר כי תשא ולכלותם מעל פני האדמה ועי' שמ"ר שם בא"א ועי' קהלת רבה פסוק וטוב משניהם:

**שנים הקשים**. כמו באדם תחלה נראה הכעס באף ע"כ נקרא אף ומתחמם הגוף וזהו חמה ואח"כ מדבר בכעס עד שניצוצות נתזים מפיו וזהו קצף וכ"ש כקצף על פני המים

ואח"כ כשעושה מעשה בכעס אז נקרא משחית והשמד ומכלה כפי המעשה שעושה וכשמתחיל לשוב ולהשקיט כעסו תחלה נח מהמעשה של השמד ומשחית ומכלה ואח"כ משקיט הדבור הוא הקצף ועדיין נשארים האף והחמה הנסתרים ולהשקיט גם האף והחמה צריך החוטא לבקשות וסליחות ומחילות עד שישוב בראשונה ולזה קורא אותם שנים הקשיס והבן זה:

**קומה ה' באפך**. עי' שמ"ר משׁ"ש בפירושו:

**עד שראה בעיניו**. עי' שמ"ר ריש פרשה מ"ו כל הענין:

**רבנן אמרין**. שמ"ר פרשה מ"ג סי' ה' ועי' במ"ר פרשה י"ט סי' ל"ג:

**ה' אלהים אל תשחת**. משעה שהודעתם אלהותך וכמ"ש אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים מאותה שעה יש להם זכות שאל תשחת שלא להם צוית:

**זוית ברקיע**. פי' שדפק על כל שערי רחמים שאמר מאחר שנותן רשות לבקש ורוצה שאתפלל ונותן ניב שפתים בפי לדבר בתפלה כרצוני אין לי למנוע מלהאריך כי עת להאריך וזהו מה פום דבר מה שיש בפי דברי סברא וטעם ממלל פי' אותו אדבר וכמ"ש מפני שיבה תקום ותרגם אונקלוס מן קדם דסביר באורייתא ולשון המדרש כאן הוא מהתנחומא סדר תשא:

**משפסק הסניגור**. שפסק משה מלהמליץ על ישראל היה רוה"ק מלמד זכות למעלה וכמ"ש בפסוקי משלי שנאמרו ברוה"ק ועי' ויק"ר ריש פרשה ו' כל הענין וילקוט משלי כ"ד:

**שנקראו רעים**. שמ"ר ריש פ' כ"ז עי' משׁ"ש.

**דכתיב ויפתוהו**. שם ושם הגירסא מאחר שפיתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ועיין עוד שם כל הענין וכאן קיצר:

**אל תאמר אשלמה**. תיבת אשלמה אינה בפסוק והוא ט"ס כאן והפסוק אל תאמר אשלמה רע קוה לה' ויושע אין לו ענין לכאן והפסוק אל תהי עד חנם אמרה רוח הקודש לישראל והפסוק הסמוך לו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אמר רוח הקודש להקדוש ברוך הוא:

**שלא להשתעבד בה**. לסבול שלא תשרת אתכם כמו שהייתי משרתת אתכם שאני אמכם אבל אחרת לא תעשה כך ואתם מוכרחים להתרצות על זה ובנמשל שמשה שרת את ישראל במדבר בנסים עצומים בעמוד ענן ואש במן ובאר ושליו הכל מן השמים שלא יתכן לאחר לעשות כך:

**כי לא תעבור**. וגו' וצו את יהושע וגו' כי הוא יעבור ולא אני וכן דברים ו' כי יביאך ולא אני וכן דברים י"א הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ולא אני וכן מ"ש כאן אתה עובר ולא אני ואם היה אהבתם אותו באמת ובשלמות היו מתעוררים מעצמם לבקש רחמים עליו וגם בעבור טובת עצמם ומאחר שלא עשו כן מעצמם א"כ לא יועיל גם אם יאמר להם בפירוש וזה הכוונה במשל ובנמשל:

**שנאמר את ה' אלהיך תירא**. כתיב כאן בפרשת היראה ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה עד את ה' אלהיך תירא וגו' ולפי מה שהתחיל בפרשת שמע ישראל פרשה ט' לא בצדקתך וגו' וידעת כי לא בצדקתך היה די במ"ש זכור אל תשכח את אשר הקצפת וכל ענין החטאים ולמה הזכיר התפלה ואח"כ פרשת היראה בתיבת ועתה משמע שנמשך מדבריו הקודמים עי' רש"י בחומש ולפי דברי המשל הכל על נכון שהזכיר התפלה לשתי כוונת. א' שידעו שמעתה תתחדש להם הנהגה אחרת כמ"ש בריש סימן זה. ב' אולי יבינו ויתפללו עליו כמ"ש שהתפלל הוא עליהם וא"כ יחיה חי עמהם שינהיגם כמו עד הנה ואין מן ההכרח להזהירם כל כך על עבודת השי"ת אך מאחר שלא הבינו ולא התפללו א"כ בוודאי יהיה אחר ולא הוא ויתחדש להם הנהגה אחרת שלא יסבול וישרת אותם כמשה בהכרח להזהירם על עבודתו ית"ש בזהירות גדולה יותר מאשר מחייו עי' לקמן פרשה ז' סי' יו"ד. ויתבונן הקורא איך תזל עיניהם למרחוק יביטו לחבר כמה פרשיות שיהיו שייכים זה לזה ע"פ המשל בקרסי הבינה:

## פסקה יב

**שקידש את ישראל**. עי' שמ"ר פרשה ל"ג סי' ז' וש"נ ומבואר:

**מה שכר נתן לו**. עי' שמ"ר פרשה ל"ג בסימן א':

**אורה של אש לבנה**. שי"ר פסוק ראשו כתם פז ע"ש הגירסא. וכמ"ש מימינו אש דת למו שהדת שנתן לנו בימינו היא התורה היתה של אש ובדמיון ס"ת שלנו שעורה לבן ודיו שחור ומ"ש וחתומה באש אולי הכוונה על חתום הפרשיות שהי' בה סימן ניכר באש וגם יתכן שפי' שחתם את התורה והסתירה שלא יבינו סודותיה כל מי שאינו ראוי לזה כדמיון התינוק שהבין בחשמל ויצא אש מחשמל ושרפתו וכמ"ש אש לפניו תאכל ותלהט סביב. ומ"ש ומלופפת באש היינו שמכורכת סביבה בסודר של אש וכמ"ש שבת ס"ו לפופי ינוקי. גם יתכן על חיבור היריעות זה לזה שהיו מחוברים באש וכמ"ש וחברת את היריעות תרגם אונקלוס ותלפף. ופירוש זה הוא מבני המופלג ומופלא בתורה ויראה וכו' מהור"ר אברהם ישראל נ"י. ודברי המדרש זה אף שהם נשגבים מדעתינו והם דברים העומדים ברומו של עולם עכ"ז אין להרחיק פשוטם חלילה שנתן למשה תורה

מן השמים כדמיון ס"ת שלנו בכל פרטי' ועיין שמ"ר פרשה נ' סימן ב' מה שכתבתי שם בפירושי. וכמו המלאכים שנראו לנביאים בדמיון איש לבוש בגדים (שופטים ו') בגדעון. ושם י"ג אצל אשת מנוח כמ"ש בזוהר על המלאכים ואליהו שיש להם לבוש שמתלבשים בבואם לעולם ועיין פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ב על המלאכים שנפלו מן השמים. ומלאכים הם של אש כמ"ש משרתיו אש לוהט. ובדמיון זה היתה התורה שנתן הקב"ה למשה מעור לבן ודיו שחור תפורה בגידין ומכורכת יפה במטפחות יפים עד שהיו יכולים לטלטלה וכמ"ש ביוסיפון שלנו שבחורבן בית ראשון הטמינו האש של מעלה שהיה על גבי המזבח במערה ובבנין בית שני שמצאוה בדמיון שמן על מים ולקחו מהם מלא חפנים ושפכוהו על הקרבנות שעל המזבח ונתלהב ונתלהט על המזבח כולו ועל כל הבית וטהרו וקדשו ואח"כ נתמעט מן הבית ונשאר על המזבח וכמין ציור של ביאור למאמר זה שפעם נקראת התורה תורת חסד כמ"ש ותורת חסד על לשונה ופעם נקראת תורת אמת כמ"ש תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא וגו'. וכן בדברי חז"ל פעם קראוהו רחמנא ופעם נתנה מפי הגבורה ואמת פי' דין וגבורה עי' ב"ר פרשה א' סי' ז' כפירושי ועור לבן רומז על התפשטות החסד בלא גבול וצמצום ודיו שחור רומז על הדין והצמצום של פרשיות פסוקים תיבות ואותיות ומקום של תגבורת הדין בתורה אצל העגל שאמר הניחה לי ואכלם ואז נתלכלך הקולמוס בדיו יותר מדאי והוצרך לקנחו לבטל הדין וקנחו בשערו וכמ"ש לעיל פרשה א' סי' י' שכלה שהיתה עומדת בחופתה מקנחת בשערה ואשימם בראשיכם לישראל בדמיון כלה בחופתה וכמ"ש עלובה כלה מזנה בחופתה וקינח משה בשערו בראשו שעמד בפרץ לפניו ואמר אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך משם נטל זיו הפנים כמ"ש במ"ר פרשה י"ט חכמת אדם תאיר פניו ע"ש בפירושי ועי' שמ"ר פרשה מ"ז סוף סימן ו' בקיצור והדברים מיוסדים ומפליאים אם תעיין בכל המקומות המצוינים:

## פסקה יג

**עת להשליך אבנים**. עי' שמ"ר פרשה מ"ו סי' ג' קהלת רבה פסוק זה:

**לכן כה וגו' ושמתי משפט**. עיקר השייך כאן הוא פסוק לכן כה אמר ה' הנני יסד בציון אבן אבן בוחן וגו' ואגב גררא הובא גם פסוק הסמוך לו ושמתי משפט וגו' והפירוש הראשון מאנדריאנוס הובא דרך אגב של הפירוש השני ממשה ששבר הלוחות ששייך כאן:

**ויהי כאשר קרב**. שמות ל"ב:

## פסקה יד

**זה שכעס זה משה**. והשני פסוקים שלפני פסוק זה אל תבהל היינו פסוק כי העושק יהולל חכם וגו' טוב אחרית דבר וגו' נדרשים על משה בשמ"ר פרשה ו' סי' י"ב וע"כ דורש גם פסוק זה על משה שהפיג כעסו ואפו בשברון הלוחות:

**שאפיג את חמתי**. על ידי שאשבר איזה דבר מהעולם הנה יש לי לכעוס הרבה יותר ממך ויש בידי במה להפיג חמתי:

**ומה יש לי לעשות**. כי שברתי ואיך אוכל לתקן זה וזהו פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים עד אשר שברתי אתה שברת ואתה מחליף:

**לא היו מופקדים**. וכי לא היו מופקדים אצלך דרך פקדון עד שתמסור לישראל ואתה מחויב לשלם:

**עשה עצמו כאלו היה כועס על ישראל**. חלילה לומר שהדברים כמשמעם שעשה משה ברמאות לגנוב דעת עליונה והקב"ה השיב לו ע"י שיעשה עצמו כעוס שני פנים בכעס אין זה דרך חז"ל והמדרשים אבל תוכן הענין שבעת שחטאו ישראל היה משה בצרה וצער גדול מכמה פנים. אחד על שקינא לכבוד ית"ש איך ימצא מי שימרה אותו אף כי ישראל שהטיב להם יותר וגדלם. והב' היה צר לו על שישראל יענשו בחטאם והיה גם הוא בכעס גדול על ישראל אך יתן מקום לכעסו לא יוכל להתפלל עליהם ועל שהיה עניו גדול מכל האדם וסבלן בהחלט היה סובל וכובש כעסו כדי שיוכל לחונן דעתו לבקש עליהם רחמים אך אצל העגל שראה שהכעס עליהם מהש"י גדול מאד לכל ולהשמידם התיאש משה לשעה מהתפלה ונתן מקום היפך מדת ענוותו לכעוס על ישראל ולהצדיק דין הקב"ה וכמפורש בעזרא ט' י"ד הנשוב להפר מצותיו וגו' הלא תאנף בנו עד כלה וגו' צדיק אתה וגו' הננו לפניך באשמתנו עד שקם שכני' בן יחיאל ועורר אותו כמפורש שם כל הענין וכן כאן שאם לא היה הקב"ה כביכול נותן מקום למשה שיתפלל היה משה מיואש מלהתפלל והיה בכעס על ישראל כמו הקב"ה וזה כוונת המדרש במ"ש עשה עצמו כעוס כנ"ל וכאשר לא מלאו לבו לבקש רחמים על ישראל ביקש על עצמו שיעשה לו כמו שיעשה לישראל שמאחר שמנית אותי על ישראל עם שחטא לך ואתה בכעס עליהם עד שנתת עליהם עונש לכלותם ולמחות את שמם ואין מידך מציל בכן מחני נא גם אני עמהם ואז היה כל הענין מ"ש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה ושם כתוב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וזה היה כששבר את הלוחות וצוה לו שיחליף אותם ואז שב משה אל ה' קודם פרשת ויחל משה ואעפ"י שפרשת ויחל משה קודם הרבה למ"ש וישב משה וגו' ודבר ה' אל משה פנים אל פנים דעת המדרש שלא יתכן

לפי פשוטו שהרי כתיב ויהי ממחרת וגו' ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם למה הוצרך לזה הרי כבר כתיב ויחל משה עד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אלא שכל ענין של ויחל משה וגו' וינחם וגו' היה אחר שאמר ועתה אעלה אל ה' ואחר שאמר מחני נא ואחר שכתוב פנים אל פנים אז ויחל משה עד וינחם ה'. דוק בכל זה מאד ועי' בדרך דרשה זו בשמ"ר פרשה מ"ה סי' ב':

**נותן צונן הוי נותן רותחין**. פי' כשיראה את הקב"ה בכעס קטן אז יהיה משה בכעס גדול וגירסא זו צ"ע כי למה יצוה את משה שיכעוס בעת שלא יכעוס הקב"ה אך בשמ"ר פרשה מ"ה סימן ב' הגירסא כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין פני:

**והרי בניך מרים וכו'**. עי' שמ"ר פרשה מ"ג סוף סי' ג' טעם לדברים אלו מענין מי מרה וכאן קיצר שסמך עצמו על מה שמבואר שם ומ"ש ד"א נראה מיותר:

**א"ר סימון למה הדבר דומה**. עי' שמ"ר פרשה מ"ב ברכות דף ל"ב א' וחולק על דרשה ראשונה וסובר שהפרשיות כסדרם שמ"ש ויחל משה היה מיד אחר שאמר הניחה לי קודם שירד:

**עקור העליונים**. עי' ב"ר פרשה ל"ד סי' י"א ומש"ש ופרשה ע"ו בסי' א' וכאן פי' שאפי' בלא שבועות אבות עכ"פ הם בכלל שבועות נח שנשבע בשמים ובארץ:

**ואם כן**. צ"ל ואחר כן:

**חשוב אותם כסדום**. עי' ב"ר סוף פרשה מ"ט עי' מש"ש:

**שמונים צדיקים**. שמ"ר פרשה מ"ד סי' ז' איתא שאמר שיעמיד לו יו"ד צדיקים ושם חושב את משה ואת יהושע וא"כ לפי מ"ש כאן שחושב גם נדב ואביהוא הרי כאן ט' ולא יחסר אלא אחד ויותר צ"ע שהרי מפורש בפסוקים שהביא מע' זקנים שנתמנו באוה"מ. והיינו בעת קברות התאוה כמפורש בסדר בהעלותך וכשחושב אלו הע' זקנים איך חושב נדב ואביהוא שמתו קודם שנתמנו הע' זקנים ביום שהוקם המשכן ביום ראשון לחודש ניסן ומינו זקנים אחר עשרים בעיר ויש ליישב כונת המדרש שמאחר שנתמנו לזקנים ונביאים הרי שהיו מעולם צדיקים מקודם לכן בעת העגל שהיה ביניהם רק עשרה חדשים וכמ"ש אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו וכמ"ש בהדיא במ"ר פרשה ט"ו סי' כ' שהיו שוטרים במצרים ועדיין צ"ע למה לא חשב משה ויהושע גם צ"ע דכאן חושב שמונים צדיקים ובשמ"ר פרשה מ"ד סי' ז' לא ביקש אלא י' צדיקים וכאן ביקש שמונים. ואשר נראה לי בזה דבר אמת וברור דכאן אינו מדבר בעגל רק במרגלים שגם בחטא מרגלים הזכיר זכות אבות והתפלה שכתיב כאן בסדר עקב היה בין העגל ובין מרגלים

וענין המרגלים היה אחר קברות התאוה ואז היו הזקנים שנתמנו באוה"מ וע"כ דקדק כאן המדרש להביא הפסוקים של הדינים שנתמנו באוה"מ בקברות התאוה כי מקברות התאוה נסעו לחצרות ומחצרות לפארן ומפארן שלחו המרגלים וכמ"ש בסדר עולם פרק ח' וראיה לדבר שבמרגלים ביקש משה בזכות אבות היינו מ"ש בעקב דברים ט' פסוק כ"ג ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע ובפסוק כ"ה הנ"ל כל הענין ובפסוק כ"ז זכור לעבדיך ובפסוק כ"ח פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלתי יכולת ה' וזה היה בתפלת מרגלים ולא אצל העגל כמפורש בסדר שלח לך ואעפ"י שבסדר שלח לך אינו מפורש שהזכיר זכות אבות הרי הזכיר כאן בסדר עקב ע"פ מדה י"ז ועי' במ"ר פרשה ט"ז סי' כ"ב בהדיא שבמרגלים ביקש משה בזכות אבות ועי' מש"ש דברים אמיתיים בס"ד אך אצל העגל לא היו זקנים כלל כמ"ש בהדיא במ"ר פרשה ט"ז סי' כ"א שהרגו לע' זקנים ולחור ע"כ לא זכר משה בעגל לע' זקנים רק יו"ד זקנים והתבוננתי בכוון דברי המדרש כיון שהזכיר משה זכות אבות אמר לו סלחתי כדברך ובמאמר הסמוך לו חתם וינחם ה' על הרעה והיינו שמתחלה דבר המדרש מענין מרגלים שחתם שם ויאמר ה' סלחתי כדברך ואח"כ דיבר מענין העגל שחתם שם וינחם ה' וגו' וא"כ מ"ש כאן במדרש נדב ואביהוא הוא בוודאי ט"ס שבמרגלים לא היו כבר נדב ואביהוא בעולם ובמקומם צריך לחשוב את משה ואת יהושע. ואף לפי מ"ש בשמ"ר פרשה נ"א סי' ד' עכ"פ כאן דקדק המדרש לכתוב סלחתי שאצל מרגלים ופסוק וינחם שאצל העגל דוק והתבונן בדברים:

**כיון שראה שלמה**. מסכת שבת דף ל':

**זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת וגו'**. הביא פסוק של כי תשא שהתפלל אצל העגל ואעפ"י שכאן אינו מפורש כן דורש ע"פ מדה י"ז כאלו גם כאן כתיב כן:

**חיים הם המתים**. שמ"ר פרשה מ"ד סי' ה' ועמש"ש איך דורש כן:

## פסקה טז

**אלו מעידים**. שנקראו לוחות העדות שמות ל"ב ואין עדות פחות משנים:

**כנגד שני שושבינים**. השושבינים הם אוהבי החתן והכלה המחברים אותם ומזווגים אותם כך הלוחות מחברים את ישראל שהם בדמיון כלה להקב"ה בדמיון החתן וכמ"ש לעיל ריש סי' י"ב וש"נ ועי' עוד לעיל סוף פרשה ב' וכנגד שמים וארץ וכמ"ש והלוחות מעשה אלהים המה וכמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך והמאמר בתנחומא כאן ריש סי' יו"ד:

## פסקה יז

**מעשה שמים**. כמ"ש בראשונים והלוחות מעשי אלהים המה ובשניים כתוב פסל לך:

**הנייר והלבלר משלי**. מגודל החיבה לא הקפיד אך השניים על ידי ריצוי אחרים לא היה החיבה גדולה כל כך:
**ממצרים ממקום עבודת כוכבים**. שמ"ר פרשה מ"ג סוף סי' ח':

### פסקה יח

**כך לעתיד לבא**. עי' לעיל פרשה ב' סי' ט' ויתא ראשי עם:
**בסופה ובסערה דרכו**. והרי כתיב לא ברוח ה' והם בכ"מ ודורש להכריע ע"פ גז"ש בסופה זה משה שכתוב אצלו ותשם בסוף ועליו סמך בפסוק זה גוער בים ויבשהו לעתיד כמו בעוה"ז ויגער בים סוף ויחרב ע"י משה ובסערה זה אליהו שכתוב בו ויעל אליהו בסערה ועליו סמך בפסוק הנ"ל וכל הנהרות אחריב וכמ"ש אצל אליהו ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ שאליהו עצר הגשמים:
**הנה אנכי שולח לכם את אליה**. ובפסוק הקודם זכרו תורת משה עבדי ועל זה אמר את אליה לרבות משה כנ"ל או פירושו אתא ליה עם אליה:

## פרק ד

### פסקה א

**כך שנו חכמים**. ירושלמי מגילה פרק ג' הלכה ז' ובקהלת רבה פסוק אל תבהל מפניו:
**לפניה ולאחריה**. אחת לפניה ואחת לאחריה:
**לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות**. עי' לעיל ריש פרשה ג' לא לרעתם נתתי להם השבת ולקמן פ' ח' סי' ב' לא לרעתם נתתי להם את התורה וכאן יקשה איך שייך לומר שלרעה נתן להם ברכות ויתכן שכך פירושו שאם היינו אומרים שהמעשים הטובים סיבה לברכה והמעשים הרעים סיבה לקללה והם הברכה והקללה המפורשים בתורה שהם רק בעניני הצלחת עוה"ז הלא לא הועילה לנו התורה כלל כי מי שבטבעו בעל תאוה גדולה ובעל חמדה אשר כל הצלחתו במלאת תאותו וזהו עשרו ורוב טובו לא יעזוב הצלחה זאת בעבור הצלחה אחרת של עוה"ז אך האמת הוא בהיפך שהברכה והקללה הם סיבת המעשה הטוב והרחקת מעשה הרע כדי שעל ידי זה יזכה לשכר טוב מאת הש"י ולנועם עליון שכל הצלחת העוה"ז כאין נגדו וכן מפורש כאן את הברכה אשר תשמעו שהברכה הוא הסיבה למעשה הטוב שהוא התכלית לא להיפך וכן הקללה סיבה להרחקת מעשה הרע לטהר את הנפש ותהיה זכה וטהורה לקבל אור עליון וזהו עומק דברי המדרש אלא להודיעך איזה דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר ופי' שהברכה והקללה הוא ההתחלה והסיבה אל הבחירה הטובה והבחירה סיבה למעשה

הטוב והמעשה הטוב סיבה אל השכר העליון וכוונת המדרש למ"ש בסוף נצבים החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך דוק והתבונן במוסר ההשכל הזה ובפירוש הפסוק והמדרש:

## פסקה ב

**מהו שמעו והאזינו**. שלא פירש מה שישמעו ויאזינו ועוד שאמר ואל תגבהו שאין זה ההיפך של שמעו והיל"ל ואל תמרו ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז הרבה פעמים בתנ"ך והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי או תשמעו בקול ה' אלהיכם והאזנת למצותיו שמעו דבר ה' וכדומה הרבה וכן כאן שמעו והאזינו לדברי תורה ואל תדברו גבוה כי התורה נמשלה למים שמניחים מקום הגבוה ויורדים למקום נמוך וכשתשמעו לדברי תורה תהיו ענוים ולא תדברו גבוה תפס לשון הפסוק שמואל א' ב' ג' ע"פ מדת ממעל מתיבת דבר דברי תורה דברי גבוה כי ה' דבר:

**תועבת ה' כל גבה לב**. כוונת לכל הפסוקים שמדברים באיסור גבהות הלב ועל רישא דקרא שמעו לדברי תורה לא הוצרך להביא פסוק מפורש כי זה כל התורה ולפי פירוש זה כוונת הכתוב לשני דברים שישמעו לתורה ולא יהיו גבהי לב ולפי הפירוש הב' כוונת הכתוב רק על התורה לבד שההיפך של שמעו הוא הגבהת וסילוק האוזן מלשמוע וזה ע"פ מדה ט':

**אל תגבהו את הטובה**. ע"פ מדה י"ז דורש כאן מדה ט' שעל שמפורש בישעיה א' אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וגו' והכוונה שתחלה כתב למדו היטב דרשו משפט וגו' ועל זה אמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו וכן מ"ש כאן שמעו והאזינו כי' ג"כ למדו היטב ודרשו משפט ואז טוב הארץ תאכלו ותקרבו הטובה לבא ולא תסלקו ותגביהו הטובה מלבא:

**מהו אם תאבו ושמעתם**. שמאחר ששכר השמיעה שיאכלו טוב הארץ היל"ל ואם תמאנו ומריתם לא תאכלו טוב הארץ ותהיה רעבים ואיך אמר חרב תאוכלו ע"כ דורש שהספר והסייף נתנו כרוכים על כן ההפך של הספר הוא הסייף ועי' ילקוט ישעיה א' בשם ספרי ושם איתא ר' אלעזר המודעי שהוא תנא כי בספרי אין שם דברי אמוראים והוא בספרי סדר עקב פיסקא מ':

**הרי מונייק של זהב**. בפסיקתא פרשה כ"ט סי' ה' משל למלך שהיה אוהב את בנו עשה לו מונייק של זהב ותולה בצווארו לא עשה אלא הכעיסו ונטל אביו ממנו את המונייק ועשה לו כבלים ונתנם ברגליו פי' שמהמונייק עשה כבלים כך עשה הקב"ה אותיותיו

של תורה כמונייקות ונתן בצואריהם של ישראל שנאמר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך וכו' לא עשו אלא עזבו את התורה כתב אותיותיהם פורענות והביאם עליהם איכה ישבה בדד עכ"ל וכן פי' כאן ודעת רבי לוי שמ"ש טוב הארץ וההפך חרב תאוכלו אינם בדווקא אלא הכוונה במ"ש טוב הארץ על הברכה ומ"ש חרב תאוכלו פי' קללה וע"פ מדה כ"ה לא על עצמו יצא אלא על הכלל כולו יצא טוב הארץ וכל הברכות חרב תאוכלו וכל הקללות וזהו וכמ"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה אם זכיתם יהפך הכבלים למונייק ואם לא זכיתם יהפך המונייק לכבלים הברכה לקללה וכנ"ל בפסיקתא ע"פ אותיות התורה:

## פסקה ג

**הדבר הזה בסיני**. כמ"ש בריש בהר וידבר ה' אל משה בהר סיני והוא שייך גם לסדר בהר עד סוף התוכחה ובסוף התוכחה כתוב אלה החוקים וגו' בהר סיני ביד משה וכמ"ש מכילתא יתרו פסוק ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם היום ומחר שמ"ש בסוף פרשת משפטים ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם פירושו שקרא באזניהם פרשיות התוכחות שנקראו ברית כמ"ש בסוף התוכחות כי תבא אלה דברי הברית ומ"ש באותו שעה צ"ל מאותה שעה ועל זה אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה שלפניכם ובכם הדבר תלוי שתבא עליכם ברכה וקללה ובזה דורש מ"ש באיכה מי זה אמר ותהי ה' לא צוה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב והם שני כ"מ תחלה אמר שלא יוכל להיות דבר בלא צווי מה' ואחר כך אמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב והכריע כאן קודם שאמר הברכות והקללות מסיני אז מי זה אמר ותהי מבלעדי השי"ת אך משאמר הברכות והקללות בסיני מאז מפי עליון לא תצא הרעות והטוב ועל זה אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה משמע שביום שאמר להם ברכה וקללה היינו ביום מתן תורה בסיני באותו היום אמר להם פרשת ראה אנכי נותן וגו' וכמ"ש בסדר נצבים אתם נצבים היום כולכם לכני ה' אלהיכם היינו ביום מתן תורה עי' שמ"ר פרשה כ"ח סי' ו' ומש"ש בסוף נצבים כתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' עד ובחרת בחיים וזהו מ"ש כאן ר' חגי ולא עוד וכו' ובחרת בחיים שמחבר פרשה זו עם פרשת נצבים שנאמרו הכל במתן תורה בסיני ועי' מ"ש בזה ויק"ר פרשה ו' סי' ו' בא"א ומכאן ראיה לדרך הא'. ועי' באיכה רבתי פסוק מי זה אמר ותהי וגו' מפי עליון וגו' ושם הגירסא בשנוי אך בעל המאמר ג"כ ר"א ומביא שם ג"כ פסוק של סוף נצבים ראה נתתי עד ובחרת בחיים:

**שנתתי לכם ב' דרכים**. שזה נחשב לטובה גדולה מה שהודיע ב' הדרכים יותר משאם לא הודיע להם אלא דרך הטוב לבד שיתרון האור מן החושך והחכמה מן הסכלות והטוב מן

הרע שע"י שהודיע גם דרך הרע אנו יכולים להכיר יותר הטוב של דרך הטוב ויתרון על דרך הרע. וזהו מ"ש ראה אנכי נותן לפניכם ברכה וקללה להתבונן לבחור בטוב שהרי נתתי לפניכם ג"כ דרך הקללה וא"כ מעצמנו היה לנו להכיר טובת דרך הטוב והחיים אלא שהוסיף עוד להטיב עמנו לפנים משורת הדין לאמר לנו ובחרת בחיים ושם כתוב עוד הפעם ראה אנכי התבונן איך אני נוהג עמך לפנים משורת הדין לזכותך:

## פסקה ד

**למעלה מן הענין**. עי' ויק"ר פרשה כ"ט סי' ה' ותבין כאן:

**זו ק"ש**. עי' במ"ר פרשה כ' סימן כ' שע"י ק"ש נשמרין מן המזיקין וכן הוא בברכות דף ה' הובא בילקוט איוב ה' וכמ"ש במ"ר פרשה י"א סימן ה' וישמרך מן המזיקין וזהו כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת היינו מצוה אחת שהוא עיקר של כל המצות אמונת היחוד וקבלת עול מלכות שמים וכמ"ש מכות דף כ"ד בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה וכתוב שם בפרשת שמע ישראל ואהבת את ה' אלהיך וכן והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה אתכם וכן כאן אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' אלהיכם וכן בסדר עקב לפני פרשת כי אם שמור תשמרון כתיב פרשת והיה אם תשמעו שכתוב בה ג"כ אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם וכן בפרשת כי אם שמור כתוב את כל המצוה הזאת (היינו בפרשת שלמעלה) אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה וזהו אמיתת דעת רבי לוי שדורש המצוה הזאת על קריאת שמע ומ"ש כי אם שמור תשמרון כאלו כתוב תִּשָּׁמֵרוּן שע"י שתשמרו מצוה זאת של ק"ש תִּשָּׁמֵרוּן מן המזיקין כמ"ש בגמרא שם ובמ"ר שם מן הפסוקים ועל פי מדה ל"א תיבת תשמרון כאלו כתוב בסוף הפסוק וכמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

**כי נר מצוה**. וע"פ מדה י"ט ה"ה שהתורה כנר והמצוה כאור ועכ"ז כל אחד מיוחד במקומו. עי' שמ"ר פרשה ל"ו סימן ג' באריכות:

**נרך בידי**. כמ"ש אשר בידו נפש כל חי וכן בידך אפקיד רוחי:

**רק השמר לך ושמור נפשך**. וס"ד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך דברים ד' ט' ואם תשכח הדבר אל נפשך אינה שמורה שאשכח אותה נמצא ששמירת נפשך תלוי בך בעצמך. וזהו אם שמור תשמרון וכנ"ל:

**אין בית רובע**. עי' מ"כ והמאמר במדרש תהלים שם ובתנחומא סוף משפטים ושם הגירסא אין בית רובע בחללו של עולם שאין בו ט' קבין מזיקין והרובע הקב הוא אחד מל"ו מט' קבין וצ"ע מנין לו ועי' במ"ר פרשה י"ב קרוב לריש הפ' שכל הרואה המזיק

מיד מת שתלוי בעין אדם וכאן אומר שתלוי בעין המזיק ועי' ברכות ו' א' אלמלי נתנה רשות לעין יתכן לפרש כך וכך:

**ברבים וכו' המלאכים שהן משמרים**. ולא פירש מנין לו ויתכן מאד שדורש גז"ש ממ"ש מלכים ב' ט"ז כי רבים אשר אתנו מאשר אותם וגו' סוסים ורכב אש סביבות אלישע שכך נדמו המלאכים ששמרו אותם וזהו כי ברבים היו עמדי וזהו אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' וגו' פי' שישלח לנו רכב אש וסוסי אש כמו באלישע וכן מ"ש בד"ה ב' ל"ב ז' ח' כי עמנו רב מעמו עמו זרוע בשר ועמנו ה' אלהינו פי' ג"כ כנ"ל ומ"ש מלאכים המשמרים כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:

**ראה כמה שומרין**. בא לחתום מה שהתחיל בריש הסימן מה כתיב למעלה כי אם שמור תשמרון שאם תשמור התורה תשמר מן המזיקין שהמלאכים ישמרו אותך וזהו ראה פי' הסתכל והתבונן במלאכים השומרים וזהו הברכה והתבונן במזיקים וזהו הקללה ודו"ק:

## פסקה ה

**יש שומע ומפסיד**. עי' ילקוט בראשית פסוק ולאדם אמר כי שמעת הובא שם בשם פסיקתא וגורס עוד שם ויש לא שומע ומפסיד וכו' אלו ישראל ויש לא שומע ומשתכר זה יוסף וגם הובא שם דברי רבי יצחק עם המשל:

**אלא לבכות וליילל עליו**. עי' ב"ר פרשה י"ט סימן ה' ושם מבואר:

**שנאמר ויגרש**. בראשית ג' כ"ג:

**כך ראתה שרה**. עי' ב"ר פרשה נ"ג סימן י"א שמ"ר ריש פרשה א':

**והרע לי**. כמ"ש בראשית כ"א י"א וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו:

**ושומע לי ישכון בטח**. וזהו מ"ש כאן את הברכה אשר תשמעו:

## פסקה ו

**לכסות דם שחיטה**. של חיה ועוף:

**אינו צריך לשחוט**. שאינו רשאי לשחוט שאין לו במה לכסות ואינו רשאי לחפור ביו"ט כמו בשבת שהחפירה אינו אוכל נפש:

**לפיכך אם שחט ביו"ט**. פי' אם יודע בעיו"ט שיצטרך לשחוט ביו"ט צריך שיכין מערב יו"ט במה לכסות ושייך המאמר למ"ש כאן בפרשה כאשר יאכל הצבי והאיל כן תאכלנו והצבי והאיל הם החיות שצריכים כיסוי והבהמה אינה צריכה כיסוי הרי שאסר בחיה והתיר בבהמה וכן להיפך אשר בבהמה והתיר בחיה והיינו החלב ועי' בויק"ר פרשה כ"ב סימן ד' ע"ש השלמת המאמר ולקמן סימן ט' ברמז ומ"ש עד כולם בדגים וכוונת תיבת כולם פי' חלב וגיד הנשה ושחיטה וכיסוי דם שכולם מותרים בדגים:

**ואל פתח אהל מועד**. שבמדבר אסר להם לשחוט על פני השדה לשעירים וצוה להם שיביאו למשכן וכאן אמר שכשיבואו לארץ ולא יהיה על פני האדמה ויהיו רחוקים מן המשכן התר להם:

## פסקה ז

**אגילה ואשמחה**. דייק כופל לשון שמחות שדי באחד:

**וירא יוסף את אחיו ויכירם**. גם זה בכלל החסדים וכופל השמחה שעי"ז הכיר את אחיו והשתחוו לו שעי"ז הביא את אביו ואחיו אליו:

## פסקה ח

**מעשה בר"א ור"י**. שמ"ר פרשה מ"א סימן ב' וש"נ:

**שלא ידע שעברנו**. שלא יסבור ויחשוב שעברנו כאן ולא שאלנו בשלומו ואין אנו צריכים עתה לבא אצלו שאתם אומרים שלא יתכן לבא אצלו ועי' לקמן סימן יו"ד:

**למוד ממקומו**. בתורה במקום ההבטחה של הרחבת גבול כתוב בפסוק הקודם מצות נתינת הצדקה והמעשה:

## פסקה ט

**עושה משפט לעשוקים**. וע"פ מדה י"ז בהכרח פירושו על ענינים מפורשים בתנ"ך עי שהיה עשוק ועשה לו משפט:

**יותר משבעים אומות**. הכוונה שבני נח הם שבעים המפורשים בסדר נח שנעשו כולם משפחות ואומות בעולם ויצאו מהם זרע האבות שנעשו ישראל אומה מיוחדת בעולם יתר על שבעים אומות ומכולם היה במצרים כמ"ש במכילתא בשלח פרשה א' שחושב שם מצרים וכל המלכיות שמשלו בישראל שכולם משלו בכיפה ע"ש באריכות:

**ה' מתיר אסורים**. ומאחר שמ"ש נותן לחם לרעבים על המן א"כ היה לו להקדים תחילה ה' מתיר אסורים שהוציאן ממצרים ואח"כ נתן לחם לרעבים ע"כ דורש מתיר אסורים בלשון משנה מותר אסור בדגים והלכות וע"פ מדת ממעל:

**שמונה דברים**. עי' בויק"ר פרשה כ"ב סימן ד' ושם מנוים יותר מח' דברים ע"ש שעד סדין בציצית יש שמונה דברים וצ"ע למה לא יחשו' ולא ימנה אלא אלו ועי' ילקוט תהלים קמ"ו שחושב שם י"ב דברים. ועי' לעיל פרשה זו סי' ו':

**אף להלן**. כשחוזר לענין הפרשה אומר אף:

## פסקה י

**מה כתיב למעלה**. לעיל ריש סי' ד':

**מרחיבין לו**. כמ"ש לעיל סוף סי' ת':

### פסקה יא

**אפשר שהקב"ה מרחיב**. פי' שהלא גבולי ארץ ישראל מפורשים בסדר מסעי וביהושע ואיך יתרחב הגבול ואם בעבור שיוסיף להם ארצות היה לו לומר כי יוסיף על גבולך אך ירחיב משמע שהגבול שיש לך יתרחב ויתפשט ודורש שכן הוא באמת שמלבד שלעתיד יוסיף על גבולם כמ"ש דברים י"ט ט' בסדר שופטים ולבד מ"ש ארץ צבי שמתפשטת ליושביה עוד בה שלישיה שכלול בתיבת ירחיב כנ"ל שיעשה מההרים והבקעות עישור:

**כשירחיבנה הקב"ה**. כמ"ש ישעיה נ"ד ב' הרחיבי מקום אהלך כמ"ש ב"ר פרשה ה' סוף סי' ז' הקב"ה אומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלותיך:

**ארשב"ג למה"ד**. כאן לא פירש ובמקום אחר לא מצאתי וצ"ע. וחותם בפסוקי נחמה:

## פרק ה

### פסקה א

**אף נגעים פרט לקרוב**. ספרי שופטים פיסקא ר"ח פסוק ונגשו השופטים לקמן פרשה ו' ריש סי' ח':

**ארשב"ג**. אבות פ' א' ועי' ברע"ב שם ומכאן יש ללמוד פי' המשנה ע"ש ועי' שמ"ר פרשה למ"ד סי' ט"ו ועיקר הלמוד חסר כאן כמ"ש במ"כ ועל שאין הענין כאן במדרש לחקור בעמקי הלכות ע"כ אין להאריך כאן והרוצה לעמוד על עקרי הדברים יעיין במקומות שמצויינים במ"כ ובמקומות שציינתי:

**מכון כסאך**. מכון הוא רגל כמ"ש מלכים א' ז' ל"ח כיור אחד על המכונה האחת וכמ"ש בתורה כיור וכנו:

### פסקה ב

**שלשה בתים יש לה**. שמאחר שצוה שלמה ברוה"ק לך אל נמלה עצל ראה דרכיה חקרו חז"ל על כל דרכי הנמלה והודיעו לנו באמונתם:

**אלא ששה חדשים**. ועכ"ז טורחת כל הטורח הזה:

**שלשה מאות כור**. לפי מה דאיתא בחולין דף צ' ע"ב דמה ששנו חכמים בתפוח של מזבח שיש בו שלש מאות כור אפר שהוא אחד מג' מקומות שדברו חז"ל דרך גוזמא תפוח גפן ופרוכת ואם כך אמרו אצל תפוח אפר שנקבץ מקרבנות כל ישראל ברגלים על אחת כמה וכמה ק"ו בן בנו של ק"ו שגם כאן הוא גוזמא גדולה מאד ובוודאי שהכוונה בכורים דידהו וכמ"ש שאמרו בשני דידהו ועכ"ז הוא גוזמא כנ"ל:

**מן העוה"ז לעוה"ב**. כמו שהנמלה מכנסת על לאחר מיתתה כך תעשו אתם שישאר לכם אחר מיתתכם לעוה"ב:
**שלא למדה מכריה**. וחותם במדרש משלי בפסוק זה אלא חכמתה מנה ובה:
**הוי שופטים ושוטרים**. בילקוט משלי ו' מסיים בה רשב"א אומר עלוב הוא האדם הזה שהוא צריך ללמוד מן הנמלה אלו למד מן הנמלה עלוב היה אלא שצריך ללמוד מדרכיה ולא למד:

## פסקה ג

**בין לשוגג בין למזיד**. אם גזל במזיד והשיב את הגזלה על פי הדיינים ובקש מחילה מהנגזל ואח"כ עשה צדקה הרי הוא בעל תשובה גמור:
**בין בעליונים**. על הצדקה מפורש בויק"ר ריש פרשה ל"א באריכות והדינים כמ"ש ויק"ר פרשה כ"ו סי' ב' שלוים זה מזה ופורעין זה לזה. וגם יתכן שכיונו למ"ש בויק"ר פרשה כ"ד סי' ב' על ב"ד של מעלה שדנים תמיד לבני אדם כמעשיהם:
**בשעה שאמר הקב"ה לנתן**. מדרש תהלים קכ"ב וילקוט שם מכות דף י' ירושלמי ברכות ריש פרק ב' עי' כל המקומות הנ"ל שינוי לשונות:
**לקלל את דוד**. להקל בכבודו ולהקניטו בכבודו כמ"ש בשמעי והוא קללני קללה נמרצת ולא היו שם קללות אלא חרפות ולפי מ"ש במדרש תהלים שם מתי ימות זקן זה וכו' א"כ היא קללה ממש וגם לפי מ"ש כאן טוב שיבנה הבית הכוונה שימות דוד שימלוך שלמה ויבנה הבית:
**באומרים לי בית ה' נלך**. והלא בימי דוד עדיין לא היה בית ה' אלא שאמרו בכוונה שימות דוד ויבנהו שלמה ונלך אז בבית ה' ועל זה אמר דוד עם כל זה שמחתי בזכרון בנין בית המקדש. ויתכן שהכוונה על מ"ש בתהלים מ"א ו' אויבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואמרו כן בשעת חליו ועל זה השיבו כי ימלאו ימיך אע"פ שאתה חולה לא תמו' קודם עתך שלא כדברי שונאים אעפ"י שימיך מעכבים בנין בית המקדש שימיך יקרים מבנין בית המקדש ולמה ודורש עפ"י מדה י"ז על שכתוב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו וכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח היינו ביהמ"ק שכתוב עליו הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים אז תחפוץ זבחי צדק אז יעלו על מזבחך פרים והצדקה והמשפט שאתה עושה יקרים מהם. ואע"פ שאין הפסוקים כתובים יחד כ"א זה בתהלים וזה במשלי זהו כח מדה י"ז שהענין המבואר בהם ממשיכים ומקרבם יחד:
**נותן משלו**. שהיה עושה צדקה עם החייב ומשפט עם זכאי שהחזיר לו ממונו וכן לר' נחמיה הצדקה להחייב שהוציא הגזל מידו. ומ"ש חד אמר משמע שאינו ידוע מי מהם

אמר כך ובסמוך אמר א"ל ר' נחמן (צ"ל ר' נחמיה) הרי שהראשון הוא ר' יהודה א"כ מ"ש חד אמר צ"ל ר' יהודה אומר:

## פסקה ד

**זש"ה אם שנותי**. עיקר השייך כאן הוא הדרשה הב' של רבי יצחק והראשונה דרך אגב:
**מהו המקרא הזה**. אם שנותי ברק חרבי דמשמע אם הברק ישתנה ואנחנו הלא לא שמענו מה הוא הברק כי נדע את השינויים אשר בו ועוד מה זה שייך אחיזת המשפט לשינוי הברק ע"כ דורש אם שנותי מלשון שינון ע"פ מדת ממעל כי החרב מורה על תוקף הדין ושינון החרב שיהיה עושה ברק מורה על כליון ר"ל וכמ"ש יחזקאל כ"א חרב הוחדה למען טבוח טבח הוחדה למען היה לה ברק מורטה ואח"כ אמר ותאחז במשפט ידי והמשפט אינו כליון והם שני כתובים מכחישים וכמ"ש אברהם בסדום השופט כל הארץ לא יעשה משפט בתמיה שכליון סדום אינו במשפט וכמ"ש שמ"ר פרשה למ"ד סי' ט"ז. ע"כ דורש ע"פ מדה י"ז ומכריע ע"פ מדה ט' שכך פירש הכתוב אם משנן אני את חרבי כברק כמ"ש ביחזקאל הנ"ל אז חרבי תביא חורבן ושממה וכמ"ש אני מחריב את עולמי ויען שלא נכון להשחית את כל העולם בשביל הרשעים שהרי נשבעתי לנח ולאבות ולשבטים והרי יש צדיקים בכל דור ומה אעשה ותאחז במשפט ידי ודעת ר"נ שפירושו ושנותי הוא מלשון שינוי כמ"ש ואומר חלותי היא שנות ימין עליון שאם ישנה מדת הדין שלא תאחז במשפט ידי אלא לשנות המשפט היינו כלי כנ"ל וכמ"ש בסדום א"כ ברק חרבי ע"י ברק אחד של אש חמתי אחריב את העולם ועי' שמ"ר פרשה למ"ד סימן א' ומש"ש ואין מדרש בלא חידוש ודעת ר"נ הובא בתנחומא משפטים סימן ה':
**אמר ר"י**. ויק"ר פרשה ד' סימן א' רבי לוי ור"י ובקה"ר פסוק ועוד ראיתי הדרשה עצמה בשם רבי לוי ורבי יצחק חותם הדרשה שם כפי הענין של ויק"ר שם אך כאן לא הובא אלא עיקר הדרשה לפי הענין שמדבר במשפט:

## פסקה ה

**מהו שופטים ושוטרים**. דבשלמא השופט צריך מינוי שהוא צריך להיות חכם וצדיק כמ"ש לעיל פרשה א' סי' י' חכמים ונבונים וידועים אך השוטר שהוא המכה כל אנשים ראוים לזה ואיך מדמה אותם לשופטים ע"כ דורש שגם השוטר צריך להיות אדם גדול וצדיק כמו השופט שיהיה ראוי להכות החוטא בעבור קנאתו לה' על שחטא נגד ה' והוא עצמו אינו חוטא ומהשוטר יקח המוכה מוסר שלא לחטוא עוד וזהו שאמר שיהיה השוטר כשופט שיהיו המוכים כנגד המקל והרצועה וכו' וכמ"ש קשוט עצמו וכו' ועי' פסיקתא רבתי פרשה ל"ג סי' ב':

**במקום שיש דין**. ב"ר פרשה כ"ו סי' ו' שמ"ר פרשה למ"ד בריש סימן כ"ד ותנחומא שופטים ומ"ש ומהו כן פי' איך אפשר שיהיה יחד יש דין ואין דין אלא שאם יש דין למטה אין דין מלמעלה ועל שופטים ושוטרים תתן לך למטה ולא יהיה דין ועונש מלמעלה:

## פסקה ו

**שש מעלות לכסא**. עי' במ"ר פרשה י"ב סי' י"ז ובאסתר פסוק כשבת המלך ובמקומות אלו מונה השש מצות א' לא ירבה לו נשים ב' לא ירבה לו סוסים. ג' וכסף וזהב לא ירבה לו שכתובים בסדר זה בפרשת המלך. ד' לא תטה משפט. ה' לא תכיר פנים. ו' לא תקח שוחד בריש סדר זה הרי כל הו' מצות שייכים למלך ג' למלך מיוחד וג' לענין המשפט ששופט וכאן אינו חושב נשים וסוסים וכסף וזהב וחושב במקומם לא תטע לך אשרה ולא תקים לך מצבה ולא תזבח וגו' והיה בו מום:

**סדר הדין**. עי' מדרש קהלת פסוק אי לך ארץ:

**שמעתי שאם רוצה**. ירושלמי יומא פרק ו' הלכה א' שבועות דף ל"א:

**האונטדיקון**. עי' ערוך ערך אנטדיקוס ופי' בלשון יון בעל דין ומטה לכף חובה וכאן בבעלי דין מדבר שגם הם נקראים אנטדיקוס. ומצאתי באגדת בראשית פרק ס"ג שונאים זה לזה אנטדיקוס זה לזה ופירוש שם המפרש מנגדים:

**כתוב א"א ושפטתם צדק**. דברים א' ט"ז כפי מה ששומע הטענות וכמ"ש בצדק תשפוט עמיתך וכן כאן ושפטו את העם משפט צדק וכא"א ודרשת וגו' דברים י"ג ט"ו שלא יסמוך על הטענות אלא יחקור להודיע סתרי הדברים ומכריע כאן כשהבעלי דינים טוענים כל אחד לפי דעתו באמת שסובר שהדין עמו ולא עשה בעול לזה יועיל הפסק דין של הדיין ואינו מחוייב לחקור אך אם מבין שהבעלי דינים טוענים שקרים שיודע בעצמו שלא היה כן באמת שאם יטעון כפי שהיה באמת יתחייב בדין אז אין הדיין רשאי לפסוק כפי הטענות אלא לחקור אחר הבעלי דינים עד שיודע איך היה הדבר באמת כי פעמים יתכן כשרואה בעל דין אחד שחברו טוען שקר אז גם הוא טוען שקר אחר ומה יעשה הדיין כאן:

## פסקה ז

**והיה אוהב את הקטן**. שכן טבע העולם לאהוב בן הקטן שאע"פ שיש לו בנים גדולים ואוהב לכולם כל שעשועיו בבן הקטן וכן הפרדס אעפ"י שיש לו נכסים יקרים הרבה עם כל זה שעשועיו בפרדס:

**נער ישראל ואוהבהו**. וכמ"ש בסוף ואתחנן כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת ה' אתכם ודרשו על שאתם ממעיטים עצמכם ע"כ אני אוהב אתכם וע"כ צוה אותם על המשפט:

**אני מתגבה**. כמ"ש בסי' ה' במקום שיש דין למטה אין דין מלמעלה רק צדקה והכל משבחין אותו וזהו ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נצדק בצדקה וביותר אם תשמרו גם הצדקה אז יקרבו גם הגאולה האמיתית:

## פסקה ח

**כי תבא אל הארץ**. ואמרת אשימה עלי מלך שום תשים עליך מלך:

**כך שנו חכמים**. משנה בסנהדרין פרק ב':

**למדונו רבותינו**. הוריות פרק ב':

**פרא למוד מדבר**. וס"ד באות נפשה שאפה רוח אמר המשל ולא פירש הנמשל של לימוד מדבר ושל שאפה רוח ע"כ דורש לימוד מדבר שהנמשל על ישראל שלמד אותם השי"ת בתורתו להיות בדמיון מדבר אך היא לא קבלה למודו כי באות נפשה שאפה רוח וכו':

**ארבע רוחי שמיא**. ובסוף הענין פי' ארבע מלכין יקומון מן ארעא ועי' לקמן פרשה ט' סי' ג':

## פסקה ט

**רבי יוחנן וריש לקיש**. כאן חסר דעת רבי יוחנן והמאמר בשלימות במדרש אסתר וז"ל רבי יוחנן אומר אם ראית חנף ורשע מנהיג את הדור כמו המן בדורו וכמוהו ממוקשי עם מן חובהון דברייתא ורשב"ל כמו כאן לדברי רבי יוחנן ושם חסר ומשונה וצריך להגיהה שם מכאן ומ"ש מקשיישותהון דורש ממוקשי מלשון קשי עורף אל תפן אל קשי העם:

**לפרוח באויר**. שאם המושל כמו המן עם אחשורוש שצוו להשמיד ולהרוג ולאבד מוטב היה לישראל אלו היו בלא מושל כלל אעפ"י שאמרו שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו עם כל זה לא היה מגיע לחצי רעת המן. עי' במ"ר פרשה י"ב סי' ג' ולקמן פרשה ו' סי' ו' וזהו ממוקשי עם כעוף היוצא מן המוקש ופורח בן חורין באויר:

**ממלוך אדם**. הכוונה היה ממלוך אדם חנף:

**רבנן אמרי**. כמ"ש שמואל א' ח' וזעקתם ביום ההוא וגו':

**שהוא בוטח בה'**. לעיל פרשה א' סי' ב':

**בכן אדם שאין לו תשועה**. ור"ד אל תבטחו בנדיבים:

## פסקה י

**על ג' דברים**. סנהדרין דף כ' הובא בילקוט בסוף בשלח:

**ומינו להם מלך**. זה שאול ועל ידו מיחו זרעו של עמלק ולמה לא בנה שאול ביהמ"ק:
**דורו של אחאב**. ויק"ר פרשה כ"ו בסי' א' ומ"ש ונוצחין שהרי אחאב היה מושל בכל הממלכות כמ"ש מדרש אסתר פסוק ויהי בימי עי' פר"א פרק י"ח:
**ולא היה אדם שאמר**. ובויק"ר שם הגירסא ואליהו מכריז בהר הכרמל אני נותרתי נביא לה' לבדי וכל עמא ידעי ולא מפרסמא למלכא:
**מה השכינה עושה בארץ**. מפורש בויק"ר שם ולקמן סוף פרשה ו':
**מסיח כבני אדם**. ב"ר פרשה י"ט סי' ד' וש"נ:
**מה אתה נהנה**. עי' מ"ש במ"ר פרשה י"ט סי' א' ובויק"ר שם ובשביל שהיה הדור בעלי לה"ר בא לחתום מה ששאל בריש הסימן למה לא נבנה בית המקדש בימי שאול:

## פסקה יא

**נס ישראל מפני פלשתים**. וכל מפלת ישראל היה אז בעבור שאול כמ"ש בשמואל א' כ"ח י"ט ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים:
**ויתן ה' דבר בישראל**. על שספר את העם הרי שנפלו בחטאו וכמ"ש הלא אני חטאתי וגו' תהי נא ידך בי וגו':
**אחאב עצר אל הגשמים**. כמ"ש מ"א י"ח י"ח שאמר אליהו לאחאב לא עכרתי את ישראל כי אם אתה ובית אביך בעזבכם את מצות ה' ותלך אחרי הבעלים:
**צדקיה החריב ביהמ"ק**. כמפורש בירמיה:
**התחילו צווחים**. כמ"ש שמואל א' י"ח י"ז וזעקתם ביום ההוא:
**הראשון אנו מבקשים**. כמפורש אצל שמואל ושאול לא אותך מאסו ממלוך עליהם כי אותי מאסו הרי שמלך עליהם קודם שאול:

## פסקה יב

**אלו דברים**. גיטין דף נ"ט:
**לא ראתה חמה**. במ"ר פרשה י"ב סי' ח' שי"ר פסוק צאינה וראינה:
**מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש**. וכן הוא במ"ר פרשה י"ב סי' ח' המשל זה מיכאל של שלג ופחד זה גבריאל של אש אך בב"ר פרשה י"ב סוף סי' ח' בהיפך המשל זה גבריאל ופחד זה מיכאל ובשי"ר פסוק הנ"ל הגירסא כמו כאן כמ"ש מיכאל שרכם וכמ"ש מיכאל העומד על בני עמך דניאל יו"ד י"ג ופסוק כ"א ודניאל י"ב פסוק א' והוא לעולם חסד וגבריאל הוא דין כמ"ש יחזקאל פ' ט' ופ' י' וכמ"ש יומא ע"ז ילקוט יחזקאל ח' שבת נ"ו ובאיכה רבתי פסוק ולא זכר הדום רגליו וכן הוא בפר"א פרק ד' ד' כתות של מלאכי השרת וכו' מחנה ראשונה מיכאל מימינו מחנה שניה גבריאל משמאלו וכו' וכן יסד

הפייטן מיכאל מימין מהלל וגבריאל משמאל ממלל וכך אנו אומרים בק"ש שעל המטה מימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל וכו' וכ"ש במ"ר פרשה ב' ס"ס י' ובפסיקתא פרשה מ"ו ועי' ב"ר פרשה א' סי' ג' מיכאל מותח בדרומו וגבריאל מצפונו סוף סמי חדא של ב"ר פרשה י"ב סי' ח' מקמי כל הני:

**אמר ב**"ק. ויק"ר פרשה ט' סי' ו':

**כי תקרב אל עיר**. וקראת אליה לשלום:

## פסקה יג

**על ישראל בעגל**. זה ט"ס שהרי כל הפסוקים שהביא בדרשה זו מדבר בענין מרגלים המה לא בעגל וצ"ל במרגלים אך לפי מ"ש לקמן פרשה ז' סי' י' יתכן שצ"ל בעגל ובמרגלים:

**מהו אכנו בדבר**. למה לא אמר בלשון שאמר בעגל ויחר אפי בהם ואכלם ואיך הוא מדה כנגד מדה ע"כ דורש ע"פ מדת מנגד וממעל א"ת בדבֶר אלא בדָבָר שחטא מרגלים היה בדבר ובקול בלא מעשה כך העונש ועי' ב"ר פרשה כ"ח ריש סי' ג' כלשון זה:

**מהו ואורישנו**. שפי' שיגרש אותם כמ"ש בת"א במקום שכתוב ויורש תרגם ותרך וכמ"ש רש"י בחומש כאן ואורישנו כתרגומו לשון תרוכין (פי' כתרגומו במקומות אחרים אך כאן תרגם כפי הכוונה ואשיצינון וזהו מ"ש רש"י לשון תרוכין) ויקשה אחר שאמר אכנו בדבר ואיך אמר ואורישנו שיגרש אותם ע"כ דורש ואורישנו מלשון ירושה שיורש אותם למשה שעל שחטאו בירושה כמ"ש דברים א' כ"א עלה ריש ושם פסוק כ"ב שליחות מרגלים וע"כ אמר ע"פ מדת ממעל ומנגד ואורישנו:

**מהו אשר עין בעין**. נראה אתה ה' ותרגם אונקלוס דבעיניהו חזן שכינת יקרך ה' וא"כ היל"ל אשר בעיניהם ראו כבודך ולמה אמר עין בעין משמע עין אחת בעין אחת ולא שתי עינים ועוד שאמר נראה אתה ה' ולא פירש למי (וכמ"ש ברש"י שהוסיף תיבת להם וזהו ע"פ מדה ט' ולמוד מענינו) ועוד שהיל"ל נראת ומ"ש אתה ה' כפול לשון ועוד שבין תיבת נראה ובין תיבת אתה יש פסיק שמורה שלא לחבר תיבת נראה לתיבת אתה:

**אמר רבי אחא בשם ר**"ל. במ"ר פרשה ט"ז סי' כ"ה ושם ליתא ג' תיבות אלו א"ר אחא ועל כל הדקדוקים והערות הנ"ל שבתיבות אשר עין בעין נראה אתה ה' ע"כ דרשו פסוק זה לכוונה אחרת לבד פשוטו שהוא כתרגומו ודרשו מ"ש עין בעין פי' דבר שקול ועומד במאזנים בשוה זה כנגד זה והוא לשון משנה ב"ב דף פ"ח היה שוקל עין בעין נותן את גרומיו וכאן פי' ושאמר משה הרי יש בכאן שתי דעות ורצונות זה כנגד זה וזה בהיפך זה וכי סידור הכתוב עדיין לא כתב כאן רק דעת ורצון השי"ת שאמר אכנו בדבר ועדיין

לא ביאר דעת משה ובהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"א מוקדם שמאוחר בענין שתיבות אלו מקומם אחר שאמר משה סלח נא לעון העם הזה ועומק טענת משה הנה אתה אמרת אכנו בדבר ואם באמת היה הדין כך והיה רצונך מסכים בהחלט לאבדם הרי שהיה בידך לקיים כן מיד ולמה הודעת לי תחלה הרי בהכרח שהיתה כוונתך שאתפלל עליהם וכמו שהיה בעגל וכן בענין קורח שאמר תחלה הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע התפללו משה ואהרן ובטלו הגזירה וכאשר התלוננו כל העדה והקהלו עוד הפעם כתוב ג"כ הרמו וגו' ואכלה אותם כרגע ומיד החל הנגף בעם ולא המתין עד שיתפלל משה עכ"ז אמר משה לאהרן קח את המחתה וגו' וכפר עליהם וכן היה ואם לא היה מודיע תחלה למשה היה מכלם וכשהודיע למשה היתה כוונתו כאומר בפירוש מדת הדין יעשה שלו ואתה תעשה את שלך להתפלל ולהציל שעל תנאי זה מסרם למשה שיהיה תמיד עומד בפרץ לפניהם ואמר משה הרי לפני שתי דעות ורצונות מלפניך אתה אמרת אכנו בדבר ובזה שהודעת לי כאלו אמרת בפירוש שרצונך שאתפלל לבטל הגזירה של אכנו בדבר וזהו אשר עין בעין שתי רצונות מלפניך שוות זו כנגד זו כמ"ש מדה ט"ו שני כתובים מכחישים ועלי להכריע וזה מרומז בתיבת נראה בפסיק שלא לחברו לתיבות אתה ה' ובהכרח לדרוש אותו כפי הענין נראה א"ת נראָה אלא נראֶה כמו ונחזה אנן המורגל בפי חז"ל כך אמר משה נראה לאיזה צד להכריע ותיבת נראה הוא לשון רבים אתה ואני וזהו אתה ה' ולא אני ובהכרח לסיים ע"פ מדה ט' או אני ולא אתה וכמ"ש בב"ר פרשה פ"ד סי' י"ד ושמ"ר פרשה ל"ב סוף סי' ח' ע' מש"ש ובויק"ר פרשה ט"ז סי' א' וחלילה לומר שמ"ש נצח שנהפך משה מתפלה לנצחון אלא כך טעון הנה אם תכריע לצד אפך שאמרת אכנו בדבר תפסיד עמך ותאבדי ותעבור על שבועת אבות ובכן לא תשמח כאשר לא שמחת במבול ובאבוד מצרים בים אף כי באבוד עמך שקבלו בסיני תורתך והם בני האבות והשבטים שנשבעת להם ואם תכריע לצד רצונך בתפלתי סלח נא תרויח עמך ותשמח בקיומם ותקיים שבועות אבות והשבטים וזהו רצונך שינצחו את הדין ולהכנס לפנים משורת הדין ומה נפלאו דברים אלו במ"ש ברכות ריש דף ז' מכאן שהקב"ה מתפלל מאי מצלי יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' עד ואכנס להם לפנים משורת הדין וכמ"ש פסיקתא רבתי פרשה ט' סי' ג' למנצח למי שמבקש להנצח כשאני מנצח אני מפסיד וכשאני מנוצח אני שמח ומשתכר נצחתי דור המבול לא אני הפסדתי וכו' אבל בימי משה שנוצחתי (פי' שנצחני משה) עשיתי שכר שלא כליתי את ישראל הוי למנצח למי שמבקש להנצח וזהו שאמר משה ועתה יגדל נא כח ה' להכריע כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים ורב חסד נושא ופשע וגו' עד כגודל חסדך

כמ"ש סוף מיכה כי חפץ חסד הוא וזהו סלחתי כדברך שהכרעתי לצד כף של סלח נא וכמ"ש במדרש תהלים מזמור צ' מה כתיב ויאמר ה' סלחתי כדברך אמר הקב"ה אלו הרגתי את ישראל הייתי מכשיל לעצמי מחזיק אני טובה למשה שבקש עליהם רחמים וכמ"ש פסחים דף קי"ט:

**ויאמר ה' סלחתי כדברך**. עי' שמ"ר פרשה נ"א סי' ד' שתפלה זו משותפת לעגל ולמרגלים וכמו שכתבתי לקמן פרשה ז' סי' י' וכל דרשה זו והסמוכה הובא דרך אגב דחשיב ענינים שגזר משה וקיים הקב"ה:

**יישר כחך ששברת**. שבת דף פ"ז שמ"ר ריש פרשה כ"ח ופרשה י"ט וסי' ג' וטעם היישר כמ"ש שמ"ר פרשה מ"ג בסי' א' תידין כפנוי' ושבירתן לטובת ישראל וגם לכבוד ה' כמ"ש שמ"ר פרשה י"ט שם ואף דשם מפורש שדרש ק"ו זה נקרא מדעתו וכמ"ש כאן מעצמו:

**אשר שברת**. שהול"ל ששברת מהו אשר ודורש מלשון אשרי האיש:

**אלא ואשלח מלאכים**. אל סיחון דברי שלום וכמ"ש שמ"ר פרשה י"ט סי' ג':

**לא יהו פותחין אלא בשלום**. ובשביל מאמר זה הובא כל דברי הסימן לכאן וצ"ע שהרי במשנה תורה שנה מה שנאמר בסיני ובאהל מועד וא"כ כבר ידע מכבר פרשה זו שצריך לפתוח בשלום ואיך אמר שמכאן למד וכן איתא בספרי דמכאן למד וענין סיחון היה בשנת הארבעים ולפי מ"ש בסימן הסמוך יש ליישב שפרשה זו מדבר במלחמת הרשות במ"ש בספרי הובא ברש"י בחומש ומשה הוסיף אף במלחמת חובה כמו במלחמת סיחון שצוהו השי"ת להלחם אתו וכן יהושע נלחם מלחמת חובה:

## פסקה יד

**מי קיים הפרשה**. של קריאת שלום אף במלחמת חובה כמו משה בסי' הקודם:

**פורש דאטגמא**. ובירושלמי שביעית פרק ו' ויק"ר פרשה י"ז סי' ה' הגירסא שלש פריזדוגמאות ופירוש אחד להם הודעות דת וגזירה:

**מי שמבקש לילך**. מי שמבקש לפנות מארצו לארץ אחרת הרשות בידו:

**ומי שמבקש לעשות שלום**. מרומז במ"ש יהושע י"א י"ט לא היתה עיר אשר השלימה את בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו' כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם לבלתי היות להם תחנה כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה הרי מפורש שאם היו משלימין היה להם תחינה ולא החרימם ולא השמידם ומ"ש יהושע ט' אצל הגבעונים אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית וכמ"ש דברים ז' ב' לא תכרות להם ברית ולא תחנם האמת בזה שאין השלום ברית שהשלום הוא שלא הלחם עמהם אבל עם אחרים ילחמו עמהם לא היו ישראל מחוייבים

להלחם עבורם ואם לא היו מבקשים רק שלום היו פועלים מיד אך הגבעונים ידעו שאם ישלימו לבד ילחמו עמהם מלכי הכנענים ויכריתום ע"כ עשו בערמה לבקש כריתות ברית שיהיו ישראל מחוייבים גם ללחום בעדם ועל זה הקפידו עליהם ישראל ואמרו להם אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית כי אם שלום לבד וע"כ כתוב בפסוק ט"ו ויעש להם שלום ויכרות להם ברית אח"כ ראיתי במפרש זרע אברהם על הספרי כאן שהביא דברי הרמב"ם והרמב"ן והרא"ם באריכות ומה שנראה לי בישוב המאמר כתבתי:

**גרגשי עמד ופנה**. ומה שיש לדקדק בזה ע' בוי"ר פי"ז:

## פסקה טו

**ומכבד לאדם גדול**. שאפילו הרעה שאין בידו לעשותה מבקש תחבולות לעשותה על ידי אחר אך הקב"ה אפילו שבידו לעשותו אינו עושה והדרשה השניה לענין השלום היא העקרית אך הדרשה הראשונה הובא דרך אגב:

**חס הכתוב עליהם**. אחר שקבלו ענשם במצרים ועל הים צוה שלא ליטור להם איבה עוד לעולם וכמ"ש במ"ר פרשה כ"א סי' ד' שתים בחרב וכו' ע"ש שאחר שדנם בים פסקה השנאה ממצרים ועי' שמ"ר פרשה כ' סי' י"ב וי"ד:

**מעשה ברבי מאיר**. ויק"ר פרשה ט' סי' ו' כל הענין:

**מתפסק**. הוא פיהוק הנזכר בברכות דף כ"ד שבת קל"ו נדה ס"ג והביאם הערוך ערך פה"ק ופי' שפותח פיו בכל כחו וכן פי' רש"י שם פיהק פיו הקים עד שנראה הפה כמו שפסק הנקרא בלע"ז (גענעצין) והוא סימן למי שיש בו עין רעה ויש לזה לחשים ובעת הלחש צריכים לרוק לעין ומ"ש ללחוש לעין פי' לומר לחש של חולי עין רעה ובויק"ר שם המעשה בשנוי:

**שאמר הכתוב דבר של בדאי**. ב"ר פרשה ק' סי' ח' וש"נ ושם הגירסא שאמרו השבטים דבר של בדאי ועמ"ש שאין פירושו שהדבר שקר מעיקרו אלא פי' שהענין בעצמו יש לו עיקר אלא שלא נאמר בלשונו ואין זה אלא שנוי ולא שקר:

**חביב הוא השלום**. במ"ר פרשה י"א סימן ז' יותר מפורש:

**שנתנו לפנחס**. עי' עוד במ"ר ריש פרשה כ"א:

**חותמיהם של ברכות**. ויק"ר סוף פרשה ט':

**הנני נוטה אליה**. ובריש הענין שמחו את ירושלים:

**אמר דוד**. המזמור פ"ה אמרו בני קרח ועכ"ז כל ספר תהלים נקרא על שם דוד ומשמעות הכתוב אשמעה מה ידבר האל שנטה אזנו לשמוע מה שידבר ועי' במ"ר ריש פרשה י"ב שדורש פסוק זה על משה:

**כלי מחזיק ברכות**. עיין ברכות דף ס"ד ע"א:

## פרק ו

### פסקה א

**תינוק שנולד כשהוא מהול**. ב"ר סוף פרשה מ"ו שבת פרק י"ג ובירושלמי הלכה ב' יבמות ריש פרק הערל ומ"ש מהו שיהא מותר למול הכוונה למול בשבת כמ"ש ב"ר שם אליבא דרבי אליעזר בנו של ריה"ג ובירושלמי שם ושם דורש מפסוק המול ימול שאפילו שנולד מהול חייב למולו מה"ת ומאחר שחייב למולו חייב גם בשבת ומ"ש מפני בריתו של אברהם אבינו ע"ה כמ"ש בראשית י"ז ט' ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך וגו' זאת בריתי אשר תשמרו וגו' המול לכם כל זכר:

**שתי מלות**. ע"פ מדה י' היינו כשיחתוך העור החיצון יקרע את העור הפנימי:

**למולות שתי מילות**. בירושלמי פ' הערל דר"ע נפיק ליה המול ימול על שתי מילות מילה ופריעה מילה וציצין דסובר לשונות כפולים רבויים הם אך ר"י דסובר לשונות כפולות דברי תורה כלשון בני אדם יליף מפסוק למולות ע"ש השנויים שדברי ר"ל שם בא"א אך כאן אין השנוי מפסיד לא רציתי להאריך כמ"ש שם:

**וכשם שרחמיו על האדם**. עי' ויק"ר פרשה כ"ז סי' יו"ד ומש"ש כך רחמיו על הבהמה שלא יקריבנה עד שתבא לכחה ותרגיש בהנאת העולם ולרחם על אמה שתשתעשע בוולדה עד שתשוב לבריאותה שע"כ כתוב ויקרא כ"ב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' וכן פסוק אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד שם הוא וזה ג"כ מכח הרחמים וכן על העופות כמ"ש כאן וכמ"ש ורחמיו על כל מעשיו ומ"ש ברכות דף ל"ג במשנה האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' משתקין אותו הענין בזה אעפ"י שהוא מרחם על הכל אך אנו נצטוינו לשמור מצוה מגזירת המלך ולא בעבור הרחמים אך לדרוש טעמי המצות גם זה אחד מן הטעמים הרבים שיש לכל מצוה משום רחמים ומאן דאמר שם בגמרא מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית סובר ג"כ שטעם המצוה משום הרחמים אלא שמתפלל כשם שרחמת על זה ולא על זה הרי שמטיל קנאה בין הברואים וירבו עליו קטיגוריא שכשם שמזכיר שאינו מרחם על אחרים כך לא ירחמו עליו:

## פסקה ב

**כענין שנאמר ושקל בפלס**. שם הכלי ששוקלים בו נקרא פלס (בעזמן בלע"ז) ופעולות השיקול ע"פ מדת ממעל נקרא פליסה וזה בדברים גשמיים וכן בדברים רוחניים ושכליים נקרא שיקול השכל בזה פליסה מושאל מפליסת דברים הגשמיים:

**לא תהא אומר**. עי' תנחומא עקב סי' ב' כל מאמר זה ובמדרש תהלים מזמור ט' ובירושלמי פאה פרק א':

**חוץ משתי מצות**. שאין המשל נוהג בהם ואין ללמוד משתי מצות אלו שמתן שכר שוה בכל המצות שהרי משנה שלמה שנינו לפום צערא אגרא ואיך יהיה שוה שכר קיום שבת החמורה לשכר כסוי דם חיה ועוף ואיך יהיה שוה שכר כבוד אב ואם החמורה לשכר מצות שלוח הקן ועכ"ז בהכרח לומר שלכך העלים השכר בכל המצות כדי שנעשה כל המצות בתוכו ולכך פרט שתי מצות אלו שנדע שגם במצוה שנראה קטנה דומה בשכרה למצוה היותר גדולה. וזוכים ע"י הקטנה להשכר הגדול של אריכת ימים ובהכרח לומר שגם שכר האריכות ימים של מצוה הקלה אינו דומה לשכר אריכות ימים של החמורה ועל שהשכר האמתי הוא בעוה"ב אשר עין לא ראתה ואין בעוה"ז לא אומר ודברים ולא דמות ודמיון של שכר העוה"ב ע"כ לא תפסה התורה רק שתי מלות והארכת ימים שבעוה"ז אין דבר יקר וחביב מאריכות ימים והנמשל אין לפרשו ואין לפרטו ונסמך בזה על אמונתו וחסדו ויכלתו של הקב"ה ונאמן הוא בעל מלאכתנו שישלם לנו שכר פעולתנו עיין חולין דף קמ"ב:

**שלח תשלח את האם**. והנה בכל המקומות שציינתי הם מאמרים חלוקים עיקר בעל הדרשה הוא רבי אבא בר כהנא והמשל תני רבי חייא וחותם ראב"כ הנ"ל ומ"ש שתי מצות תני רשב"י ואח"כ עוד הפעם אראב"כ וכן הוא בתנחומא ובירושלמי שם ששני המאמרים ראב"כ אמרם ע"כ שטעמם אחד כמו שפרשתי אף כי לפי מ"ש כאן שכלל הכל במאמר אחד בהכרח שפונה הכל לכוונה אחת. ומ"ש כאן חוץ משתי מצות שהרי בסוף סדר זה אצל משקולות ג"כ כתוב למען יאריכון ימיך על האדמה וכן במזוזה בסוף עקב למען ירבו ימיכם על האדמה ואולי הכוונה שחושב היותר חמורה מהכל והיותר קלה מהכל אך השאר לו חמורה ולא קלה:

## פסקה ג

**כי לוית חן**. פשוטו מלשון עטרה כי העדי של הראש הוא העטרה וכמ"ש במדרש משלי א' אם עשית כן נעשין ד"ת נזר לראשך אלא שא"כ היל"ל כי עטרה הם לראשך ע"כ דרש לוית מלשון חיבור כמ"ש הפעם ילווה אישי וכמ"ש וילוו עליך מענין לויות ולולאות

וכאן פי' שיתחברו אליך ויסבבו אותך לעת זקנתך שאז נעשה רש וחלש בכחו ועמי הארץ מתבזים בזקנותם אך ת"ח יותר מתכבדים בזקנותם וכמ"ש באבות הלומד מן הזקנים וכו' וא"כ מהו לראשך א"ת לראשך אלא לרשיותך ע"פ מדה כ' ומדת ממעל ועי' חולין דף נ"ג בא"א ע"פ המדות:

**המצות מלוות אותך**. ר' פנחס דורש לוית מלשון לווייה בלשון חז"ל ובתרגום אונקלוס ואברהם הולך עמם לשלחם אזיל עמהם לאלוויותהון ומ"ש הם לראשך לפי הפשט ע"פ מדה ט' וי"ז ועטרה לראשך כמ"ש ועטרת תפארת בראשך על שהמצות מלווה אותך בחן ע"כ הם נעשים עטרה לראשך:

**אם עשית לך דלת**. לשון המדרש ראיה לדעת הרמב"ם שאין הבית חייב במזוזה אלא א"כ העמיד לו דלתות וא"כ עיקר הראיה ממ"ש ובשעריך וכמ"ש הבית יוסף בשם הרמב"ם לחכמי לוניל ולא הביאו המדרש הזה שמפורש כאן דלת:

**כי יקרא קן צפור לפניך**. בדרך כי כל המצות שחשב הם במקום ישוב שאין מצוין כל כך העופות בקניהם שעיקרם בדרך ביערים:

## פסקה ד

**בן עזאי אומר**. אבות פרק ד':

**כתיב למעלה**. עי' ויק"ר פרשה כ"ט סי' ה' שורש לדרך דרשה זו בכל מקום שכתוב כן במדרש והוא מענין מדות סמוכין כמ"ש בתנחומא כאן בסוף סי' א' לפיכך נסמכו פרשיות אלו זו לזו:

**מתוך כך כי יהיה לאיש**. בתנחומא גורס אם ניצל מזו לא ניצול מזו כפירושו אם ניצול ממשפט בן סורר ומורה סוף שיפול במשפט מות כאשר יגדל וכמו שהיה הענין באבשלום שהיה בן יפ"ת בת תלמי מלך גשור וסופו שהיה בו חטא מות והומת ונתלה על עץ וכמ"ש והומת ותלית אותו על עץ:

## פסקה ה

**אר"א לא היה צריך וכו'**. פי' לא הי' צריך הקב"ה לתבוע עלבון של צפור השדה שהיא הפקר והלא צוה לשחוט בהמות וחיות והעופות אלא שאין הכוונה לרחם על העוף אלא ללמד אותנו דעת ולא צוה כן בדבר שיש בו חסרון כיס כי חס הקב"ה על ממונם של ישראל אלא לזה שזוכה מן ההפקר ושנלמוד מזה שרצונו של הקב"ה שיעסוק האדם בדבר שיש בו תיקון העולם וכבודו אף כי בצרכי תורה ומצות:

**בניה מכפרים עליה**. על שעסקה להעמיד בנים ועל שלוקחים ממנה בניה ע"כ צוה לשלח אותה לנפשה:

**שהוא מכפר עליהם לעתיד לבא**. בעבור זכות אבות ובעבור בריתו ושבועתו אותנו שישלח נפשותינו חפשי מהגיהנם. ובתנחומא איתא מה מי שמקיים עצות שילוח הקן נאמר ייטב לך אדם שמת בנו על אחת כמה וכמה שיכפר לו:

## פסקה ו

**יש מזיק שקושט כחץ**. במ"ר פרשה י"ב סי' ג' ושם מבואר ודייק מ"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם שהענין מדבר במזיקין והוקשה לו מ"ש מחץ יעוף יומם שאצל כחץ שייך יריה ומורה ולא עפיפה שעפיפה שייך בעוף ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל ודו"ק כאלו כתוב מחץ מורה ומעוף יעוף וזהו שאמר שקושט כחץ ומורה כעוף ויריית החץ בפעם אחד הוא יותר מעפיפת העוף בפעם אחת אלא שהחץ כחו כלה בפעם אחת וטיסת העוף אינו כלה רק שטס פעם אחר פעם וכל טיסה קטנה הרבה מיריית חץ בפעם אחת וניתן למזיק זה כח היפה שבחץ שטס בטיסה אחת כמו יריית חץ והרבה טיסות כמו עוף ע"פ מדה כ"א. ושם במ"ר הגירסא א"ר ברכיה וכו' ומי יצילך ממנו שילוח הקן שכן כתיב למעלה כי הוא יצילך מפח יקוש אין פח אלא צפור כענין שנאמר התפול צפור על פח הארץ וכתיב כי יקרא קן צפור וכן הוא במדרש תהלים מזמור צ"א (מה פח האמור שם יש בו צפור אף פח האמור כאן יש בו צפור (ומ"ש מפח פי' שמחמת פח וציפור יצילך) ועי' לעיל פרשה ה' סי' י"ט:

**מה שכר אתה נוטל ואת הבנים**. תנחומא כאן בסי' ב' והוקשה לו למה אמר הפסוק ואת הבנים והיל"ל ואת האפרוחים או הביצים תקח לך כמ"ש ברישא דקרא והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים ע"כ דורש ואת הבנים על בנים של אדם המשלח:

## פסקה ז

**כל זמן שתארע לידך**. וכל' הגמרא חולין קמ"א שלח אפי' מאה פעמים תשלח אפי' לדבר מצוה וכאן משמע שדורש מהכופל וא"כ אין ללמוד מכאן רק על ב' פעמים ע"פ מדה י' ואפשר שאם היה כתוב שתי פעמים שלח היה דורש ע"פ מדה י' אך מאחר שכתיב שלח תשלח דורש הרבה פעמים וכדומה לזה ראיתי בפסחים שכחתי המקום:

## פסקה ח

**כל הנגעים**. נדה דף נ' לעיל ריש פרשה ה':

**על ידי עין רעה**. אעפ"י שיש לו אומר שאין לו מחמת שעינו רעה על חבירו עי' במ"ר פרשה ז' ריש סימן ה' כל הענין וכן על לה"ר שם ושם ומ"ש על ביתו תחלה עי' ויק"ר פרשה י"ז סוף סי' ג' תחלה הם באים על ביתו וכל הענין שם ותבין כאן:

## פסקה ט

**סוף בבן אומתך**. עי' פר"א פ' נ"ד ומלמדנו שלא לדבר כלל ודורש שמאחר שכתוב באחיך א"כ מ"ש בבן אמך מיותר ואם הכוונה לדרוש באחיך היינו מאב ולא מאם ובן אמך מאם ולא מאב עדיין יקשה מה הפרש בין זה לזה ומה קמ"ל ע"כ דורש אל תקרי אמך אלא אומתך ותחלה מדבר באחיך באח ורע שלא מאומתו ואח"כ בבן אמך באח וריע שהוא בן אומתו שמא משהרגיל לשונו לדבר רע סוף שידבר על הכל וריב"ל דורש שמ"ש מאחיך פי' בן אביך ולא בן אמך ומ"ש בן אמך פי' שהוא בן אביך ואמך יחד שהאיבה יותר גדולה ועכ"ז תדבר ג"כ עליו מחמת הרגל לשון:

## פסקה י

**המקרא הזה מדבר**. ויק"ר פרשה ט"ז סי' ה' מדרש תהלים מזמור נ"ב ומ"ש וחבל את מעשה ידיך דורש שם על המצות שעשה ע"ש עוד:

**כיצד אל תתן**. איך ע"י פיו יחטיא הבשר:

**מהו אל תאמר לפני המלאך**. לאיזה מלאך יאמר ודורש ע"פ מדה י"ז על המלאך ששומע וכותב כל מה שהוא מדבר. עי' ויק"ר פרשה ל"ב סי' ב' וש"נ ומבואר:

**מהו ובעל כנפים**. מתמה על כל הפסוק איך יוליכו עוף השמים הקול ובעל הכנפים איך יגיד ע"כ דורש ע"פ גז"ש על מיכאל כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים שהוא מיכאל כמ"ש מיכאל אחד השרים הראשונים וכן על גבריאל כמ"ש והאיש גבריאל וגו' מועף ביעף הרי שהמלאכים מגידים מה שהאדם עושה:

**וחבל את מעשה ידיך**. כי תחלה באים הנגעים על ביתו ורכושו שהם מעשה ידיו של אדם כמ"ש אצל איוב מעשה ידיו ברכת:

## פסקה יא

**א"ר יצחק**. בא לדרוש פסוקים של מרים שבסוף בהעלותך שדברה מרים ואהרן במשה והיה לו להקדים אהרן תחלה כמ"ש שם אל משה ואל אהרן ואל מרים עוד שם ויקרא אהרן ומרים רק בפסוק אחד כתוב ותדבר מרים ואהרן ע"כ דורש ע"פ המשל ותדבר מרים זה ניחא. שמא גם אהרן:

**איש שלומי אשר בטחתי**. ואם כפשוטו על דוד ואחיתופל איך אומר אשר בטחתי בו והלא דוד אמר אל תבטחו בנדיבים וכדומה ע"כ דורש על משה ואהרן ומשה הוא ישראל וישראל הוא משה וזהו איש שלומי שמשים שלום על ישראל בברכת כהנים ומ"ש אשר בטחתי בו פי' שבו בטחתי שיקיים שליחותי כנגד מלאך המות שאין אחר שיוכל לעשות כן:

**רבי לוי אמר ר' מדות**. בב"ר פרשה מ"ה סי' ה' בשינוי הגירסא דרבנן אמרי ד' ור"י בר"נ מוסיף שתים ור"ל מוסיף עוד שתים ע"ש:
**לבראת את חוה**. ב"ר פרשה י"ח סי' י"ב וש"נ ומבואר:
**ותצא לאה**. בב"ר פרשה י"ח איתא ותצא דינה ושניהם אמת כמ"ש בב"ר ריש פרשה פ':
**פרדניתא**. בערוך ערך פרד ב' גורס פרדנית שתרגום אשת כסילות אתתא סכלתא ופרידתא ובב"ר י"ח שם הגירסא ופרסנית:

### פסקה יב

**ד"א זכור**. עי' פירושו לעיל פר' ב' סי' ל' בשם מוסף ערוך ובמ"ר פר' ז' סי' ג' וכוונת המדרש כאן לפרש מ"ש כאן זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים ומ"ש בסוף בהעלותך שדברה על משה היה בחצרות בשנה השנית ולמה הזכיר בצאתכם ממצרים ע"כ דורש שהכוונה לזכור גם מה שעשתה בעת יציאת מצרים שהתחסדה עם ה' לומר שירה בים ועתה באת לכלל לשה"ר לדבר במשה:

### פסקה יג

**התחיל צווח**. כמ"ש בסוף בהעלותך ויצעק משה אל ה' שע"כ צוה לנו שנזכור זאת שגם אנחנו נתפלל על החולים ואף כי על הקרובים ועל שכתוב כאן שתי פעמים נא. נא רפא נא אמר המדרש בכל לבו ובכל נפשו:
**אם מרפא אתה**. וכמ"ש בספרי ריש פ' ואתחנן ואמר אל נא רפא נא הודיענו אם אתה מרפא אותה אם לאו והמדרש הוסיף טוב טעם אם אתה מרפא אותה הרי מוטב שיותר טוב שירפא אותה הקב"ה וזהו אל נא רפא וע"פ מדה ט' ואם לאו אני מרפא אותה:
**מלכיא**. פי' במוסף ערוך חולי בל"י:
**סדרן של נגעים**. בפרשיות תזריע מצורע:
**סילקתי שכינתי**. לעיל פרשה ה' סי' י' בביאור:
**יכרת ה' כל שפתי חלקות**. לשון מדברת גדולות שיכרת השפתים עם הלשון:
**כולכם זכין לתורה**. והתורה מרפאת הלשון כמ"ש מרפא לשון עץ חיים ערכין ט"ו לעיל רפ"א:

## פרק ז

### פסקה א

**הלכה אדם מישראל**. ההלכה ופירושה שייך למ"ש בסדר זה ענין הברכה והקללה בהר גריזים ושינה בפ' י"ב פעמים אמן ואגב זה הביא ענין של אמן:

**מפני הטירוף**. ולא יוכל לחזור לברכת שים שלום אחר ברכת כהנים:
**למה לפי שאין גדול**. פי' למה יענה אמן באמצע תפלה מאחר שיש לחוש איך יכניס עצמו בחששא:
**ג' איספליאות**. כתב במ"ע לא ידעתי פירושו אולי צ"ל איסכליות ופי' בנ"י דקדוקים ופירושים ועי' במ"ר פרשה ט' סי' ל"ה ובירושלמי סוטה פרק ב' הלכה ו' מדרש תהלים סוף פרשה ט':
**והשביע אותה הכהן**. והסוטה אינה נשבעת אלא אומרת אמן הרי שהאמן היא השבועה:
**ואמר כל העם אמן**. שעונים על מה שאמרו הלוים ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ועונים אמן שמקבלים עליהם המצוה שלא יעשו וכן כל הי"ב ארורים פי' שמקבלים עליהם המצוה:
**אמן כן יאמר ה'**. ואין כאן לא שבועה ולא קבלת מצוה אלא שיאמינו הדברים שאומר:
**לענות אמן לעתיד**. כמ"ש ברוך ה' לעולם אמן ואמן תהלים סוף פ"ט אמן בעוה"ז ואמן בעוה"ב וכמ"ש פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים ב"פ אמן:
**זוכה לכנוס בכ"כ לעוה"ב**. עי' סנהדרין דף צ"א הובא ילקוט תהלים פ"ד:
**קול ששון וקול שמחה**. ע' לעיל בדברים סוף פרשה ב' ועי' ברכות דף ו' ב' הדרשה הב' המשמח חתן זוכה לתורה ועי' תנחומא כאן סי' ד':
**אם שמוע תשמע**. שמוע בעוה"ז תשמע לעוה"ב ופסוק זה כתיב אחר י"ב אמנים ע"כ סמך הדרשות יחד:

## פסקה ב

**מהו אשרי אדם שומע לי**. שאם על השומע כפשוטו הרי כתוב בפסוק הקודם ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמורו שמע מוסר וחכמו ועוד איך אומר לשקוד על דלתותי איזה מצוה יש בשקידת הדלתות ע"כ דורש ע"פ מדת ממעל בלשון חכמים שנקראו הלכות שמועות ושמעתתא ודורש אשרי אדם שומע לי לענין התוכחה ששמועותיו לי לשמי ומ"ש לשקוד על דלתותי לענין התפלה שיכנוס לפנים מב' פתחים עי' ברכות דף ח' עמוד א'. ומהו לשמור מזוזות אם פירושו מזוזות של בית איזה מצוה יש בזה שישמור תמיד המזוזות ואם הכוונה על מזוזות של בהכ"נ ובהמ"ד הלא אין חייבים במזוזה כלל ע"כ דורש אם אינו ענין על שמירת מזוזות תנוהו ענין שישמור שמועותיו של בהמ"ד ודלתותיו של בהכ"נ כמו המזוזות הם העץ שסביב חלל הפתח שהם עושין תואר הפתח שהם תמיד סביב הפתח כך האדם בהתמדתו בתורה עושה לו פתח בתורה וכמ"ש פתחו לי שערי צדק וגו' זה השער לה' וגו':

**ולא מצא כבודי שם**. עי' ברכות דף ו' עשרה קדמה שכינתא ואתיא ואז אלהים נצב בעדת אל ע"פ מדה י"ז:

**כי מוצאי וגו' ויפק רצון**. ואינו מפורש איזה רצון ומפורש כאן ובאו עליך כל הברכות האלה. ובזה דורש מ"ש כאן והיה אם שמוע תשמע בקול ה' שיהיה שמועותיו לשם ה' ומ"ש לשמור כמ"ש לשמור מזוזות פתחי כנ"ל ונלמדים הפסוקים זה מזה ודוק שפסוקי משלי באים לפרש פסוקי תורה:

## פסקה ג

**לריח שמניך**. בא לדרוש מ"ש כאן בפסוק והיה אם שמוע וגו' ונתנך ה' עליון וגו' וכמ"ש בסוף הדרשה כאן וכאן התחיל שהתורה דומה לחמשה דברים ולא פירש אלא דמיון השמן אגב הדרשה האחרונה ששייכת כאן ובתנחומא כאן חושב מעלת ג' דברים מים שמן דבש ועי' ויק"ר פרשה ל"ו סימן ב' דשם חישב מעלת היין אך בשי"ר פסוק כי טובים דודיך מיין חושב מעלות כל הה' דברים לענין התורה ועי' במ"ר פרשה ב' סימן ג' ועי' בשי"ר פסוק לריח שמניך ובשמ"ר ריש פרשה ל"ו ודרשה זו ע"פ מדה כ"א שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהם וה"ה לג' מדות ולד' ולה' כמ"ש כאן שהתורה נמשלה בכל כח היפה שיש בה' מדות אלו:

**והיה ראשיתך מצער**. וס"ד ואחריתך ישגא מאד שמתגדל בעוה"ז ובעוה"ב:

**חיים לעולם**. לכל מיני מאכל ולרפואות ומלאכות ולסיכת כל הגוף לבד האורה שחושב בפני עצמו:

**אינו יכול להתערב**. אף אם היה עומד מן הצד או למטה היה סגולתו לעמוד בפני עצמו וסגולתו עוד שעומד תמיד למעלה מהכל:

**אני שומע תפלתך**. דורש כופל הלשון שמוע תשמע שמוע למצותי תשמע אל תקרא תשמע אלא תִשְׁמַע וע"פ מדה ט' תשמע תפלתך ועי' תנחומא כאן סימן ד' באריכות:

**בקרב חכמים תלין**. פי' אוזן שומעת תוכחת חיים מחכמים חיים בקרב חכמים תלין אף לאחר שישכבו החכמים וילינו בקבר תהיה תמיד עמהם וכשיקיצו לעוה"ב תהיה ג"כ עמהם וכמ"ש בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך ודרשו באבות סוף פרק ו' בהתהלכך תנחה אותך בעוה"ב בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך בעוה"ב עי' במדרש רות רבה פסוק ליני הלילה והיה בבוקר ליני היינו בקבר והיה בבוקר היינו בשיקומו בתה"מ:

## פסקה ד

**בל למד צדק**. זהו לזכות על הרשע שלא למד ואינו יודע מה לעשות ואף שהוא רשע ולבו רע ויתכן שאף אם היה יודע לא היה עושה עכ"ז זכות היא לו שלא למד:

## פסקה ה

**בשכר המצות**. שמאחר שכל חיות ב"א הוא מברכת השדה היה לו להקדים ברכת השדה ולומר תחלה ברוך אתה בשדה ואח"כ בעיר. ע"כ דורש שהברכה באה ע"י המצות שאדם עושה ומצות שבעיר רבים וקרובים ותדירים ע"כ מקדימם ואחר כתבי זאת מצאתי כן בתנחומא בהדיא כאן בסי' ד' וז"ל היה צריך לומר ברוך אתה בשדה ברוך אתה בעיר ע"ש התירוצים והתירוץ הב' שם כמו כאן ורבנן דורשים ע"פ מדה ט' כתיב ברוך אתה בעיר ע"י שנתברכת בשדה:

**מדבר במשה**. הוקשה לו שהרי בתחלה יוצאים ואח"כ באים והיל"ל תחלה ברוך אתה בצאתך ואח"כ בבואך וע"כ דורש על משה שהביאה קודם היצאה שהיה ברוך מיד בבואו לעולם שקירב לבתי' בת פרעה כמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' ג':

**יחי ראובן**. וכמ"ש בת"א שם יחי ראובן בחיי עלמא עי' ב"ר פרשה צ"ח סימן ד' יבא משוי ממים ויקרבך ועי' ב"ר פרשה פ"ב בסי' ב' שדורש פסוק זה על יעקב:

**בפרגמטיא**. כפשוטו בבואך לעיר בסחורה ובצאתך לסחורה והיל"ל תחלה היציאה ואח"כ הביאה וזהו שאמר ודוד מפרשה שדוד הקדים היציאה לביאה רק בתורה בא להורות על הדרשות הנ"ל:

**בביאתך לעולם**. כבר הוא ברוך שהנשמה טהורה מבריאתה מן החטא וברכה ותזכה שכן יהיה גם בצאתך מן העולם. ועיין קה"ר פסוק עת ללדת ועי' ב"מ דף ק"ז:

## פסקה ו

**מהו יפתח**. משמע שסגור וצריך פתיחה:

**שלש מפתחות**. ב"ר פ' ע"ג סי' ד' וש"נ:

**כתחיית המתים**. ב"ר פרשה י"ג סי' ו' ע"ש וש"נ:

**ומה כתיב אחריו יחיינו**. הנה תחלת כתיב בפסוק ב' יחיינו מיומים ובפסוק ג' ונדעה נרדפה וגו' ויבא כגשם והיל"ל מה כתוב קודם. ואחר זמן רב מצאתי שגם בילקוט כן הגירסא מה כתיב אחריו וקשה לשבש בשני מקומות ונתתי לבי לעיין ומצאתי ת"ל שכוונתו לדרוש מ"ש ונחיה לפניו הרי שכבר בא וכמ"ש אצל מיתת בני אהרן וימותו לפני ה' כי כבר בא וכמ"ש לפני ה' כי בא ואיך אמר אח"כ ויבא כגשם לנו הרי שעדיין לא בא מדה ט"ו ב' כ"מ ומכריע ע"פ מדה ל"א שפסוק ויבא כגשם קודם פסוק יחיינו

שאחר שיבא כגשם אז יחיינו ונחיה לפניו ואגב שהזכיר הפסוק דורש בו ועכ"פ הרי שהפסוק משוה ומשקל ביאתו להחיות מתים לעתיד כגשם והמדרש מדבר בגשמים אומר ששקול כתחיית המתים פי' שענין הגשמים שאנו מורגלים בו שע"כ אין אנו מרגישים בגודל הפלא ע"כ אומר ששקול בפליאתו כמו תחה"מ. והפסוק מבטיח על תחה"מ אומר שיהיה טובתו כטובה הידוע לנו מהגשמים:

**אף משא ומתן**. ב"ר פרשה י"ג סי' ט"ז ומוכיח מפסוק לתת מטר ארצך והוא סופו של הפסוק יפתח ה' שדורש עתה ומעשי ידיך הוא משא ומתן: היה מכרך. שם פרשה י"ג סי' ט"ו:

**בזו כתיב יד**: גם זה בפ' הנ"ל:

**ירונו יושבי סלע**. ותרגם יונתן ישבחון מתיא כד יפקון מבתי עולמיהון:

## פסקה ז

**בזכותכם הם באות**. ב"ר פרשה ס"ו בסוף סי' ב' ושם רבי לוי אמרה:

**את רבי יוחנן ב**"ז. ושם איתא ריב"ק:

## פסקה ח

**שנתנה תורה על ידיהם**. באהרן מפורש סוף משפטים ועלית אתה ואהרן וזה היה קודם מ"ת כמ"ש רש"י שם והוא מהמכילתא וכמה פרשיות כתוב בהם וידבר ה' אל משה ואהרן אך על מרים אינו מפורש אך לפי מה שדרשו במכילתא יתרו ותגד לבית יעקב אלו הנשים מן הסתם היה על ידי מרים הנביאה וכמ"ש אצל השירה ותצאנה כל הנשים אחריה וגו' וכמ"ש פסיקתא רבתי פ' כ"ו ג' נביאים היו באותו הדור ירמיה צפניה חולדה ירמיה בשווקים צפניה בב"כ חולדה אצל הנשים:

**הפחות בימי משה**. מכילתא יתרו פסוק לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראו יחזקאל וישעיה שנאמר וביד הנביאים אדמה פי' שהם לא ראו אלא דמות אבל ישראל ראו בעיניהם פנים בפנים ומ"ש יחזקאל גדול בנביאים אין פירושו שהיה גדול מכל הנביאים שהרי אמרו שישעיה דומה לבן כרך ויחזקאל לבן כפר שראה ובויק"ר ריש פ"י מפורש שישעיה גדול מכל הנביאים אלא פי' שהיה נביא גדול בתוך הנביאים על שפירש כבוד מראה המרכבה לפנינו יותר מכל הנביאים והביא כל זה לכאן אגב מ"ש בפסוקים המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגם מאמר רשב"י הוא במכילתא שם על הפסוק הנ"ל וע"כ הובא לכאן ועי' ג"כ ב"ר פרשה ע' סי' ט':

**הקהל לי את העם**. וכן כאן ויקרא משה אל כל ישראל:

**בקרי' נתנה לו**. והקריאה מורה על החיבה כמ"ש ויק"ר פרשה א' סי' י"ב לשון שמלאכי השרת משתמשים בו ובאופן זה מסר ושנה התורה לישראל וע"כ כתוב כאן ויקרא משה אל כל ישראל. והנה נראה שכוונתו על פסוק ויקרא משה אל כל ישראל שכתוב כאן בסוף סדר תבא וכנ"ל וא"כ יקשה איך אמר כשבא לשנות התורה וכאן כבר שנה התורה והנה מצויין כאן במדרש ע"פ ויקרא משה דברים ה' הגם שיתכן שהציון הוא בטעות שהרי פסוק ויקרא משה כתוב כאן וכמפורש במדרש שדורש פרשה זו עם כל זה אורו עיני בציון זה שבהכרח שכוונת המדרש גם לפרשה הנ"ל של דברים ה' שכתוב שם ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החוקים וגו' ושם כתוב פסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם והעשרת הדברות ומתחלת דברים עד פרשה ה' הנ"ל עדיין לא שנה המצות וכמ"ש שם ד' וזאת התורה אשר שם משה וגו' אלה העדות וגו' כל הענין ועל זה אמר שם ויקרא משה אל כל ישראל ואגב פסוק פנים בפנים שכתוב שם בפסוק ד' הביא כל הדרשה שראו יותר מהנביאים וזה שאמר כשבא משה לשנות התורה ובסוף הדרשה חברה לפסוק שכתוב כאן ג"כ ויקרא משה אל כל ישראל שדעת המדרש ששני הפרשיות ענינם אחד ולפירוש אחד יחשב וזהו שאמר המדרש כשבא לשנות התורה היינו שם דברים ה' ואח"כ אמר מנין ממה שקראנו בענין והיינו כאן בכי תבא הנ"ל ע"פ גז"ש דכאן וכאן כתוב ויקרא משה אל כל ישראל שזה (דף קיד ע"ב) היה קודם ששנה התורה וקראם למסור להם התורה ולפי זה בהכרח שדעת המדרש שכל תוכחות של כי תבא שזהו הברית וכמ"ש בסוף התוכחה אלה דברי הברית שעל זה אמר כאן ושמרתם את דברי הברית הזאת וביש נצבים לעברך בברית ה' הכל היה תחלה קודם ששנה התורה ועי' מ"ש בענין ברית זה בויק"ר פרשה ו' בסי' ו' באריכות וציונים רבים ודברים אמתים ע"פ המדות שהם שייכים לשלימות הענין של כאן ולפי ההיקש שהבאתי שם ממ"ש במ"ר פ"ט סי' מ"ז וכמו שתוכחת בחוקותי היה קודם מ"ת כמו שרמזתי לעיל פרשה ד' סי' ג' מהמכילתא כך תוכחות תבא קודם ששנה התורה ועי' עוד מ"ש בזה בסי' הסמוך. אח"כ מצאתי במדרש קהלת פסוק אני קהלת ודכוותא אתם נצבים היום הזה היה ראוי להיות תחלת הספר אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה ראיה לכל מה שכתבתי ברוך ה' שהנחני בדרך אמת לאמיתה של תורה ובהכרח הכוונה שתחלה הי' ויקרא לכל ישראל וכשנתקבצו כולם אמר אתם נצבים כולכם דוק ובחון והתבונן:

## פסקה ט

**בני אם תקח אמרי**. בא לדרוש מ"ש כאן ויקרא משה אל כל ישראל המסות הגדולות וגו':

**מהו אם תקח אמרי**. משמע שאומר תנאי אם תקח אמרי יהיה כך וכך וכמ"ש אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם וכל הברכות אך כאן אין ברכות והבטחות ומהו אם ומאחר שלא פי' בהכרח שמפורש בתיבות אלו כי לא בא לסתום אלא לפרש ודורש תיבת אם בדרך ספק וע"פ מדה ט' אם יש לך זכות תוכל ליקח אמרי ונאמר זה ברוה"ק על ישראל קודם מ"ת. והזכות הוא זכות מעשים טובים וזכות אבות ותפלה ועל הכל היגיעה התמידית:

**אצל מי שמוצא**. אף למי שאינו ראוי רק שירצה ליקח אותה כמ"ש חז"ל בתך בגרה שחרר כבדך ותן לה. עי' לעיל פרשה ג' סי' ב' בכל מה שמוצא:

**מלכי צבאות ידודון**. עי' לקמן פרשה ח' סי' ב' שמלאכי השרת וכו' ועי' במ"ר פרשה י"א סי' י"ג ופירושו שהיו מדדים וקופצים מיראת משה שעלה למרום לקבל התורה והפסוק מדבר בעת מ"ת וכמ"ש שם אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון וגו' זה סיני ואז מלכי צבאות ידודון ידודון ואז ונות בית תחלק שלל התורה שדירתה במרום ונאה מכל עליונים תחלק שלל לתחתונים וכמ"ש שמ"ר ריש פרשה כ"ט ע"פ עלית למרום שבית שבי וזהו השלל:

**ומצותי תצפון אתך**. והדקדוק כנ"ל שלא אמר מה יהיה ודורש שבתיבת תצפון מרומז מה יהיה היינו השכר הצפון לעולם הבא ע"פ מדה י"ז ומדת ממעל. ומ"ש תורה ומצות היינו ע"פ מדה י"ט אם תקח אמרי וה"ה ומצותי ובס"ד ומצותי תצפון אתך וה"ה אמרי וזהו שאמר אתם צפונים לי תורה ומצות והמאמר במדרש משלי:

**אתם נקראים בני**. דורש כנ"ל ע"פ מדה ט' שתיבת אם הוא תנאי ומפורש אם תקח אמרי ובתיבת בני הוא ההבטחה שתקרא בני בלקיחת אמרי ומצותי שהם עטרה ופורפיראות שלי שאני מתפאר ומתנאה בהם ואני בעצמי מקיים אותם כמ"ש ויק"ר פרשה ל"ה סי' ד':

**והיו שני זקוקין**. ומרומז כאן במ"ש המסות הגדולות אשר ראו עיניך וכמ"ש כקדוח אש המסים וכמ"ש ב"ר פרשה ד' סי' ב' וש"נ ומבואר ועי' במ"ר ריש פרשה ה' ענין שני נצוצין אלו:

**ע"י שקבלתי תורתי**. שנתנה באש וכמ"ש דברים ה' בפרשת ויקרא משה שמבואר לעיל סי' ח' פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש וכדומה:

**הוי ויקרא משה**. גם בסימן זה המדרש מחבר ענין התורה והמצות אל מ"ש ויקרא משה כמ"ש בסי' הקודם:

**מהו המסות**. לפי פשוטו שמדבר במכות מצרים למה קורא למכות מסות ודורש ע"פ מדת ממעל שממסית גופיהם וזהו מ"ש בפסוק א' את כל אשר עשה ה' וגו' לפרעה

ולכל עבדיו ודורש מ"ש אח"כ המסות והאותות והמופתים באופן שהם שייכים לפרעה ולעבדיו בגופם לבד פירושם שהם אותות ומופתים על עקרי אמונה השי"ת ותורתו: **לשלשים יום**. עי' שמ"ר פרשה ט' סי' י"ב ושם מבואר ושם בפלוגתא:

## פסקה י

**מהו ולא נתן ה'**. הלא הדבר תלוי באדם כמ"ש תנה בני לבך לי ועוד שהרי היו כולם בעלי דיעה יותר מכל הדורות שנקראו דור דעה:

**אמר הקב"ה מי יתן**. והנה לפי פשוטו שמפורש בדברים ה' פסוק כ"ו מי יתן הוא תשובה על מ"ש שם מפסוק כ' עד פסוק כ"ד שבקשו ממשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ועל זה השיב השי"ת הטיבו כל אשר דברו מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וכן מפורש במכילתא פסוק וכל העם רואים. אך דעת המדרש שלא יתכן כן שבזה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה לא הטיבו כלל כמ"ש בפסוק ישקני באריכות שכאשר אמרו דבר אתה עמנו חזר יצה"ר למקומו ולמדו ושכחו והתחרטו על ששאלו כן ובקשו שיגלה השי"ת להם שני' וילמדם בעצמו ולא נעתר להם עד לעתיד ואיך יאמר על זה הטיבו את אשר דברו ובהכרח לדרוש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין למ"ש קרב אתה ושמע תנהו ענין למ"ש נעשה ונשמע וכמ"ש ג"כ מפורש במכילתא יתרו פסוק וידבר אלהים קודם פסוק אנכי וז"ל וישב משה את דברי העם אל ה' ומה היו דברי העם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומנין שהודה המקום לדבריהם שנאמר ויאמר ה' אלי הטיבו את אשר דברו ועי' ויק"ר פרשה ל"ב סי' ב' שי"ר פסוק יונתי ויותר מפורש בפסיקתא פרשה מ"א סי' ד' כמו שכתבתי. ויתכן מאד שעל שכתוב שתי פעמים הטיבו אשר דברו אחד בדברים ה' אחר עשרת הדברות ושם כתוב הטיבו כל אשר דברו היינו מ"ש כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ובדברים י"ח כתוב הטיבו אשר דברו אצל נביא אקים להם ובזה מבואר הכל ודו"ק. ומאחר שהקב"ה אמר מי יתן והיה לבבם זה אין מי שיתן רק השי"ת א"כ לא הי' זה מהשי"ת אלא פתיחת דברים שיבינו כוונתו ויבושו ויאמרו אתה תן ומאחר שלא בקשו כן על זה אמר כאן ולא נתן היינו בעת שהיה לו ליתן והיינו בעת שאמר מי יתן והיה לבבם זה:

**עכנא אחת קשה**. והנמשל על יצר הלב שהוא קשה להכניעו ולשבר וכמ"ש אלולי הקב"ה עוזר לו אינו יכול לו והיה להם לכך אתה תן כנ"ל:

**דגנב או הנגנב**. אם גנב אחד את חבירו למכרו או להחזיקו לעבד ושניהם שותקים ואינם מגלים הגניבה הנה הגנב מוכרח לשתוק לטובחו אך הנגנב זהו טובתו שיגלה לכל שיצילוהו ור"מ אזיל לשיטתו בשמ"ר פרשה מ"ב סי' ז' שהיו עומדים אצל הר סיני

ואומרים נעשה ונשמע ולבם מכוון לעבודת כוכבים היינו לפסל מיכה היינו איזה רשעים שבהם ועכ"ז אמר על כולם מי יתן והיה לבבם זה וירא און ולא יתבונן:

**אותו מעשה**. היינו העגל ועל זה מביא פסוק הרף ממני ואשמידם שנאמר אצל העגל ואח"כ הביא המדרש פסוק סלח נא לעון העם הזה ופסוק סלחתי כדברך שנאמרו אצל המרגלים אך באמת דעת חז"ל שכל התפלות היו בעגל ובמרגלים. ועי' מ"ש בזה דבר לאשורו בשמ"ר פרשה נ"א סי' ד' ולעיל פרשה ג' סי' ט"ו בראיות:

**ואף עכשיו וכו' ולבטל את שלך**. צ"ע דמשמע במ"ש ואף עכשיו שדומה לדבר הקודם ובאמת הוא ממש הפכו כמ"ש בטלתי את שלי וקיימתי את שלך וכן מ"ש עוד לאחוז החבל בשני הראשין שהם שני דברים סותרים אך הענין בזה שהיה אמר למשה הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול ועצום והכוונה האמיתית בזה שיעשנו לנוי גדול ועצום שיכנס לארץ ולירש אותה לעולם וכאשר ביקש סלח נא היתה כוונתו שאינו מתרצה שיהיה הוא הגוי גדול שיכנס לארץ רק ישראל יהיה הגוי גדול והם יכנסו לארץ וירשוה ואם היה משה נכנס לארץ היה פה מקטרג פתוח תמיד לקיים גזירה ראשונה של הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול והיינו בכל עת שהיו ישראל חוטאים (וכאשר באמת קיים לו הגזירה כמ"ש חז"ל על פסוק ובני רחביה רבו למעלה למעלה משמים רבוא) ע"כ נורא עלילה סבב סיבות שלא יכנס משה לארץ לקיים מ"ש סלח נא סלחתי כדבריך. וזהו מ"ש דברים א' ל"ז בסיפור גזירת מרגלים גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שמה שאם היה משה נכנס לארץ היה צריך ליתן מקום למ"ש הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי גדול וכאשר חטא משה במי מריבה וגזר עליו שלא יכנס לארץ היה לכוונה הנ"ל נמצא שהוא ענין אחד וגזירה אחת שאם יקיים סלח נא בהכרח בטל אעברה נא ואם יקיים אעברה נא בטל סלח נא ואם לקיים שתיהן דומה לאוחז חבל בשני ראשין שאם אחד רוצה למשוך אליו איזה דבר ואוחז חבל בידו צריך לעזוב ראש אחד מידו לקשור בדבר הנמשך אך אם יחזיק שני ראשים בידו לא יתכן למשוך וכן בנמשל בהכרח שיעזוב אחד ויתפוס אחד ולא לתפסו בסלח נא ובאעברה נא וכיון ששמע משה כך שביטל גזירתו יעורר גזירת ישראל בטל את שלו:

**אחד פדה ס' רבוא** בעגל. ולא הזכיר במרגלים כי במרגלים לא פדה אותם אלא לשעה שעכ"פ מתו כולם במדבר רק בעגל פדה אותם לגמרי והיה להם לישראל להתפלל לבטל גזירת משה כי לא תעבור ולבטל גם מ"ש הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך וגו' והן אל כביר לא ימאס ומרומז כל זה במ"ש ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגו' ואולך אתכם ארבעים

שנה כאומר אני סבלתי אתכם ארבעים שנה בתפלתי ואתם לא סבלתם אותי אפילו פעם אחת בתפלתכם עי' לעיל פרשה ג' סי' י"א:

## פסקה יא

**עליהם לא יבלו**. וזהו מעליכם מה שהיו עליכם וכמ"ש בסמוך שהענן היה שף בהם ונותן בהם קיום עד שהיו גדלים עמהם אף כי שלא יבלו ולא יתלכלכו:

**כלי קורייס**. עי' שי"ר פסוק נופת תטופנה ופירש במ"ע בשם ירושלמי על המשנה בנירין בקירוס בנירין ניריא בקירוס קירומי והביא בשם תרגום על פסוק חטובות אטון מצרים בקרמא מצראי ובלשון חז"ל ביצה דף ל' ע"ב ועטרה בקרמים ובסדינים ופירש רש"י בקרמים בגדי צבעונין והם כלי קורייס וכמ"ש ב"ר ריש פרשה מ"ט כלי קורייס כל מה שמשתמשים בהם הם מתחזקים וכשמניחים אותם מתרפים והולכים שזהו טבעם וזהו ששאל וכי יתכן שיכינו להם ישראל בגדים בצאתם ממצרים כל צרכם לארבעים שנה הן צדה לא הכינו להם אף כי בגדים ואף שכתוב ששאל ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות הרי מפורש שם ושמתם על בניכם ועל בנותיכם וזהו מה שיספיק לשנה ושנתים ולא למ' שנה גם משמע ששאלו הבגדים לבניהם ולבנותיהם ולא לעצמם:

**שהלבישו אותם מלאכי השרת**. כמ"ש יחזקאל ט"ז ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי וכמ"ש שמ"ר פרשה מ"ה ריש סי' ב' פורפיראות הלבישן וכן מצאתי בהדיא בשי"ר שם סוף פסוק הנ"ל שהביא דרשה זו מפסוק זה וכן במדרש תהלים מזמור כ"ג ר' סימאי אומר פורפירא מפסוק ואלבישך רקמה:

**ולא היו גדלים**. שעד כ' שנה גדלים באורך וגובה ואחר כ' שנה גדלים ברוחב ועובי:

**אסטון הזה**. וכן הגירסא במדרש תהלים שם הסיטין ובשי"ר שם הגירסא אמיינטין וכן הביא במ"ע מכאן הגירסא אמינטון ופי' בלשון יוני ורומי מין אבן הנטווה והנארג לבגד וכשמתלכלך מגהצין אותו באש וכן בזמנינו נשמע הדבר ע"י המראים דברים נכלאים:

**במיתתן לא נגע בהן**. כמ"ש פר"א סוף פרק מ"א וז"ל רבי פינחס אומר כל אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בסיני זכו להיות כמלאכי השרת ולא ראו טפת קרי מימיהם ולא משלו בהם כל מיני כנים ובמותם לא שלט בהם רמה ותולעה וכו' ועליהם הוא אומר אשרי העם שככה לי אשרי העם שה' אלהיו עמו שככה בגימטריא משה ופי' העם שהיה משה לו וכן מ"ש שה' אלהיו היינו דור המדבר שקבל אלהותו בסיני:

**בנאות דשאים של באר**. דורש פסוק של תהלים כ"ג בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני ובפסוק הקודם ה' רועי וכמ"ש הגידה לי שאהבה נפשי בשי"ר איכה תרעה וגו' וכן הוא במדרש תהלים שם בהדיא. ומ"ש מי מנוחות על הבאר שלא היה נותן מים

בשעת המסעות אלא מתגלגל מהם ובמקום שנחו שם היה נותן מים וכמ"ש במ"ר פ' י"ט בסי' כ"ו ועי' בשי"ר שם:

**מהיכן ממעין גנים**. תחלה כתוב וריח שלמותיך ואחר ג' פסוקים כתוב מעין גנים אך במדרש תהלים שם הגירסא בא שלמה ואמר וריח שלמותיך כריח לבנון ואומר נרד וכרכום קנה וקנמון. וכל אלו מהיכן היה מעין גנים באר מים חיים וכו' ע"ש וכל בשמים אלו התגעגעו ישראל וריחן מפיע ואין מאכלות שולטות ואין מזיעין ותשלום המאמר במדרש תהלים מזמור כ"ג שם:

## פסקה יב

**והוא טוענו**. פי' על כתפו ועי' במ"ר פ' ט"ז סי' כ"ז:

**ובמדבר אשר ראית**. וס"ד אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו ועי' שמ"ר פרשה כ"ה ריש סי' ח':

**שעשה אותן כאלהות**. עי' שמ"ר ריש פרשה ל"ב ומש"ש ועי' ויק"ר ריש פרשה י"א. והנה בסימן זה דורש מ"ש ואולך אתכם על הקב"ה ולעיל סי' י' דורש על משה כי עד פסוק ואולך משמע שמשה מדבר כמ"ש אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' וכמ"ש ולא נתן ה' לכם הרי שמשה מספר מעשה ה' עמכם ובפסוק ה' מפורש שהשי"ת אמרו כמ"ש למען תדעון כי אני ה' אלהיכם רק פסוק ד' ואולך אתכם סתום ובסי' י' דרשו למעלה על משה וכאן דורשו למטה על השי"ת:

**אדם אם יש לו בן**. שמתה אמו או שגרשה הוא מוסר את בנו שצריך לינק לשפחה או למינקת והנמשל כמ"ש ובפשעכם שולחה אמכם ושפחה כי תירש גבירתה עכ"ז הקב"ה סובל את ישראל ומקיימם כמ"ש ישעיה ועד זקנה אני הוא ור"ד העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם ואגב שזכר פסוק אשר נשאך ודרשו דורש גם פסוק הנשואים ואח"כ ואל מי תדמיוני ותשוו ותמשילוני ונדמה וכמ"ש במשל של יניקת בן:

**הבן יקיר לי אפרים**. וזה יהיה לעתיד וכמ"ש ויק"ר פרשה ב' בסי' א' על פסוק זה כל מקום שנאמר לי אינו זז לא בעולם הזה ולא בעולם הבא:

# פרק ח

## פסקה א

**שלא פנה לתתפלל**. שלא פנה מעסקיו ולא היה לו פנאי להתפלל או מקוצר שעשה צרכיו פי' שקצר לו הזמן כי היה טרוד בעשיית צרכיו היינו נקבים גדולים לאנסו איזה שעה מותר לו להתפלל פי' עד איזה שעה מותר לו להתפלל ויצא בו ידי חובתו:

**תפלת השחר**. ברכות כ"ו במשנה:
**אמר ר"א**. שם כ"ח:
**ומשתרי ימצאוננני**. יתכן שסובר כמ"ד שיכול לקרות קריאת שמע של ערבית אחר עמוד השחר וכן יכול להתפלל אז של ערבית ואז יוצא גם בשל שחרית:
**תאות ענוים שמעת ה'**. תכין לבם תקשיב אזניך:
**כל העולם אתה סובל**. עי' ב"ר פרשה כ"ב סי' י"א ושם מבואר:
**נושא עון**. כי למה יתמה קין על עון שפיכת דמים שבוודאי עון גדול הוא אלא שכך טען מאחר שמדתך להיות נושא ככתוב בתורה וקין נביא היה שהרי דבר עמו השי"ת וידע מדותיו גם קבל מאדם שהיה נביא וע"פ מדה י"ז דורש מדת ממעל:
**סלח לעוני שהוא גדול**. דרשה אחרת היא ויק"ר סוף פרשה ה' על פסוק וסלחת לעוני כי רב הוא את אלוה רב סלח לעוני כי רב וכן כאן גדול עוני את אלוה גדול סלח לעוני שהוא גדול ושייכות דרשה זו לכאן שדורש מ"ש כי המצוה וגו' בפיך ובלבבך לעשותו על ענין התפלה שקרוב ה' לשמוע תפלת פיו וכמ"ש לעיל פ' ב' סי' י' אשר לו אלהים קרובים אליו כי ה' אלהינו בכל קראנו אליו ולזה חותם בפסוק כי המצוה הזאת:

## פסקה ב

**הלכה אדם מישראל**. עתה בא לפרש שמ"ש כי המצוה וגו' כי קרוב וגו' על התורה על כן הביא הלכה ששייך לענין התורה:
**שכתוב אחר השירה**. והשירה פירושו התורה כולה שהרי מפסוק זה למדו מצות כתיבת כל התורה וכמ"ש נדרים דף ל"ח וכמ"ש לקמן פרשה ט' סי' ט' באריכות ע"ש ומ"ש אשר אזכיר את שמי פירושו שגרמתי וצויתי להזכיר את שמי היינו לברך ברכת התורה וס"ד אבוא אליך וברכתיך ע"פ מדת מנגד שע"י עסק התורה אבוא אליך כשם שאתה בא אלי. וע"י הברכה וברכתיך והפסוק נאמר על לימוד התורה ביחיד כמ"ש ברכות דף ו' בהדיא:
**כי בי ירבו ימיך**. שהתורה מתפארת ומתהללת שבה תלוים כל הטובות כמבואר שם בפרשה והמברך עליה מורה שהוא מחברה ומשתעשע בה ע"כ יגיעו עליו ברכותיה:
**שמא לרעתכם**. כמ"ש לעיל פרשה ז' סי' ד' שמי שאינו מקיים התורה אחר שקבלה עונשו חמור וכמ"ש דניאל ט' י"ב ויקם את דברו וגו' להביא עלינו רעה גדולה אשר לא עשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלים וגו' וכמ"ש באיכה א' אם יש מכאוב כמכאובי ומעמדינו בגלות ביד האומות הקדומות יוכיחו שאין רעה למעלה מזה גם אפשר לכלול בזה שמא לרעתכם על שלא נתנה התורה אלא לצרף הבריות בביטול

כל התאוות וכל הרצונות ולא יקנא אותה אלא מי שיכניע את היצר הרע בתכלית וזהו לרעתכם בעבור רעתכם (וכמ"ש ביצה דף כ"ה מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שהם עזים שיצרם קשה שלא תאמר שזהו לבד כל תכלית התורה וזהו כל כוונתו בה עמנו חלילה לומר כן שאם כן למה נתאוו לה מלאכי השרת שאין בהם יצר הרע אלא שלבד טעם הנ"ל לצרף הבריות סגולתה מתעלה מאד שיתאוו לה המלאכים שהיא כלי אומנתו של הקב"ה שברא בה כל העולמות וע"י מתעלה נפש האדם להיות לו מהלכים בין המלאכים לחיים נצחיים וכדומה המבואר מסגולתה בתנ"ך ובדברי חז"ל:

**ונעלמה מעיני כל חי**. ובפסוק הקודם והחכמה מאין תמצא:

**אלו החיות**. כמ"ש יחזקאל א' ומתוכה דמות ארבע חיות ועוף השמים הם המלאכים כמ"ש ויעף אלי אחד מן השרפים ובשתים יעופף כמ"ש לעיל פרשה ו' סי' י' עי' ב"ר פרשה צ"א סי' ט' ומש"ש:

**לא נפלאת היא ממך**. אבל מאחרים היא נפלאת וע"פ מדה י"ז אנו יודעים שהכוונה על המלאכים שכתוב עליהם ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה ושם ע"פ גז"ש וכאן ע"פ מדה י"ז אנו דורשים מדה ט' אבל ממלאכים נסתרה:

## פסקה ג

**תחלה קורא במגילה**. שאחר שיודע לחבר האותיות והתיבות בנקודות מתחיל לקרות תחלה בספר קטן היינו במגילה כי בימיהם לא היה שום ספר נכתב כי אם תנ"ך עם חמש מגילות ומחנכים את התינוק תחלה בספר קטן היינו במגילה אחת מה' מגילות ואח"כ בספר אחד מן התורה וכו':

**ואם נפלאת היא ממך**. עי' ב"ר פרשה א' סי' י"ד אם רק הוא מכם ובויק"ר פרשה ט"ז סי' ו' ממך כל חולי:

## פסקה ד

**כי חיים הם למוצאיהם**. וס"ד לכל בשרו מרפא ודורש מ"ש כאן כי המצוה הזאת ולא פירש איזה מצוה ע"כ דורש על כל המצות שיעשה אותם כולם עד גמירא כמ"ש סוף הסימן ועי' ויק"ר פרשה י"ב סי' ג' דכאן חסר וז"ל שם נעשים ד"ת עטרה לראש מונייק לצואר מוליגה ללב קילורית לעין וכל המאמר שם בתיקון וכאן שלא בתיקון ועי' במדרש תהלים י"ט וילקוט שם וסיום המאמר ומנין לכל רמ"ח אברים שנאמר לכל בשרו מרפא ודרשה זו דרך אגב של הדרשה השניה:

**למי שמוציאן בפה**. שמ"ר פרשה מ"ז סי' ד' עירובין נ"ד שהתורה שיודע בלבו מוציאין מלבו בפיו ועל ידי החיתוך הדבור הם נכתבים על לוח לבו וזכרונם ואינו שוכח אותם

ואז הם חיים ומכש"כ אם מוציאן לאחרים שהם חיים וזהו למוצאיהם שמוציא אותם לאחרים ודורש עוד מלשון מיצוי ותמצית ובלשון חז"ל כשתמצא לומר כשדקדק עד תכליתו וכן (דברים ח' א') כל המצוה וכן כאן כי המצוה הזאת כולה כמו שנתתי לך ומ"ש ולכל בשרו מרפא לרמ"ח אברים שבך אין מקומו כאן אלא בריש הסימן כאשר כתבתי:

**שמתחיל במצוה ואינו גומרה**. סוטה דף י"ג ב' ב"ר פרשה פ"ה סי' ג' ע"ש כל הענין:

**למה קברו אותם בשכם**. עי' שמ"ר פרשה כ' כל הענין ובב"ר פרשה פ"ד סי' י"ג ושם מבואר:

## פסקה ה

**אם קריתם התורה**. דורש כי המצוה הזאת על התורה ולמוד מסופו כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו היינו התורה שהיא דבר בפיך. ומ"ש מצוה פירוש צדקה שנקרא בלשון הירושלמי והמדרש מצוה עי' לעיל פרשה ד' ריש סי' ח' לעסק מצות רבותינו ויק"ר פרשה ה' סי' ב' דהוה מרמא במצותה ויק"ר ריש פרשה ג' בר מצותי וכדומה הרבה וזהו מ"ש מצוה אתם עושים על עולמי היינו צדקה וכמ"ש בסוף הסימן וכן מפורש בנחמיה יו"ד פסוק ל"ג והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל לשנה. וכמ"ש נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה ע"י קבול אנכי היינו התורה וזהו לא בשמים שאין מצוה וצדקה זו תלוי בשמים ולא מעבר לים כי אם בפיך וגו':

**דבר קשה**. שהקב"ה כביכול מבקש שלא יפסיד התורה ויעשה עליו צדקה וכמ"ש בריש רות רבה:

**עלי ועל עצמכם**. עי' ויק"ר פרשה ל"ה סי' ב' אשרי ואשריכם:

**וצדקה תהיה לנו**. שלפי הפשט שהאב אומר כן לבן השואל הוא מיותר שהרי כחוב שם ויצונו ה' אלהינו וגו' לטוב לנו כל הימים לחיותינו וגו' ולמה אמר עוד וצדקה תהיה לנו ע"כ דורש אם אינו ענין שהאב אומר כן לבן השואל תניהו ענין שהשי"ת אומר כן לישראל גם אפשר שמפרש מצוה כפשוטו אלא שדורש גז"ש שכאן כתיב כי המצוה ושם כתיב וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת מה שם צדקה עם המצוה אף כאן צדקה עם המצוה כי לא בשמים היא אין לי אחרת בשמים ולא בכל העולם:

## פסקה ו

**ומביא לנו תורה אחרת**. וכשתעלה על דעתך שהדבר באפשרי להשיג תורה אחרת כי היפלא מה' דבר וישיאך יצרך להקל חלילה בקיום תורה זו אני מודיע לך שכל מה שיקרא בשם תורה ומצוה הכל נכלל בתורה זו שנתנה על ידי משה וכל מה שחדשו ונתנבאו הנביאים וכל מה שיתנבאו לעתיד הכל פירוש של תורה זו שגבהה משמים וארוכה

מארץ ועמיקה משאול שהיא חכמתי של יוצר בראשית בה ברא הכל ובה מקיים הכל ואין דרך אחר בעולם כי אם להדבק בזאת התורה היא חיינו בעוה"ז ובעוה"ב לעולמי עד ומ"ש משה אחר עומד לאו דוקא משה אלא פי' נביא אחר כמשה וכשם שאין תורה אחר כך לא קם ולא יקום נביא אחר כמשה כי גם המשיח לא יתן תורה אחרת כי אם יקיים ויפרש זאת התורה ומ"ש שימלא הארץ דעה את ה' הכל בפירוש זאת התורה שבידינו: **וכל כלי אומנתה**. שעל ידיה קונים התורה והתורה מכשרת את האדם להשיג מעלות אלו וכמ"ש אבות פרק ו' ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומלבשתו ענוה ויראה וכו' ומי שמוכתר במדות אלו הוא בארץ ומתהלך בשמים וכמ"ש מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב וזהו מי יעלה לנו השמימה הגם לעלות השמים כנ"ל הכל נכלל בזאת התורה. ומ"ש ומתן שכרה פי' שגם מתן שכרה לא יקח השי"ת מאוצר אחר לשלם שכר התורה שגם זה נכלל בזאת היא בעולם הזה היא בעולם הבא: **לבית המים**. להשתין מי רגלים או למרחץ במקום שאין להרהר בתורה. ובמדרש תהלים י"ט דורש פסוק מי יספר שחקים בחכמה איוב ל"ח ל"ז זה שמואל ירחינאה שהיה אומר נהירין לי שבילין דרקיע כשבילי דנהרדאי שסיפר מה שבשמים בחכמה ע"פ שעסק תמיד בתורה אך אחר שהשיג חכמה זו לא קבע לעסוק בה אלא כמ"ש כאן בבית המים: ז' **דברים אמר שלמה**. ילקוט משלי כ"ב ושם חסר ארי בחוץ. הנה המדרש הזה אומר דרשני בקרוני איך דרשו כן ומאין למדו שאמר לעצל כן והוא משיב בסדר זה ולא הביאו פסוקים אחרים שבמשלי שמדברים אודות העצל ולמה דוקא שבעה דברים. אך האמיתית הענין בזה שהמדרש דורש פסוקים של משלי כ"ו פסוק י"ג י"ד ט"ו ט"ז אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם ואין אנו מוצאין בכל התנ"ך שבעה חכמים שיקרא שבעה משיבי טעם ע"כ דורשים שפי' שבפסוקים אלו כתובים שבעה דברים שאומרים ומשיבין לעצל ועצלותו מתגברת על כולם והוא חכם בעיניו מהם והנה כאן בפסוקים אינו מונה אלא ד' דברים. א' אמר עצל שחל בדרך. ב' ארי בין הרחובות. ג' הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. ד' טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו. ואיך יאמר על זה שבעה משיבי טעם ועדיין חסר ג'. וגם ד' אלו שאמר אין להם שייכות זה לזה ולמה יאמר העצל כן. אך חז"ל אשר ידעו לדרוש התורה על אמיתתה ע"פ המדות למדונו איך לדרוש למלאות מחסור הפסוקים ואיך הם שבעה ומ"ש אמר עצל פי' שמשיב דבר לשואליו ושייך לפסוק י"ב הקודם ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו וכמ"ש בסוף חכם עצל בעיניו על שהוא עצל ללמוד אומר שכבר

הוא חכם ואינו צריך ללמוד וכשאומרים לו לך ללמוד אצל הרב שהכל לומדים אצלו בעיר פלוני מקום הישיבה (עי' קה"ר פסוק עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר ודרשו אל עיר שהרב שם וזהו רבך בעיר) הוא משיב אני מתיירא לילך מעיר לעיר שהרב שם כי סתם דרכים בחזקת סכנה מן החיות וכדומה ומתשובת העצל אנו מבינים מה ששאלו ממנו שילך לעיר אחרת שהדרך רחוק וזה ע"פ מדה ט' ולמוד מענינו שקראו הכתוב חכם בעיניו שאינו צריך ללמוד ואומרים לו שצריך לילך למקום שהכל הולכים ללמוד ומשיב ארי בדרך בעיר רחוקה שצריך דרך לילך לשם ומתיירא שלא יזיקנו והנה הכתובים מכחישים עצמם תחלה אמר שחל בדרך פי' לעיר אחרת ואח"כ אמר ארי בין הרחובות היינו בעיר עצמה ואח"כ אמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו הרי שאין כאן לא דרך ולא רחובות שמתעצל לקום ממטתו ע"כ דרשו ע"פ מדה ט' וי"ז שיש סדר לדברים שאחר שהשיב משחל שבדרך אבל אם היה הרב בעירו היה הולך אצלו השיבו לו הרי הוא בא במדינה פי' בעיר זה שאתה דר בו וכמ"ש במדרש אסתר פסוק ויהי בימי שמ"ש מדינה פירושו עיר ומאחר שאין דרך מפסיק לך למוד כאשר דברת על זה משיב פעם ב' ארי בין הרחובות הרי אני צריך לילך ב' וג' רחובות לבית הרב ואני מתייירא והיה להם להשיב הרי הוא בא בתוך רחוב שלך רחוב ב' וג' בתים ואין כאן רחובות וזה חסר בפסוק שכאן כתוב הדלת תסוב על צירה באותו בית עצמו ובהכרח שכוון שלמה על מה שמפורש במקום אחר ע"פ מדה ז' וי"ז להשלים שבעה דברים והיינו במשלי כ"ב פסוק י"ג אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחובות ארצח היינו מ"ש במשלי כ"ו הנ"ל ארי בין הרחובות וכאלו כתוב כאן ג"כ ארי בחוץ שאחר שאמר ארי בין הרחובות אבל אם היה אצל ביתו בחוץ בלא רחובות היה הולך אז השיבו לו הרי הוא אצל ביתך בלא רחובות וזה ע"פ מדה ל"א שכן הוא הסדר האמתי דרך רחובות חוץ שהשיב הרי הארי בחוץ בב' וג' בתים ואני מתייירא מן הארי שבחוץ וכאן כתיב עוד הדלת תסוב על צירה וכל מה שכתוב בד' פסוקים אלו הם דברי העצל ואיך יאמר שהדלת פתוחה וא"כ צריך לילך וע"כ בהכרח לומר שהם דברי המשיבים שאומרים לו הרי אמרת שאתה מתיירא מהארי שבחוץ ב' או ג' בתים הרי הוא בבית שאצלך בלא חוץ רק ב' או ג' פסיעות לפתוח הדלת על זה השיב שהדלת סתום וטורח לו לפתוח על זה השיבו לו הדלת פתוחה שסובבת על צירה ועל זה השיב מבקש אני לישן מעט וטורח לי לקום ממטתי ועל זה השיבו פסוק משלי ו' עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך היינו מ"ש כאן ועצל על מטתו וכשעומד משנתו בהכרח בעבור שרוצה לאכול אך רוצה שיתנו אל פיו ואינו רוצה ליתן בידיו אל פיו וזה משל כי גם כשהטה את לבבו לקום משנתו וילך אצל הרב שאצל ביתו

או שהרב בא אצלו ללמוד הוא מתעצל ליתן התורה אל פיו לחזור מה שלמד וזה שאמר טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ועל כן משיבים לו מאחר שאין אנו מועילים עמך כלום לא לילך אצל הרב ולא ללמוד אף שבא אצלך א"כ אתה מיואש ולא יועיל לך עוד תורה וחכמה כי אתה בנערותך כבר חכם בעיניך ותהיה רע מן הסכל לעולם וזהו מ"ש מחורף עצל לא יחרוש וזה משל על ימי הנערות עת המסוגל ללמוד שיועיל כמו החרישה והזריעה בימות החורף וא"כ בעת הקציר מה יקצור היינו לעת הזקנה שאז לא יועיל הלימוד וכמה שכתוב אבות פרק ד' הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד זקן וכו' וכשמגיע לימי הזקנה אז מתחרט וזהו ושאל בקציר ואין ע"כ לא הביא מפסוקים עצל רק אותם שכתוב בהם אמר עצל או ושאל וכן פסוק עד מתי עצל תשכב הוא דרך שאלה וטענה לקיים מ"ש משיבי טעם ויש כאן שבעה דברים שהשיבו לו על ז' טענות. א' ארי בדרך. ב' ארי בין הרחובות. ג' ארי בחוץ. ד' הדלת נעול. ה' עצל על מטתו שרוצה עוד לישן מעט. ו' נלאה להשיבה אל פיו. ז' מחורף עצל לא יחרוש וזהו מ"ש חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם התבונן בעמקות הדברים ויושר סדרם ע"פ מדה ט"ו וי"ז ול"א ולמוד מענינו:

**ומה שאמר משה גדול מכולם**. כי שלמה דבר עם מי שלא למד עדיין שעכ"פ צריך טורח גדול ללמוד וניתן אל פיו אך משה מדבר עם דורו שכבר למדו שגם אל פיהם אינם צריכין ליתן ואינם צריכים אלא לחזור על למודם וזה קל הטורח מאד בפיך ובלבבך לעשותו וזהו גדול מתוכחת שלמה:

### פסקה ז

**עומדת לפניו**. פירוש משרתת אותו תמיד בבואו:

**ונעלמה מעיני כל חי**. וס"ד ומעוף השמים נסתרה וכמ"ש לעיל פרשה זו סי' ב' וס"ד ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה פירוש שמסרה לאדם וכן כאן לא בשמים היא כי קרוב אליך הדבר:

**אם יהיו ד"ת קרובים**. וכמ"ש בדמיון המשל ועי' שמ"ר ריש פרשה ל"ג שמדמה לנושא בתו של מלך וכמ"ש אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא וכנגד זה קורא השי"ת לישראל אחי ורעי:

## פרק ט

### פסקה א

**כך שנו חכמים**. ברכות דף י"ז ב':

**לאבל ז' ימים**. ב"ר פרשה ק' סי' ז' באריכות:
**אמרו רבותינו**. קהלת רבה פסוק עת למות:
**לשמחתו של בני**. פירוש לשמחת חופתו וחתונתו:
**שלוהו של מקום**. לכל באי עולם ומשתלח תמיד להמיתם:
**וראה אותו משונה**. הנה חז"ל היו רגילים לראות אותו תמיד בחייהם והיו מכירים פניו איך הוא בתמונתו שלא בשינוי ואיך הוא בשינוי ואנו אין ביכלתנו לידע מהו השינוי הזה:
**אני משיחתן**. פי' אני משונה ומצטער משיחתן של בריות ובקה"ר שם מבואר שנתיירא מתפלתן שהתפללו על הברית מילה כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים:
**שהגיע פרקו**. ואני מתיירא מדברי תפלתכם:
**ומוסיף בכם חיים**. ובכן אין זמן ואין גזירה שולטת עליכם ובקה"ר שם מבואר דפליגא ר"ע ורבנן שר"ע סובר זכה משלימין לו ימי חייו ורבנן סברי זכה מוסיפין לו וכאן קיצר וחסר:
**ותלה המיתה בימיו**. מדרש תהלים קט"ז וז"ל קשה לי לאמר למשה שימות שהשלים נפשו בכפו וירד לפרעה שנאמר ויבקש להרוג את משה (ועכ"ז בא אצל פרעה לקיים דבר ה' במסירת נפשו):

## פסקה ב

**שבתי וראה וגו'**. ולא לגבורים המלחמה וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן. ובקה"ר פסוק זה באריכות ובא"א. ובתנחומא ואתחנן סימן ב' בא"א:
**עולה לרקיע כנשר**. שהקלות הוא בנשר כמ"ש ש"ב א' מנשרים קלו ובאבות פרק א' קל כנשר. וכתיב כנשר יעוף השמים א"כ מ"ש כאן לקלים היינו עולה לרקיע ומ"ש המרוץ פי' על פי מדת ממעל מלשון רצון או נוטריקון מבקש לרוץ שביקש לעבור ומתמה הנה לרקיע שלא עלה אדם מעולם יכול לעלות ואת הירדן שהכל עוברים לא יכול לעבור:
**מלאכים מרתתים לפניו**. כמ"ש במ"ר פרשה י"א ריש סי' ג' ע"ש ותבין כאן ועי' שמ"ר ריש פרשה כ"ט נתגוששת עם המלאכים היש גבור גדול מזה. וכמ"ש ויקרא רבה פרשה א' שנקרא משה גבור:
**עיר גבורים**. הם המלאכים כמ"ש מדרש משלי כ"א עיר גבורים אלו השמים עירו של המלאכים חכם זה משה ויורד עוז מבטחה זו התורה וכו' ע"ש:

**מסיח כעשיר**. כמ"ש תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות שאצל העגל ומרגלים טען טענות גדולות בחיזוק הלב ועתה מתחנן כרש וכמ"ש לעיל פרשה ב' סוף סימן ג' וסימן ד':

**לרצות את בוראו**. שהוצק חן בשפתותיו:

**קומה ה' שובה ה'**. במדבר י' והיה שמוע לו ועושה כן:

**כל שבעת הימים**. ז' ימי אדר כמ"ש ויקרא רבה כנגד שבעה ימים של סנה ועיין בסדר עולם פרק י':

## פסקה ג

**אין אדם שליט**. ע' קהלת רבה פסוק זה כל הענין:

**אלא גליות**. לעיל פרשה ה' בסי' ח' שאפה רוח:

**שבללה בכל הגוף**. בראשית רבה פרשה י"ד סימן ד'. שאם היה חיות הנפש ביד אחד והכח בכל הגוף היה אדם יכול לשלוט על נפשו בעת צר לו לא כן עתה שהחיות בכל הגוף אין טבעו מניחו לשלוט חלק על חלק והדבר עמוק עיין במקומות הנ"ל כי כן הוא:

**ולהנצל ממלאך המות**. פי' שיעשה כלי זיין להלחם עם מלאך המות ולמוד מסופו ואין שלטון ביום המות ועל זה אמר תחלה ואין משלחת במלחמה:

**הואיל וזה מלך**. בראשית רבה פרשה צ"ו סימן ג' ובקה"ר שם איתא קרוב לחמשים ושתים שנה כתיב והמלך דוד:

**סנקליטין**. בראשית רבה פרשה מ"ט סימן ט' ושם מפורש ובערוך ערך אנקליטין פי' קריאה מב"ד התחתון אל עליון ממנו להפוך הגזירה ואנקלומא פירש במוסף הערוך בלשון יון ורומי קריעת גזר דין והכוונה שבזה ירשיע את הדיין ויאמר שצריך דין אחר בזה לא ימלט עצמו מהמות ועי' במ"ר פרשה ט' סוף סי' ט':

**כל אותו השבח שראה**. כמ"ש בסימן הסמוך:

**הן קרבו ימיך**. הן לשון אמת ולשון אחד ופי' באמת בלא שום שינוי אלא גזירה מוחלטת שקרבו ימיך למות:

## פסקה ד

**אחר כל אותו הכבוד**. כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו' א"כ אעברה נא לאיזה תכלית תמיתני שכל תכלית המות הוא לחזות הנפש בנועם ה' כי הגוף והחושים וצרכי הגוף מבדילים אצל כל אדם שלא יתכן שיזכה בחייו לנועם ה' אך אני שזכתני שאין הגוף וצרכיו מבדילים אצלי כלל שזכיתי בחיי לקרבתך שלא יזכו כן כל הצדיקים במותם א"כ טוב שאחיה ואכנס לארץ עם כל ישראל:

**מי גבר יחיה**. תהלים פ"ט במזמור של איתן האזרחי שמיוסד לתלונה ותפלה על הפסק מלוכת זרע דוד וכאן אמר הקב"ה מי גבר יחיה וגו' ויתכן שדורש כן על שכתוב בפסוק הקודם זכר אני מה חלד על מה שוא בראת כל בני אדם מי גבר יחיה ולא יראה מות וגו' וכל המזמור מדבר איתן עבור דוד מגדולתו והשפלתו רק שני פסוקים אלו מפסיקים כל הענין ומי הוא שאומר זכר אני מה חלד הלא איתן אינו מדבר על עצמו כלום בכל המזמור כנ"ל ואיך נהפך לטענת המות באמרו מי גבר יחיה ולא יראה מות ימלט נפשו משאול סלה שאין זה שייך לכל הענין של המזמור ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין לכסא דוד תניהו ענין למשה והקב"ה והרי המזמור הסמוך הוא תפלה למשה וכן במזמור זה ב' פסוקים אלו שייכים למשה שאמר זכר אני מה חלד כמה גדלתני בחלד יותר מהכל כמ"ש אתה החלות להראות את עבדך את גדלך וגו' והייתי סבור שכן יהיה סופי גדול מהכל ועתה אתה משפילני עד מות א"כ על מה שוא בראת כל בני אדם והשיב לו הקב"ה כך מדתי וחוקי עם כל אבותיך וכן עמך ואין לשנות שלא יתכן לומר שמשה יאמר כן שהרי יבקש שיחיה ואיך יאמר שכולם מתים וא"כ בהכרח שימות גם הוא אלא שהקב"ה אמר כן לטענה שגם הוא ימות:

**מי גבר כאברהם**. דורש גבר מלשון גבורה שנתגבר אברהם למעלה מן הטבע והיה קרוב למות וחיה ועכ"ז מת וכן יעקב שנתגבר והיה קרוב למות שנתרפא עם המלאך כמ"ש כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי וחיה ואח"כ מת וכן משה שנתגבר כמ"ש ויק"ר פרשה א' סוף סי' א' וכמ"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחיה וכן משה היה קרוב למות ע"י הדבור וחיה וסופו למות:

## פסקה ה

**כל הבריות**. דורש לשון הן קרבו ימיך שהיל"ל הגיע יום מותך או בא קצך ותיבת הן מיותר ע"כ דורש הן בלשון יוני אחד שקרבתך למות הוא מיוחד מכל באי עולם באופנים אלו שחושב עי' ב"ר פ' פ"ז סי' ה' הן אדוני:

**ועיניהם כהות**. הכוונה שבעת זקנתם עיניהם כהות כמ"ש אצל יצחק כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות וביעקב כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן ובמשה לא כהתה עינו בזקנתו אך במותו גם משה לא ראה וכמ"ש לקמן סוף פרשה י"א שנטל קרני הודו ונתעורו עיניו:

## פסקה ו

**בהן קילסתיך**. עי' לקמן פרשה י"א סי' ט' תנחומא סוף פרשה זו רות רבה סוף פסוק הלהן תשברנה:

**שכן רע רואה את הנכנסות**. מי שרואה בשכנו רב הכנסתו ומסחרו וסבור שהוא של חבירו בעצמו ומקנא בו ואינו רואה שהם של אחרים ויוצאים מיד חבירו או שהוא בעל הוצאה גדול ממנו ומה שמרויח צריך להוציא ואין לו מה לקנא בו כך אתה נתת עיניך בדבר טוב שאמרת לפני והכנסת לי ושכחת לתת עיניך בדבר רע שאמרת לפני ויצא הן בהן:

**והן לא יאמינו לי**. בתנחומא גורס פסוק הן בני ישראל לא שמעו אלי ודרשה זו ע"פ מדת ממעל בלשון טוב יש זכות ובלשון רע יש עונש ונמסרה המדה לדרוש זה כנגד זה בכל התורה וכאלו מפורש שהקב"ה השיב לו כן:

## פסקה ז

**נטלה הימנה והניחה**. פי' שקבלו ממנה והניחה בבית גנזיו:

**הגיעו ימיה למות**. פירוש שחטאה משפט מות אמר המלך הואיל ובטחה במתנתה לחטוא עלי תיטול לה מתנתה ועי' בדומה לזה באיכה רבתי פסוק איכה יעיב ובפסוק זנח ה' מזבחו וכאן פירושו מאחר שנתחייבת מיתה לפני ואתה חושב לך זכות בתיבת הן. ע"כ אני משמיע לך מיתה בהן להודיע לך שאין בהן שלך זכות וזה גם כן על פי מדת ממעל כנ"ל:

## פסקה ח

**הן האדם**. דורש גזירה שוה מה הן האמור שם אדם וכתוב אצל חטא שגרם לו מיתה אף כאן שכתוב אצל מיתה פי' אדם עי' בראשית רבה פרשה פ"ז סי' ה' ומש"ש:

## פסקה ט

**היום קובל לפני הקדוש ברוך הוא**. לשון קובלנא וקטרוג שימיך קרבו לפני לקטרג עליך שתמות כי ברית כרותה לשמש לממשלת היום להאיר ולהנהיג הטבעים ממגד ותבואות שמש וגו' וכל ימי משה לא הצטרכו ישראל למנהיג הטבעי וכל זמן שהיה משה בממשלתו היה המנהג הטבעי נכנע למשה אך כאשר נגזר עליו מיתה ואיתרע מזליה אז נתגבר כח ממשלת השמש וקטרג על משה שימות בכדי שישוב השמש לממשלתו וזהו הן קרבו ימיך אותם לקטרג עליך שהיו נכנעים לך עד עתה ועי' ב"ר פרשה צ"ו סי' ד' ומש"ש. וכמ"ש יחזקאל כ"ב ד' ותקריבו ימיך ותבא עד שנותיך שהקרבת ימיך שיקטרגו עליך:

**י"ג תורות**. וזה צ"ע וחקירה מנין לחז"ל כל זה שכתב י"ג תורות ביום זה באיזה שעות דבר שצריך כמה שנים ושי"ב תורות מסר לי"ב השבטים ואחד הניח באהרון ובזה יתכן לומר שמ"ש שכתב ביום זה י"ב ס"ת אולי אין הכוונה שכתבם כולם בשלמות אלא הכוונה

שכבר היו כתובים הי"ג תורות שכל מה ששמע ביום אחד כתב וכן בכל יום ולא היה חסר בכל התורה רק הסיום מפרשיות אחרונות וזה כתב ביום מותו אך מנין להם כנ"ל. והנה האיר ה' את עיני למנות כמה פעמים כתוב תורה בענין זה ומצאתי ראיתי שכתוב י"ג פעמים תורה בענין זה מפסוק ויקרא משה ליהושע שבסדר וילך עד סוף התורה וזהו מ"ש במדרש כיון שידע משה שעל כן צוה ליהושע כי אתה תביא ושם פסוק ט' כתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ומכאן עד סוף התורה כתוב י"ג פעמים תורה היינו ח' פעמים התורה הזאת וששה פעמים השירה הזאת א' בפסוק ט' ויכתוב משה את התורה הזאת ב' בפסוק י"א תקרא התורה הזאת ג' בפסוק י"ב לעשות את כל דברי התורה הזאת ד' בפסוק כ"ד לכתוב את דברי התורה ה' בפסוק כ"ו לקוח את ספר התורה הזה ו' בסדר האזינו מ"ו את כל דברי התורה הזאת ז' בסדר ברכה פסוק ד' תורה צוה לנו משה ח' פסוק י' ותורתו לישראל הרי ח' פעמים תורה וששה פעמים השירה הזאת א' בסדר וילך פסוק י"ט כתבו לכם את השירה הזאת ב' בפסוק הנ"ל למען תהיה לי השירה הזאת לעד ג' בפסוק כ"א וענתה השירה הזאת ד' בפסוק כ"ב ויכתוב משה את השירה הזאת ה' בפסוק ל' את דברי השירה הזאת ו' בפסוק מ"ד השירה הזאת וכל שירות אלו פירושם האמיתי על התורה כמפורש בנדרים דף ל"ח על פסוק ועתה כתבו לכם את השירה הזאת שלמדו מפסוק זה שמצוה לכל איש שיכתוב לו ס"ת שהשירה הזאת פי' כל התורה ודרשו כן כי כתוב למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל ובפסוק כ"ו כתיב לקח את ספר התורה הזה וגו' והיה שם בך לעד והם ב' כתובים מכחישים וההכרעה שהשירה היא התורה וכן בפסוק כ"א וענתה השירה לפניו לעד כנ"ל על התורה ועוד כתב בפסוק כ"א כי לא תשכח מפי זרעו היינו השירה שבריש הפסוק והרי מפורש על התורה כולה שלא תשכח כמ"ש ואני זאת בריתי וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם והם ב' כתובים מכריעים וכמ"ש ויק"ר פרשה י"א סי' ג' שמ"ש כאן כי לא תשכח קאי על כל התורה אלא שהשירה והתורה ענין אחד ועוד כאן בפסוק כ"א כתוב על השירה כי אנכי ידעתי את יצרו וגו' ובפסוק כ"ז כי אנכי ידעתי את מריך וגו' וזה שייך לפסוק הקודם לקח את ספר התורה הזה הרי שהשירה היא התורה והתורה היא השירה וכמ"ש לעיל פרשה ח' ריש סי' ב' בהדיא ועי' עוד מ"ש בזה במ"ר פרשה י"ד סי' ד' ומזה תבין שמ"ש בפסוק ט' ויכתוב משה שכתוב בענין זה ג' פעמים התורה הזאת בהכרח לדרוש ע"פ מדה ל"ב שמקומם אחר פסוק ועתה כתבו לכם השירה הזאת כי תחלה נצטווה לכתוב ואח"כ כתב ועל שכפל הרבה פעמים התורה והשירה על כן דורש ע"פ מדה י' רק על שפעם אחת אינו מיותר שמורה לגופו על מצוה הקהל היינו בסדר

וילך פסוק י"א בבוא כל ישראל וגו' תקרא את התורה הזאת אינו מיותר ואינו שייך לענין זה כלל והשאר כולם שייכים לענין זה שכולם כתובים אחר פסוק ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכנ"ל הרי י"ג פעמים שבעה פעמים תורה ששה פעמים שירה הרי שלש עשרה פעמים תורה והנה בפסוק הנ"ל ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל ובפסוק כ"ה כתוב ויצו משה את הלויים נושאי ארון ברית ה' לאמר לקח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' וגו' וזה לפרש מ"ש בפסוק ט' הנ"ל ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' לכוונה שישימו אותו בצד ארון ברית ה' ומ"ש במדרש אחד הניח בארון פי' כמפורש מצד ארון ועי' במ"ר פרשה ד' סי' כ' דבזה איכא פלוגתא דר"מ ור"י דלר"מ היה מונח בארון ממש ולר"י היה מונח מצד הארון ע"ש איך דורשים וכל זה היה ביום מותו ממש כמ"ש בריש סדר זה בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ודרשו היום מלאו ימי ושנותי היום נולדתי והיום אמות וכן בפסוק כ"ב ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וכן בפסוק כ"ז הן בעודני חי עמכם היום (פי' עד היום) ואף כי אחרי מותי משמע שביום מותו אמר ועשה והנה על ספר אחד שהניח בארון מפורש וכאשר בארנו אך מ"ש שי"ב מסר לי"ב שבטים זה מרומז בפסוק ט' הנ"ל ויכתוב וגו' ויתנה וגו' ואל כל זקני ישראל ובפסוק כ"ה כ"ו לא כתיב רק אל הלוים נושאי ארון וגו' ופי' כמו שמסר ספר אחד אל הלוים כך מסר לכל זקני ישראל לכל זקני שבט ספר אחד וזה היקש גמור הרי שהיו י"ג תורות אחד ללוים לשום בארון וי"ב לי"ב שבטים ואע"פ שהי"ג תורות כתובים בכמה פרשיות פתוחות מאחר שהם בענין אחד של מיתת משה וראיה לדבר מספרי סדר עקב שחושב שם י"ב פעמים ארץ שכתובים בג' פרשיות שהם כנגד י"ב שבטים וכן כאן והיא ראיה אמיתית והתבונן בדרשה זו הנפלאה מיוסדת על אדני אמת מסולאות בפז המדות מוסכמת בדברי חז"ל מכמה מקומות:

**רמז לשמש**. היינו מ"ש בריש הסימן היום קובל שהשמש הוא לממשלת היום והרמז הוא שנתן רשות לשמש לטעון טענתו לשוב לממשלתו מטענת השמש כי נשבעת לי ושמת לי חוק ממשלת היום ונשבעת לנח עוד כל ימי הארץ קיץ וחורף זרע וקציר והיינו שבאופן זה יחיו כל עמי הארץ זרע נח וכל ימי משה לא הוצרכו ישראל לזרע וקציר ולמגד תבואות שמש ועתה נשבעת שימות משה כמ"ש לעיל פרשה ב' סימן ח' ובספרי ריש ואתחנן אם תבטל שבועה שנשבעת למשה גם אני אבטל שבועתך ואיני שוקע ואיני הולך וזז ממקומי:

**בכיתי לקשה יום**. איוב ל' כ"ה שצפה ברוה"ק שנתקשה היום כנגד משה ובכה עליו עי' ויק"ר פרשה כ' סוף סי' ה' ומש"ש שהוא שייך כאן:

**קרא את יהושע**. והתיצבו באוה"מ ואצונו משמע שיצוה ליהושע לבד ולא למשה והלא בפרשת פינחס וכן בסוף דברים ובריש ואתחנן כתיב ענין צווי זה ושם כתוב שמשה יצוה ליהושע וכאן אמר ואצונו אלא דכאן סמוך למיתתו ביקש שיהיה תלמידו של יהושע א"כ מ"ש וילך משה ויהושע בהכרח שהלך עמו כתלמיד משמאל רבו ולא לימינו ומ"ש ויעמוד הענן על פתח האהל הכוונה להפסיק בין יהושע למשה וכל זה דרשו ממ"ש קרא את יהושע ואצונו:

**יודע הייתי מה מדבר עמך**. אתה למדתני וממך למדת שלא אבקש כלל לידע מה אמר לך הקב"ה ועתה אקיים מה שאמר לי הקב"ה. ואף שאמרו בסנהדרין צ"ח כשנגלה נבואה לנביא גם שאר הנביאים יודעים היינו בענין נבואה של שליחות כדי שיוכלו חביריו להתרות בנביא הנשלח אך לא במדרגת נבואת משה ובדומה לו כאן ביהושע ודו"ק:

**אהבה שאהב משה**. שנתרצה משה להיות תלמידו מגודל אהבתו. והקנאה מרומז במ"ש מיד אחריו הנך שוכב עם אבותיך וקם אחר שכבר אמר הן קרבו ימיך אלא אחר שנתרצה להיות תלמידו חזר בו מהקנאה וביקש למות ואז אמר לו השי"ת עוד הפעם הנך שוכב עם אבותיך:

**בעוה"ז הנהגת אותך**. מרומז במ"ש הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה שעל שתמות כאן יקום העם הזה בתחיית המתים עמך ותבא עמהם כמ"ש לעיל פרשה ב' סי' ט' וש"נ:

**ויזכור ימי עולם משה עמו**. שלעתיד יזכור מה שמשה היה מנהיג עמו והעלם מים ונותן בו רוח קדשו ושואל עליו איו כדי שגם עתה יעשה כן על ידו ועמו:

## פרק י

### פסקה א

**שהיה חושש באזנו**. על שדורש בענין האוזן והשמיעה ע"כ אמר באזנו ולאו דוקא אלא ה"ה לכל חולי וכמ"ש אם סכנה היא וכמו שיש בחולי האוזן חולי של כל הגוף וכמ"ש חז"ל חרשו נותן לו דמי כולו כך בחולי הנפש תלוי באוזן להמית ולהחיות כמ"ש שמעו ותחי נפשכם:

**שמסיר אזנו**. שמ"ר סוף פרשה כ"ז לעיל פרשה ד' סי' ב':

**כקנקל לכלים**. בערוך ערך קנקל מכבר מעשי רשת תרגם ירושלמי קנקל עובד מצדתא ובמ"ע פירש בל' יוני ורומי שבכה ופי' שהמצודה והשבכה המה מנוקבים כולם וכן

הקנקל מנוקב הרבה ודרך הנקבים נכנס הריח הכלים וכן האוזן לנפש פתוח לכל כחות הנפש והנהגותיה:

**כשם שהטית אזנך**. שלא כל הטית אוזן דומים שאם נוטה אזנו רק לתורה ולא לשום דבר אחר בעולם ועל שבתורה נברא העולם יהיו כל הברואים נכנעים ונשמעים לו ע"פ מדת מנגד:

**נשתתקו העליונים**. עי' לקמן פרשה י"א סי' ה' ועי' ב"ר פרשה ה' סי' ה' ילקוט בשלח פסוק וישב הים ועי' עוד ב"ר סוף פרשה ו' אצל יהושע ג"כ:

## פסקה ב

**ידעתי כי כל**. ב"ר פרשה ה' סי' ו' קה"ר פסוק זה:

**מהו עליו אין להוסיף**. היעלה על הדעת שיבא אחר ויוסיף ארץ אחרת וים אחר או כוכב אחר או לגרוע מהם ולמה אמר והאלהים עשה עוד הפעם ע"כ דורש שמ"ש הוא יהיה לעולם על הנהגה הטבעית שאינה משתנה והוא בלא הוספה וגירעון על הנהגתו ומ"ש והאלהים עשה פי' שלפעמים ע"פ נס מוסיף וגורע כדי שייראו מלפניו שע"י הנסים יבינו שהעולם כולו שלו והוא בידו לעשות בו כרצונו:

**יקוו המים**. הרי שגזר שיהיה הים ים והיבשה יבשה וכתוב במקום אחר היפך זה שקרא למי הים ושפכם על פני היבשה שהוסיף על הים וגרע מן היבשה והכריע פסוק שייראו מלפניו:

**לגיון אחר קשה**. עי' ב"ר פרשה ה' סי' ו' בהדיא ענין קשיותו. וכן הקיף את העולם בים אוקינוס שייראו מלפניו:

**יום שיהיה יום**. כמ"ש ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה. ואצל בל ששת ימים כתוב ויהי ערב ויהי בוקר ובא יעקב והוסיף על הלילה וגרע מן היום עי' ב"ר פרשה ס"ח סי' י' ויהושע הוסיף על היום וגרע מן הלילה:

**מוסיפים על דבריו**. ופי' על מעשיו שנבראו בדבריו:

**שיהא הים ים**. וכנ"ל יקוו המים וכתיב ולמקוה המים קרא ימים:

**ועשה הים יבשה**. הרי שהוסיף על היבשה וגרע מן הים ואלישע בהיפך גרע מן היבשה והוסיף על המים:

**את החורף שיהיה חורף**. צ"ע למה הקדים את אליהו לשמואל ואת החורף לקיץ היפך סדר הכתוב דכתיב קיץ וחורף ובקה"ר שם כסדר שמואל ואח"כ אליהו קיץ ואח"כ וחורף:

**את העליונים לעליונים**. עי' שמ"ר פרשה י"ב סי' ג' באריכות ומשה גרע מן התחתונים והוסיף לעליונים וגרע מן העליונים והוסיף לתחתונים:
**השמים מספרים**. והארץ כמ"ש מכנף הארץ זמרות שמענו ומשה גרע חוק עליונים ותחתונים והוסיף על חוק האדם:

## פסקה ג

**אמר אלהי ישראל**. מדרש שמואל פרשה כ"ט ופי' הפסוק אלהי ישראל מושל באדם צדיק מושל הממשלה שהקב"ה מושל באדם גם הצדיק מושל כ"י:
**בלא רטיה**. שעושה הכל בדברו:
**ממתיק את המרים**. כמפורש במי מרה בסדר בשלח:
**אקרא אל ה'**. וס"ד ויתן קולות ומטר. ובכל הדרשה אינו מבואר איך שייך לענין הפרשה ולמלאות החסרון בהכרח שהכוונה שהקב"ה מצווה על העליונים והתחתונים וכן משה מצווה על העליונים והתחתינים שנאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי:

## פסקה ד

**עד לב השמים**. עי' מכילתא בשלח סוף פסוק וברוב גאונך:
**אסטרטיגין**. נציבים כמ"ש נציבי פלשתים ותרגם יונתן אסטרטיגי פלשתאי:
**פרם וקלוניא**. הובא במ"ע ערך קלניא וגורס פורוס וקולוניא ופורוס שם עיר של ירידים שפטורים ממס וקולוניא שם כללי לערים שפטורים ממס:
**עשה יו"ט**. וכוונת הנמשל רומז על הלולא רבה למעלה שביום מיתת הצדיק המבואר בזוהר וכמ"ש חז"ל רוכב ערבות שש ושמח בבואו אליו נפש נקי צדיק וכן משה קרא לשמיני ולארץ שישמחו עמי ביום מיתתו וחתונתו:
**רנו שמים כי עשה ה'**. וס"ד הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה כי גאל ה' את יעקב וצריכים לידע כל ישראל והשמים והארץ שגאולת ישראל יהיו על ידיהם ובשירה מדבר על הגאולה העתידה כמ"ש ה' בדד ינחנו ותרגם אונקלוס בעלמא דעתיד לאתחדתא ובסוף השירה כתיב הרנינו גוים עמו וגו' וכפר אדמתו עמו הכל לעתיד:
**שנתנה תורה על ידיהם**. ועל כן כשהעיד בהם על שמירת התורה העוד בפניהם ועל ידיהם:
**מן ושליו**. על ידיהם שהיו טובות נפלאות ע"פ נס ורמז בזה לישראל כשישמרו התורה יתן להם מתנות עליונות ע"פ נס על ידיהם:
**שמשל הקב"ה את ישראל**. שכשישמרו ישראל התורה ירבו ככוכבי שמים וכעפר ארץ:

**עדותיהם של ישראל**. שמעידים בהם שאם ישמעו התורה יקבלו שכר ואם יבטלו יענשו וכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ספרי ריש האזינו ובתנחומא:
**וכשנכנס לחופתו**. ואז צריך להוצאה מרובה ולהתגדל בשררות יותר כבן מלך העמיד אלו לעדות ששומר מצות אביו ויהיו יכולים להוציא מאביו כל מה שיצטרך תמיד וכן בנמשל כשיכנסו ישראל לארץ שהוא בדמיון חופתם וישמרו המצות התלוים בה ויהיו צריכים למטר השמים ויבול הארץ וינתן להם על ידיהם ואם לא ישמרו לא יתנו כמבואר בשירה:
**בארץ מנין דכתיב ואת הארץ**. פי' מנין שהעיד בהם הארץ ועל שצריך לפרש כמה דברים שהם העדות ובהן חטאו וכו' ע"כ פרשם אחד אחד תחלה פירש כל דברים אלו על שמים ואח"כ על הארץ מנין שהם עדות שנאמר העידותי בכם את השמים ואת הארץ ומנין שבהן חטאו וכו':
**כי כאשר השמים החדשים**. אשר אני עושה עומדים לפני כן יעמדו זרעכם ושמכם:

## פרק יא

### פסקה א

**בתחלת מגן**. קורא לברכה ראשונה מגן על שחותמת מגן אברהם:
**לתחלת מודים**. על שג' ברכות אחרונות דומה למי שכבר קיבל פרס מרבו ומודה והולך לו קורא אותם על שם מודים ותחלת מודים היינו תחלת ג' ברכות אחרונות היינו רצה ועמ"כ ועי' פלוגתא זו ברכות דף ל"ד א' ושם איתא רב הונא ורב אסי:
**מתחלת ברכה**. שאם טעה בג' ברכות אמצעיות כמו בברכת השנים חוזר לתחלת ברכת השנים ולא לאתה חונן וכן כולם:
**ממקום שפסק חבירו**. מדרש תהלים ריש מזמור א':
**בכורה נתן לו**. במ"ר פר' ד' ריש סי' ח' ואעפ"י שהיה ישמעאל בכור לאברהם עכ"ז נתן הבכורה לבן שרה הגבירה ואעפ"י שהבכורה תלוי בלידה ואיך יכולים ליתן הבכורה לזה הביא ראיה ממ"ש וימכור את בכורתו ליעקב וכמו שיכולים למכור כך יכולים ליתן:
**ויתן לך אלהים**. דורש גז"ש מהו ויתן האמור שם ברכה אף ויתן האמור כאן ברכה ולדברי ר"נ דורש שמתחיל ממקום שפסק:
**ובמה חתם יצחק**. הברכה שניה שברכו קודם צאתו לבית לבן כתוב שם ויקרא יצחק והנה בתיבת ויקרא אין בו רמז ברכה ויתכן שכוון המדרש למ"ש ב"ר ריש פרשה צ"ח

ויקרא יעקב אל בניו שפירושו ויקרא יעקב לאל להיות עם בניו וכן כאן ויקרא יצחק אל יעקב שקרא לאל להיות עם יעקב ועי' כל זה ב"ר פר' ק' סי' י"ב:
**אלא בזאת**. ותיבת זאת כולל כל טובות של ישראל כמ"ש ויק"ר פר' כ"א סי' ב' ספרי כאן:

## פסקה ב

**גנאי הוא לו**. אם יבא ראובן לבית שמעון לשרפו ולשבור כל כליו ולהרוג כל בניו ושמעון כועס עליו מי יאמר לשמעון למה אתה כועס כך ישראל חטאו חטא שראוים לכלות ומשה אומר למה ה' יחרה אפך בעמך אלא על שהשי"ת רמז למשה במ"ש הניחה לי שיתפלל על ישראל וידע שכשיקטין החטא זהו רצונו של הקב"ה:
**נפשו של מצרי**. כמ"ש שמ"ר פרשה א' סימן כ"ט שהרגו בשם המפורש וא"כ עבר על לאו של לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא לזה אמר שלא נשא לשוא שבדין הרגו:
**ויואל משה**. כמ"ש שמ"ר פרשה א' ריש סימן ל"ב שנשבע לו אין ויואל אלא לשון שבועה ע"ש ועי' עוד ספרי ריש דברים פסוק הואיל משה:

## פסקה ג

**אדם הראשון אומר למשה**. על שהמדרש דורש כן מן הפסוקים אומר כאלו הי' מפורש בכתוב:
**שנבראתי בצלמו**. יציר בידי של הקב"ה ולא ע"י אב ואם אך משה נוצר על ידי אב ואם:
**ואדם ביקר בל ילין**. עי' ב"ר ריש פרשה י"א שלא לן כבודו עמו:
**שנצלתי מדור המבול**. שנשארתי לבדי מכל בני דורי וממנו נברא העולם ואני הוא אבי העולם אמר לי משה פי' שמה שמפורש בתורה על משה גדול יותר ממה שמפורש על נח: ועי' עוד ב"ר פרשה ל"ו סי' ג' ויק"ר פרשה א' סי' י':
**זן לעוברים ושבים**. עי' ב"ר סוף פרשה נ"ד וצ"ע דשם בב"ר פרשה מ"ט סי' ד' איתא שאברהם היה זן במדבר כמ"ש שם מן יהיב לכון בשרא במדברא וכו' אך הענין שמ"ש שם את היית זן בישוב פי' בדברים שמצוים בישוב ואני הייתי זן בדברים שאינם מצויים בעולם רק ע"פ נס מן השמים:
**מראות בשכינה**. ב"ר פרשה ס"ח בסי' י' ופי' מחמת שראה בשכינה אך אני עוד נתוסף לי אור על אורי בדברו אתי: נתפגשתי עם המלאך כמ"ש ויאבק איש עמו וכמ"ש כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל:
**והן מתייראין ממני**. לעיל פרשה ט' סי' ב' וש"נ:
**ונתעלה מן הכל**. יותר קרוב אצל הקב"ה מכל הקודמים לו ע"כ ברכתו יותר מעולה מן הכל:

## פסקה ד

**באה התורה**. שהיל"ל ויברך משה את ישראל ומ"ש וזאת ומ"ש איש האלהים מיותרת ועי' תנחומא כאן סי' ב' שהכוונה כשברך אותם משה בזאת ברך אותם הקב"ה בזאת התורה:

**ובשעה ששקען אלהים**. ששקע משה לפרעה ולמצרים בים ע"פ נס היה דומה לאלהים:

**איש לפני המלאכים**. שהרי עלה לרקיע בעודו בגופו ובגדיו כאיש:

**ויראו מגשת אליו**. שמות ל"ד והיינו אהרן וזקני ישראל הרי נתעלה מכל איש למדרגת אלהים והד"א דורש בהיפך ושניהם אמת צדקו יחד שמשה כשעלה ולא אכל היה בפני עצמו כאלהים אך לפני המלאכים היה עומד בגוף בשר כאיש וכשירד למטה בפני עצמו היה כאיש אוכל ושותה אבל לנגד ישראל שיראו ממנו כאלהים. וכל זה בתנחומא כאן סי' א':

**מחציו ולמטה איש**. יתכן כמ"ש בפר"א פרק מ"א העתקתיו לעיל פרשה ג' סי' י"א משה היה רגליו עומדות בהר וכולו בשמים וקורא לחלק שעמד בארץ איש ולחלק שבשמים אלהים:

**ויהי שם עם ה'**. וס"ד לחם לא אכל ומים לא שתה:

## פסקה ה

**מהו לפני מותו**. כמ"ש בספרי כאן וכי תעלה על דעתך שאחר מותו היה מברך את ישראל וע"כ דורש כאן לפני מותו על מלאך המות שהשליכו לפניו ועכב את מותו וברכם בדעת צלולה ברוה"ק:

**אמר ר"מ**. שהרי בהדר וילך כתוב הן קרבו ימיך למות היינו באותו היום כדלעיל פרשה ט' סי' ט' ואז נצטווה לומר השירה וללמדה לישראל וקודם שיאמר השירה אין רשות למלאכי המות לקרב אליו וזהו מ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה היינו השירה עי' לקמן סי' ח':

**השמים והארץ מקלסין**. לא הביא פסוק רק שהשמים מקלסין ולא על הארץ ועי' מ"ש לעיל פרשה י' סי' ב' בשם הילקוט מפסוק מכנף הארץ זמירות שמענו:

**השמים והארץ מקלסין אותו**. קילוס טבעי ותמידי מעידים על יכלתו גדלו וטובו והמלאך המות שבא לקיים מ"ש כן קרבו ימיך למות שניתן לו ולשמש רשות לקטרג עליו כמ"ש לעיל פרשה ט' ריש סי' ט' קטרג עליו גם כאן שלא להניחו לומר השירה ומשה השיב לו שאני משתק אותם כמ"ש לעיל פרשה י' סוף סי' א'. שהנהגת משה שהיה רק ע"י נס ופלא הנהגה שהוא למעלה מן הטבע שקילוסו גדול מקילוס הטבעי ואמר האזינו

השמים ודעת המדרש שעיקר השירה מתחלת מפסוק שחת לו וד' פסוקים הקודמים על טענת משה עם מלאכי המות בפעם א' השיב לו האזינו השמים יערוף כמטר וגו' תזל וגו' היינו הברכות שאמר בריש סי' זה ופעם הב' אמר כי שם ה' וגו' ובפעם האחרון אמר פסוק של צדוק הדין:

**מתקשה לצאת**. עד שלא נתן לה רשות:

**כי הצלת נפשי ממות**. הנה חז"ל דרשו פסוקים אלו על מיתת משה ע"פ מדה ז' וי"ז כי כאן כתיב כי שם ה' אקרא ולא פירש מה קרא ושם כתיב ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי א"כ מ"ש כאן כי שם ה' אקרא כאלו מפורש ג"כ אנה ה' מלטה נפשי ולמדו שכל מזמור זה מדבר במשה במ"ש את קולי תחנוני כמ"ש ואתחנן וגו' היינו כשבשר אותו למות וזהו אפפוני חבלי מות וגו' וכמ"ש לפני מותו עד שובי נפשי למנוחיכי פי' שתשוב למקום מנוחתה בצרור החיים בג"ע וכל המזמור מענין טענת משה עם השי"ת ועם נפשו ומ"ש כי הצלת נפשי ממות והרי מפורש בתורה שמת ע"כ דורש תאמר שבקש מה"מ לשלוט עליך ע"ז השיבה לא יעשה כן שהש"י לא ימסרני בידו וע"ז נתן שבח להקב"ה כי חלצת נפשי ממות פי' ממלאך המות ותחלה אמר שובי נפשי למנוחיכי ואיך יאמר לה כי חלצת נפשי אלא ע"פ מדה ט' ומדה ל"א אחר שאמר אנה ה' מלטה נפשי הסיח עם נפשי ושאל אותה והשיבה לו ג' פעמים וע"ז נתן ג' שבחים להקב"ה וזהו פסוק כי חלצת נפשי בנוכח להשי"ת וכן מ"ש את עיני מן דמעה הוא שבח להקב"ה אחר ששאל אותה והשיבה וכן מ"ש את רגלי מדחי ומ"ש אתהלך לפני שמדבר על עצמו היינו דברי הנפש על ששאל אותה להיכן את עתידה לילך השיבה אתהלך לפני ה' וכל אלו מקומם קודם פסוק שובי נפשי למנוחיכי שזה היה בסוף הכל שנתן לה רשות לנפשו לצאת מאחר שאין את מתירא מכל אלו למה את מתקשה לצאת והמדרש קיצר מאד דוק והתבונן מאד בדברי המדרש ובפסוקים בצירוף דברינו ע"פ המדות מדה ז' וי"ז ומדה ט' ול"א ועל שהקדים פסוק שובי נפשי אנו לומדים שהסיח עם נפשו:

**תורה צוה לנו משה**. ויקשה איך אמר משה עצמו תורה צוה לנו משה ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין למשה תנהו ענין שישראל אמרו כן על משה:

**צדקת ה' עשה**. ומי הוא שאמר כן אם משה הי"ל עשיתי ואם הקב"ה הי"ל צדקתי עשה אלא שהמלאכים אמרו כן וכמ"ש בסוף הפרשה ועי' סוטה דף י"ג ופסוק זה מדבר במשה כמ"ש וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ומ"ש וירא ראשית לו נדרש בב"ר פרשה א' סי' ד' על משה ובמ"ר

פרשה י"ב סי' ט' שפסוק צדקת ה' עשה על משה ולעיל פרשה ב' סי' ט' פסוק ויתא ראשי עם על משה:

## פסקה ו

**ולא אמר בעמליה**. עי' בויק"ר ריש פרשה כ"ה באריכות:
**שכל טוב לכל עושיהם**. ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם כ"ה בילקוט תהלים קי"א:
**עומדת לעד**. היינו בעוה"ב וכן היא יראת ה' היא חכמה הלא היראה היא מצוה פרטית מתרי"ג מצות ואיך אמר שהיא החכמה אלא הכוונה שמי שהוא ירא אלהים בעוה"ז יזכה בעוה"ב לחכמה:

## פסקה ז

**למה זכה משה**. בא לדרוש פסוק ויקבור אותו בגי שכ"י הקב"ה בעצמו קבר אותו כמ"ש לעיל פרשה ט' סי' ה' ועיין שמ"ר פרשה כ' ריש סימן ט':

## פסקה ח

**לא אמות כי אחיה**. עי' מש"ש לעיל סי ה':
**וידעת היום**. ועלינו להבין שמ"ש שאכנס ויבקעו כל השערים שבשמים ותהומות יראו שאין הכוונה על ראות עיני בשר שהשגת מציאותו נעלם גם מעיני השכלים והמלאכים וחיות הקודש אלא עיקר הכוונה על השגת עיני שכלם שיפתח להם שערי ההשגה שיבינו אמיתת הדבר ודרך חז"ל כדרך הפסוקים לדבר בלשון המושג אצל החושים דוק והבן ועי' לעיל פרשה ב' סי' כ"ח:

## פסקה ט

**בדבר שקלסתיך**. ע' לעיל פ"ט סי' ו' ז' ומכאן עד סוף הסדר הובא בילקוט וילך בשם מדרש פטירת משה שהיה כתוב בפני עצמו שגם כאן העתיק משם:
**כל מדותיך מדה כנגד מדה**. לשלם טובה לעושה טוב ורע לעושה רע ומי שעושה מצוה שלמה יש לו שכר שלם ומי שעושה מצוה חסרה השכר כנגדו חסר ואיך אתה משלם לי מדה רעה וחסרה כנגד מעשים טובים ומלאים. והשיב לו שגם עתה ישלם לו מדה טובה מלאה שכלול בתיבת הן ומ"ש הן צדיק בארץ ישולם הוא גם כן לטובה שמשלם לצדיק מעט רע שעשה כדי שיהיה שכרו משלם לעולם הבא:
**כך אני מעלה אותך**. כמה שכתוב בב"ר פ' י"ט סי' י"ג ולעיל סוף פרשה ט' שמשה ינהיג את ישראל לעתיד ומ"ש כאן נ"ה רבוא צדיקים מספר הן צ"ע איך מרומז על רבואות ולמה לא ששים רבוא וכמ"ש ועמך כולם צדיקים לעולם וגו':

## פסקה י

**עשר מיתות**. הן קרבו ל"א י"ד ומות בהר שם ל"ב נ' כי אנכי מת שם ד' כ"ב כי ידעתי אחרי מותי שם ל"א כ"ט ואף כי אחרי מותי שם ל"א כ"ז לפני מותו שם ל"ג א' בן ק"כ שנה במותו שם ל"ד ז' וימת שם משה שם ל"ד ה' ויהי אחרי מות משה יהושע א' א' משה עבדי מת שם א' ב' ועל שלא יתכן לדרוש ע"פ מדה י' שמת י' פעמים כי לא יתכן למות אלא פעם אחת ע"כ דורש על י' פעמים שנגזר עליו למות על שהיה מתפלל הרבה וכמ"ש אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה משמע שהיה מדבר הרבה מדקאמר אל תוסף הרי שהיה בפעם האחרון אע"פ שכתוב תחלה וזה ע"פ מדה ל"ב ומ"ש הוא ובית דינו עי' יד"מ שמביא מפסוק של ריש וילך וה' אמר אלי לא תעבור וכל מקום שכתוב וה' פירושו הוא ובית דינו ועי' ויק"ר פרשה כ"ד סי' ב'. וצ"ע שלא הובאו הפסוקים במדרש כסדר שכתובים בתורה ונכון לסדרם כסדר התורה:

## פסקה יא

**קל בעיניו של משה**. הדבר קשה מאד איך יהיה קל בעיני משה גזירתו של הקב"ה לבטלה ויתכן שכך פי' שעל פי מדת ק"ו שניתן לדרוש מצד החמור לצד הקל או בהיפך וכן כאן יש לדרוש ק"ו אם הועיל תפלת משה על גזירת עונש של עבירות חמורות בעגל ובמרגלים אף כי על גזירת עונש של עבירות קלות של משה וצד החמור וק"ו זה הוא עונות וגזירת עונש של ישראל שהועילה תפלתו וצד הקל הוא עונות וגזירת עונש של משה שיועיל תפלתו וזהו מ"ש דבר קל בעיניו של משה פי' צד הקל של הק"ו ולא הזדרז להתפלל מיד ונכשל כי יש פירכא לק"ו זה שתפלתו שהיה בעבור כל ישראל הועילה שזהו רצונו של הקב"ה בקיום ישראל אף בעת שחוטאים כמבואר במקומו אך כאן הגזירה על משה לבד בעבור טובת ישראל כמ"ש במ"ר פ' י"ט סי' י"ג לא יתכן שתועיל תפלתו וכמ"ש לעיל פרשה ז' סי' י' ימות משה ומאה וכיוצא בו ולא תנזק צפרניו של אחד מהם עמש"ש ותבין כאן:

**שנאמר לכן לא תביאו**. משמע שתחלה גזר עליו מיתה ואחר שהיה קל בעיניו נשבע והלא מפורש בסדר חוקת שמיד אחר חטא מי מריבה אמר לו לכן לא תביאו ואיזה הכרח הביא להמדרש להפוך מ"ש מפורש בתורה אך אמיתת דעת חז"ל בזה שמאחר שאנו מוצאים מפורש בתורה גזירת מות משה עשר פעמים כנ"ל ובאחרונה נגלה עליו ב"ד הגדול ואז היה השבועה שלא תועיל שום תפלה וא"כ בהכרח שמ"ש לכן לא תביאו היה באחרונה שאחר השבועה לא הוצרך עוד לגזירה:

**אשר בידו נפש כל חי**. דורש שבפסוקים אלו מרומז שנזדעזעו סדרי בראשית כמ"ש ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך או שיח לארץ ותורך ויספרו לך דגי הים הרי שהיה זעזוע בכל מעשה בראשית עד ששאלו זה לזה מה יום מיומים עד שהשיבו מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת ועם מי פירוש הפסוק על פי גז"ש אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש זה משה ומ"ש בשר יבואר כמ"ש בשגם הוא בשר ודרשו ב"ר פרשה כ"ו סוף סי' ו' בשגם חשבון משה ורבנן מייתי לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה חי מאה ועשרים שנה הרי שגם תיבת בשר מרמז על משה ע"פ גז"ש שע"י נפשו ורוחו שבא קצה היה כל הרעש הזה בסדרי בראשית ומ"ש שמא הגיע צביונו וכו' מרומז במ"ש מי לא ידע בכל אלה היינו אלה תולדות השמים והארץ כי יד ה' עשתה זאת ועתה רוצה לחדשם ולעשותם מחדש ולזה היה כל החרדה הזאת לזה השיב אשר בידו נפש כל חי פי' שיחזיקם בידו ולא יכלה אותם וכמ"ש מכילתא בשלח פסוק נטית ימינך וז"ל ד"א נטית ימינך כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים מן העולם שנאמר ויט ידו וגו' ויאבד את אשור וכה"א וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור וכשמחזיקים בידו הם חיים ומתקיימים שהיו מתייראים שלא יטה ידו אלא כל הרעש הזה על ידו ורוח כל בשר איש זה משה:

**הכריז בכל שער**. שהרי אנו רואים שלא נתקבלה תפילתו הרי שהכריז שלא תתקבל ומ"ש בכל שער ובכל ב"ד כמ"ש שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע:

**לעלות הרקיע**. בילקוט כאן הגירסא לעלות לרקיע:

**ואשמע אחרי קול רעש גדול**. שתיבת אחרי מיותר וגם רעש של פסוק זה מיותר שהרי מבואר בפסוק הסמוך וקול כנפי החיות וקול האופנים וקול רעש גדול אך בפסוק הקודם אינו מבואר למה הרעש. ע"כ דורש ע"פ מדה כ' אם אינו ענין ליחזקאל תנהו ענין למשה ע"פ גז"ש שמ"ש אחרי זה משה כמ"ש לעיל פרשה א' סימן ב' מוכיח אדם אחרי זה משה שהכריח את ישראל להביאם אחרי וכמ"ש וראית את אחורי וזהו אחרי קול רעש גדול ותיבת גדול ג"כ ע"פ גז"ש על משה שהוא גרם הרעש הזה:

**ברוך כבוד ה' ממקומו**. ויקשה איזה מקום יש לו להקב"ה וכמ"ש ואיזה מקום מנוחתי וע"כ דורש ממקומו פי' ממדתו שכתוב בו אשר לא ישא פנים והיינו שהמלאכים אמרו כן על שלא נשא פנים למשה ומ"ש אין רעש אלא זיע פי' שאין כוונת הכתוב על רעש של קול גדול אלא על רעש וזיעה של העולם:

**סמאל הרשע**. עי' מענין סמאל בפר"א פרק י"ג באריכות ומענין סמאל ומיכאל שמ"ר פרשה י"ח בסוף סי' ה':

**איך אחייך לעוה"ב**. וכתוב אני אמית ואחיה בהכרח שתקדם המיתה בעוה"ז וכמ"ש התנא באבות הילודים למות והמתים להחיות:

**כחיות השדה וכו' כעוף וכו'**. שמאחר שהתפלל תקט"ו תפלות מה שהפה יכול לדבר בלי ספק שגם תפלות אלו וכאלו היה בכלל וכו' וע' ילקוט כאן הוספות דברים היינו בילקוט וילך:

**שאין בריה יכולה להצילו**. רומז במ"ש בתנחומא סדר ואתחנן שבקש משה משמים וארץ ומהרים וגבעות שישאלו לו רחמים והם השיבו שיש להם לבקש על עצמם וזהו שאין בריה יכולה כו':

**עד שאמר משה**. שמאחר שלא היה לו פ"פ לדבר עם משה והיה לו למשה לשאול אותו מה בכאן וכל פתיחת דברים ראשיתם הוא השלום אלא שאין שלום לרשעים:

**פ"פ והלכתי ברגלי**. כמ"ש במשה והנה נער בוכה מנהגו כנער ולא כילד ועי' שמ"ר פרשה א' סי' כ"ד ומ"ש אפי' חלב לא ינקתי עי' שמ"ר פרשה א' סי' כ"ה שסותר לכאן ומ"ש ונטלתי כתר שם סימן נ"ו ומ"ש והתנבאתי שם סי' כ' הגון לנביאות ומ"ש לקבל מורה שם סוף סי' כ"ד:

**כן פ' שנה**. מפורש בסדר וארא:

**לי"ב גזרים**. מכילתא פסוק ואתה הרם את מטך:

**במלחמתם וכו' ונצחתי בפמליא**. עי' שמ"ר ריש פרשה כ"ח:

**וגליתי רזיהם**. פר"א פרק מ"ו שבת דף ע"ט:

**לא הגיע מים לקרסוליהם**. פר"א פרק כ"ג שעוג ישב על דף אחד מסולמות של תיבה ואמרו חז"ל סיחון ועוג אחים הוו:

**העמדתי חמה ולבנה**. תענית דף כ"ה ל"ב מדות מדה ז':

**השקף עיניך**. בילקוט הגירסא השכב עיניך והכוונה להוריד העפעפים על העינים:

**הקף רגליך**. כמו מקיפין בבועי מסמיכים זה אצל זה וכמו אין מקיפין שתי חביות:

**עזא ועזאל**. עי' ילקוט סוף בראשית פסוק ויראו בני אלהים בשם מדרש אבכיר כל הענין ובזוה"ק בראשית פסוק הנחלים ובזוה"ק בלק ובפר"א פרק כ"ב:

**לא בא לאשתו**. עי' שמ"ר פרשה י"ט סי' ג' ומש"ש:

**מי יקום לי עם מרעים**. שהיל"ל ממרעים מפועלי און אלא שהשי"ת אמר כן ורצונו שיתקיים מרעים ופועלי און. אם יחטאו ישראל מי יעמוד בפרץ וכמ"ש ויאמר להשמידם

לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית וזהו מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי שכ"י אומר בעצמו כן ופסוק לא קם הכי קאמר סתם שלא בעבור עצמו:
**מן הארץ**. ומי אומר כן הארץ היל"ל אבד חסיד ממני אלא שהשמים אומר כן שהארץ אבד ממנה החסיד:
**וישר באדם אין**. כמ"ש ב"ר סוף פרשה ו' הלא היא כתובה על ספר הישר הוא ספר התורה וכמ"ש לעיל בפרשה ח' סי' ו' שמא תאמר משה אחר עומד ומביא תורה אחרת וכמ"ש ב"ר ריש פרשה א' בפירושי ויאמר לאדם על נתינת התורה מן השמים וזהו וישראל באדם אין אחר מות משה:
**הושיעה ה'**. שמשה זכה להוציא את ישראל ממצרים והושיעם מיד עמלק וממדין וסיחון ועוג ונתן להם את ארצם עתה שמת משה מי יושיע אותם מל"א מלכי כנען הושיעה ה' ומ"ש פסו אמונים כמ"ש על משה בכל ביתי נאמן הוא:
**צדקת ה' עשה**. לעיל סי' ה' ומלאכים הקרובים אל ה' יכולים לומר צדקת ה' עשה וישראל אומרים וכו' ואחר העיון נראה לי שנכוין לגרוס בהיפך מלאכי השרת אומרים ומשפטיו עם ישראל שאם ישראל אומרים כן היל"ל ומשפטיו עמנו אלא שהמלאכים אומרים כן על ישראל וישראל אומרים צדקת ה' עשה שכל הצדקה שעשה עם ישראל מתחלה ועד סוף היה הכל בנסים ונפלאות שלא כדרך הטבע גאלם ממצרים והעבירם בים. מן משמים. שליו משמים. מים מצור. והמתיק מי מרה. וכל המבואר בכל התורה כולה: